

ઓપિનિયન

यो वै भूमा तत् सुखम्।

તંત્રી : વિપુલ કલ્યાણી

પુસ્તક : 17 • પ્રકરણ : 02 • સળંગ અંક : 194

26 મે 2011

ડિજિટલ અવતાર - ચૌદ

ઈચ્છા વડે જ સ્વતંત્રતા ખરીદી ન શકાય

• ડાહ્યાભાઈ નાનુભાઈ મિસ્ત્રી

દુબાઈવાસના આરંભ સમયમાં, ક્રિસ્ટોફર લિચીન્સનું 'Thomas Paine's Rights of Man' વાંચતાં વાંચતાં આરંભ દેશોની લોકકાંતિને સમજવા વિશેષ પ્રયાસ કર્યો. આરંભ પ્રજાની કાંતિની પીડા અને બલિદાનના પડઘા આ પુસ્તકમાં પડઘાતા અનુભવાયા. આવી આગાહી ટોમસ પેઈને આજુ લખીને આપી જ હતી ને : Liberty cannot be purchased by a wish. વળી, પુસ્તકમાં એ અન્યત્ર લખે જ છે : Governments without a constitution is a power without a right.

અઢારમી સદીમાં ફ્રાન્સ અને અમેરિકામાં લોકશાહી માટે જે કાંતિઓ આવી, એમાં, મોટા મોટા સૂત્રધારોમાં, ટોમસ પેઈનેનું નામ અગ્રેસર રહ્યું છે. બે ભાગોમાં લખાયેલા આ ગ્રંથની ગણના કુરાન, બાઈબલ, ચાર્લ્સ ડાવિનના પુસ્તક 'ઓરિજિન્સ ઓફ સ્પીસીસ', પ્લેટોના 'રિપબ્લિક', માકાથવેલીના 'ધ પ્રિન્સ', કાર્લ માર્ક્સના 'દાસ કેપિટાલ' અને આદમ સ્મિથના પુસ્તક 'ધ વેલ્થ ઓફ નેશન્સ'ની સાથે થતી આવી છે. આ બધાં પુસ્તકો દુનિયામાં એવી મહાન કાંતિ લઈ આવ્યાં અને પરિણામે માણસજાતનો ઈતિહાસ બદલાઈ રહ્યો. ટોમસ પેઈનેનું રાજકીય સત્તા, લોકશાહી અને પ્રજાના અધિકારો પરનું વિચારદર્શન આજે અઢીસો વર્ષે ય આરંભ જગતમાં મૂર્તિમંત થતું જોવા મળે છે.

આ દિવસો દરમિયાન, સમાચાર માધ્યમોમાં ખાડીના દેશો અને ઈરાન વચ્ચેનાં તાણ-ઘર્ષણ પર ખૂબ લખાતું રહ્યું છે. તે વિશે ચર્ચા ય થતી રહી છે. એ તાણનું કારણ ઐતિહાસિક પણ હોય; ખાડીના દેશોની રાજકીય નીતિરીતિ પશ્ચિમી રંગે રંગાયેલી જોવા સાંપડે. વળી, તેમનો ઝડપી આર્થિક વિકાસ પણ ઈરાનને ખટકતો હોય તેમ પણ બને. પરંતુ અહીંના વિચારકો અને બૌદ્ધિકોને આ તાણ-ઘર્ષણનું કારણ સવિશેષ ઐતિહાસિક લાગે છે.

આશરે ૧૪૦૦ વર્ષ પર, આરંભ પ્રજાએ મહમ્મદ પયગમ્બરે દીધા ઈસ્લામનો અંગીકાર કરેલો. એકતા સાધી. અને પછી થોડાંક જ વરસોમાં અતિ પ્રાચીન ઈરાની સંસ્કૃતિને રજા આપી. પચીસો વર્ષ જૂની તેમ જ ગ્રીક તથા રોમન સંસ્કૃતિઓની સમોવડી આ સંસ્કૃતિને ભોગે પ્રદેશમાં ઈસ્લામ ધર્મનો ફેલાવો કર્યો. જનજીવનમાં મોટાં પરિવર્તનો આવ્યાં. આ દેશો પર આરબોએ રાજ કર્યું. ઈરાન આ લગીર ભૂલી શક્યું નથી. ઈરાનમાં પણ ઈસ્લામ ધર્મ છે, પરંતુ ઈરાનીઓએ ઈમામ અલીની શહાદત પછી જે શિયા પંથ પેદા થયો તેનો સ્વીકાર કર્યો છે. આરબોના સુન્ની પંથનો અસ્વીકાર કરેલો. અને છેલ્લે જૂની સામાજિક - રાજકીય વ્યવસ્થા ઈસ્લામી દેશોમાં પ્રવૃત્ત હતી. જ્યારે સરદારો, શહેનશાહો, શેખો, અમીરોની રાજ્ય-વ્યવસ્થાને, આજથી ૩૨ વરસ પહેલાં ફગાવી દઈને ઈરાને પોતાને ઈસ્લામી પ્રજાસત્તાક દેશ જાહેર કરેલો. બીજી પાસ, ખાડીના અન્ય દેશોમાં હજુ ય શેખોની, અમીરોની, વગેરેની સલ્તનત ચાલુ રહી છે. આવી સરકારોને ઈરાનના શાસકો નાપાક ગણે છે; અને ખાડીના દેશોના શાસકો માને છે કે ઈરાન એમની પ્રજામાં જામગીરી ચાંપી ચિનગારી ફેલાવવામાં આગળ પડતો ભાગ ભજવે છે.

ખાડીના દેશો અને ઈરાનની વચ્ચે બીજા રાજકીય મતભેદો પણ પ્રવર્તે છે. દુબાઈના શેખ માને છે કે ઈરાની અખાતમાંના બેત્રણ મહત્વના ટાપુઓ જે પોતાના દેશની સરહદમાં છે તે ઈરાન પચાવીને બેસી ગયું છે. ખાડીના

શાસકો એમ પણ માને છે : બાહરીનની ફક્ત દશ ટકા જ શિયા પંથી લોકોમાં અશાંતિ ફેલાવવામાં ય ઈરાન મોટો ભાગ ભજવે છે. ઈરાનને એ પણ નથી

હટ જાઓ / અજ્ઞેય

તુમ

ચલને સે પહેલે

જાન લેના ચાહતે હો કિ હમ

જાના કહાં ચાહતે હૈ .

और तूम

ચલને સે પહેલે સોચ રહે હો કિ ક્યા હમેં તુમ્હારા

और मात्र तुम्हारा नेतृत्व स्वीकार है ?

और तूम हमारे चलने का मार्ग बताने का आश्वासन देते हुए हमसे प्रतिज्ञा चाहते हो कि हम रास्तेभर तुम्हारे दुश्मनो को मारते चलेंगे .

तुममें से किसीको हमारे कहीं पहुंचने में

या हमारे चलने में या हमारी टांगे होने

या हमारे जीने में भी

कोई दिलचस्पी नहीं है .

उसमें

तुम्हारा कोई न्यास नहीं है .

तुम्हारी गरज

महज

इतनी है कि जब हम चले तो

तुम्हारे झंडे लेकर.

और कहीं पहुंचे तो वहां

पहले से (और हमारे अनुमोदन के दावे के साथ)

तुम्हारा आसन जमा हुआ हो.

तुम्हारी गरज

हमारी गरज नहीं है

तुम्हारे झंडे हमारे झंडे नहीं है

तुम्हारी ताकत हमारी ताकत नहीं है बल्कि हमें निर्वीर्य करने में लगी है

हमें अपनी राह चलना, अपनी मंजिल पहून्चना है

हमें

चलते चलते वह मंजिल बनानी है

और तूम सबसे उसकी रक्षा की

व्यवस्था भी हमें चलते चलते करनी है

हम न पीटू है, न पक्षधर है

हम हम है और हमें

सफाई चाहिये , साफ हवा चाहिये

और आत्मसन्मान चाहिये जिसकी लीक

हम डाल रहे है

हमारी जमीन से

हट जाओ.

(‘सदा नीरा’ , पृ. ૩૪૭, ૪૮. ૪૯)

ઓપિનિયન

- "ઓપિનિયન" ગુજરાતી ભાષાનું ઈન્ટરનેટી માસિક વિચારપત્ર છે અને દર માસની ૨૬મી તારીખે બહાર પડે છે.
- "ઓપિનિયન"ના વાંચક ગમે તે અંકથી થઈ શકાય છે. રસ ધરાવનારાઓએ સત્વરે પોતાનો 'ઈ.મૈલ આઈ.ડી.' મોકલવો જરૂરી બને છે.
- "ઓપિનિયન"માં શક્ય હોય ત્યાં સુધી જાહેરખબર ન લેવાની અમારી નેમ છે.
- એમાં વ્યક્ત થતા વિચારો માટેની જવાબદારી જે તે લેખકોની છે.
- "ઓપિનિયન"નાં ધોરણ અને સ્વરૂપને અનુલક્ષીને લેખકોએ પોતાની કૃતિઓ મોકલવી. હાલ પુસ્તકારનું ધોરણ નથી. પરંતુ છપાયેલી કૃતિના લેખકને જે તે અંક ભેટ મોકલવાની પ્રથા છે.
- લખાણ શાહીથી ચોખ્ખા અક્ષરે અને કાગળની એક જ બાજુએ લખવું. નનામા લેખો અસ્વીકૃત બનશે.
- ભાષા સારી માઠી હશે તેને વિષે લખનારે જરા પણ અચકાવાનું નથી. અમારી શક્તિ પ્રમાણે અમે સુધારી લઈશું. ઓછામાં ઓછી ગુજરાતી જાણનાર વાચક પણ સામયિકની મારફતે જોટલી દાદ લઈ શકે તેટલી દાદ દેવી એ અમે અમારી ફરજ સમજીશું.
- જેઓ લખી ન શકતા હોય તેઓ બીજાની પાસે લખાવીને લખાણ મોકલી શકે છે.

સંપાદકીય પત્રવ્યવહાર

"ઓપિનિયન"

'Kutir', 4 Rosecroft Walk,
WEMBLEY,
Middlesex HA0 2JZ [U.K.]

e.mail :
vipoolkalyani.opinion@btinternet.com

ભારત માટે સંપર્કનું ઠેકાણું

Villa Bellevue, 30, Avantikabai Gokhale
Street, Opera House, MUMBAI - 400 004

e.mail : bharti_parekh@hotmail.com
સંપર્ક : ભારતીબહેન પારેખ

“ઓપિનિયન”નું આ ડિજિટલ અવતરણ છે. અને ગમતાનો ગુલાલ કરવાની દરેકને રજામજા જ હોય.

ગમનું કે ખાડીના શાસકો યમન દેશને 'ગલ્ફ કોઓપરેટિવ કાઉન્સિલ'માં જોડી મારે. યમનમાં શાંતિ લાવવા ખાડીના અન્ય દેશો સખત પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે તે પણ ઈરાનને ગમતું નથી.

સમાચાર માધ્યમોમાં રોજરોજ આની ચર્ચા થતી વાંચવાની, જોવાની સાંપડે છે. એક બ્રિટિશ પત્રકાર એ. એ. ગીલનો એક આવો ચર્ચાપત્ર ભારે વિવાદનું કારણ પણ બન્યો છે.

દુબાઈનો આર્થિક - વિકાસનો આંકડો છથી આઠ ટકા રહ્યા કરે છે અને વેપાર - ઉદ્યોગનો ફેલાવો દિવસે દિવસે ડરણકાળ ભરી રહ્યો છે. આ બધું જોઈને જરૂર થાય છે કે આ દેશની પ્રજામાં પણ આવી સમૃદ્ધિ આવી હોય, એમની મોટી કમાણી હોય અને જીવનધોરણ - સુખસાહ્યબીમાં પ્રજા મલાલતી હોય. એ. એ. ગીલે આ દેશની હાલતનું નિરીક્ષણ કરી, "Vanity Fair"નામે સામયિકના તાજેતરના એક અંકમાં લેખ વાટે જણાવ્યું હતું કે આવી સમૃદ્ધિ - સુખ સાહ્યબી ફક્ત વસવાટી [expatriate] અને અમીરાઈના ઉચ્ચ વર્ગમાં ભલે પ્રવર્તતી હોય, પરંતુ આમ જનતામાં એવી સ્થિતિનો અભાવ છે. ભારતીય ઉપખંડમાંથી આવેલા મજદૂરો - કામદારોનાં જીવનમાં તો ધૂળ-ઢેકાં અને લોહી-પાણી જ જોવા મળે છે. ... જે કે દુબાઈ ખાતે વેંચાણમાં મુકાયેલા આ અંકમાંથી આ લેખ અલોપ થઈ ગયો હતો !

આરબ જગતના બંકીમચંદ્ર એટલે અમીન રિહાની

'બ્રિટિશ પ્રોડક્ટર્સ ટો ગર્વિસે' ભુલાઈ ગયેલા લેખક અમીન રિહાની (Amin al-Rihani) ની 'The Book of Khalid' નામે પુસ્તક

પ્રકાશનની શતાબ્દી ટાંકણે હાલમાં એક સંશોધનાત્મક કાર્યક્રમ રજૂ કર્યો. લેખનાનનિવાસી આ આરબ લેખક, અમીન રિહાની (૧૮૭૬ - ૧૯૪૦) દ્વારા અંગ્રેજીમાં લખાયેલી આ પહેલવહેલી અરબી નવલકથા છે. નવલકથામાં આરબ જગતમાં અત્યારે ચાલતી લોકકાંતિ અને જનજાગૃતિની જાણે કે આગાહી ન કરાઈ હોય તેમ તેના ભાણકારા સંભળાય છે.

સાહિત્યકારોની કલમમાં અજબોગજબ તાકાત છે. સાહિત્યકાર જનજીવનને આવેખે છે અને આમ આદમીનાં અરમાનો અને આશાઓ, સુખદુઃખને ઝીલે છે અને લોકોની જાન બને છે. બંકીમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાયે આવું જ કામ કરેલું. એમની પ્રખ્યાત નવલકથા 'આનંદમઠ'ની અહીં જિજ્ઞાસુ છે. તે સમયની હિન્દુસ્તાનની આમ જનતા પીડાતી હતી, શોષાતી

હતી, સ્વતંત્રતાનાં સ્વપ્નાઓ જોતી હતી. પણ દેશ બ્રિટિશ શાસનની મોટી પકડમાં હતું. ૧૮૫૭નો બળવો સફળ રહ્યો અને બાગીઓની મોટી શિક્ષસ્ત થઈ. તેઓ સજા ભોગવતા હતા અને તેમના સરદાર, મોગલોના છેલ્લા બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝફર એક સામાન્ય કેદી તરીકે બ્રિટિશ તાબાની કેદમાં પોતાના છેલ્લા દિવસો વિતાવી રહ્યા હતા. આવા આવા ભયભીત વાતાવરણમાં બંકીમબાબુએ 'આનંદમઠ'નું સર્જન કર્યું. અને જુઓ તો ખરા, એમણે કેવી કુનેલ વાપરી જાણી ! ઉપર ઉપરથી જુઓ તો આંગળી ચીંધાય મોગલ સલ્તનતની સામે, પરંતુ વાચકો - હિન્દુસ્તાની વાચકો - એ નવલકથાનું ખરું હાર્દ સમજી જ જાય !

અમીન રિહાનીનું જીવન - કવન પણ બંકીમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય જેવું જ માની લો. અમીન રિહાનીનો જન્મ ૨૪ નવેમ્બર ૧૮૭૬ના લેખનાનમાં થયો. અગિયાર વર્ષની ઉંમરે તે અમેરિકા જાય છે; અંગ્રેજી ભાષા શીખે છે. નવા નવા ઉદ્યોગ કરી કમાણી કરે છે. પછી એક વણઝારા સરીખું જીવન જીવે છે. યુવાની આવતાં અવનવા અનુભવો મેળવે છે અને પછી તો બુદ્ધિની તેજસ્વિતા એને પત્રકાર - લેખકનું જીવન જીવવા તરફ વાળે છે. અરબી અને અંગ્રેજી ભાષામાં લેખો લખે છે. નિબંધો ય લખે છે. પ્રવચનકાર બને છે અને આ બધી પ્રવૃત્તિથી એમનું નામ બોદિકોની હરોળમાં આવે છે. ૧૯૧૧માં, એ દિવસોમાં પ્રશંસા પામેલી નવલકથા - 'ધ બૂક ઓવ ખાલિદ' આપે છે. તેનું ચિત્રકામ પોતાના જ દોસ્ત અને 'ધ પ્રોફેટ' જેવા પુસ્તકના જગવિખ્યાત લેખક ખલિલ જિબ્રાન કરી આપે છે. નવલકથાનું હાર્દ છે : નવલકથાના નાયકની ઓટોમન સામ્રાજ્યના અમાનવીય શાસન તેમ જ સમૂળા સામ્રાજ્ય પ્રથાની સખત ઘૂણા તથા નાયકની અંદરની શાંતિની, આધ્યાત્મિક શોધ.

અમીન રિહાની આરબ પ્રજાની અસહ્ય સ્થિતિ જોઈ દુઃખી રહેતા, પરંતુ એમનું સાધન હતું શબ્દ અને શબ્દથી થાય એટલું એ કરી છૂટ્યા. અમેરિકા ભાણી એમને ઊંડો પ્રેમ હતો અને એમને અરમાન - શ્રદ્ધા હતી કે અમેરિકા પોતાની સમૃદ્ધિ અને સત્તાની તાકાતથી આરબ દેશોને મદદરૂપ બનશે.

અમીન રિહાનીની આવી આશાઓ એટલા પ્રમાણમાં ફળિભૂત થઈ નહીં હોય; પરંતુ એમનાં જીવન - કવનનો પડઘો આરબ દેશોના સાહિત્યકારોમાં જરૂર પડ્યો છે. અને લોક-કાંતિ - જનજાગૃતિના પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પથદર્શક બનતા રહ્યા છે.

આજકાલ, મૂળ લીબિયાના પરંતુ લંડનમાં વસતા, એક નવયુવાન લેખક હિશામ માટારની નવલકથા 'Anatomy of s Disappearance' ઘણી પ્રશંસા પામી છે. તેની ચોમેર ચર્ચા પણ થાય છે. એક મોટા રાજપુરુષને પોતાના કુટુંબથી પોતાની સરકાર બળજબરીથી, રાજકીય મતભેદોને કારણે અળગા કરે છે. ક્યાં છે, કઈ જેલમાં જીવન વિતાવે છે, તે કુટુંબના

સભ્યોને ખબર પડતી જ નથી. કુટુંબ મોભીથી દૂર થઈ ગયા પછી, કષ્ટ અને પીડા અનુભવે છે, તે આ નવલકથાનો સાર છે. સરકારી દમન - જુલમ પર અહીં આકરા પ્રહારો ય છે. અને આમ જનતાની ચીસોનું આલેખન પણ છે. હિશામ માટાર હાલ ખ્રિસ્તમાં રહે છે અને એમના ઘણા લેખો અને આ પુસ્તકના અવલોકન પરથી એટલું જાણવા મળે છે કે પોતાના કુટુંબની કહાણી અહીં અપાઈ છે. ગદાફી સરકારની જલમાં એમના પિતા ક્યાં હશે ? હયાત હશે કે નહીં, એ વિચાર એમને સતાવતો રહે છે. એટલે મનનું ચકડોળ સમતોલ રાખવા આ નવલકથા હિશામે લખી છે.

આરબ જગતમાં આવા અનેક બંકીમબાબુઓ છે. એમાં ઈજિપ્તના દિવંગત, નોબેલ પુરસ્કારથી નવાજિત, સાહિત્યકાર નગીબ મેહફૂઝ (૧૯૧૧-૨૦૦૬) પણ છે. એમની Cairo Trilogy ઘણી સન્માન પામી છે. આને 'આનંદમઠ'ની કથાવસ્તુ સાથે સરખાવવા જેવી ખરી. એક બીજા નવયુવાન ઈજિપ્તિવાસી સાહિત્યકાર પણ છે : અલા અલ -અસામી. સરકારી નીતિરીતિ સામે પુસ્તકો વડે તે પડકાર ફેંકતા રહ્યા છે. આવા અનેક આરબ સાહિત્યકારો અત્યારની ક્રાંતિ - જનજાગૃતિના પ્રણેતાઓ બની રહ્યા છે.

આવા સાહિત્યકારોએ શબ્દને સથવારે દમનનો કોરડો વીંઝતા શાસકોના તખ્તા ડોલતા ક્યાં છે. ઘણાને આવા આસન છોડવાની ફરજ પડાઈ પણ છે. ધીમી ગતિએ પણ પ્રજાને લોકશાહીની દિશામાં આ સૌ લઈ ગયા છે. આવું મહાન કાર્ય આરબ જગતના રાજકારણી બુદ્ધિજીવીઓ અને વિચારકો - જેવા કે હસન અલ બાના, સૈયદ કૃતુબ, આયમન હલ - ઝવાહરી અને ઓસામા બીન લાદેન ન કરી શક્યા એ આ સાહિત્યકારોએ શબ્દના સામર્થ્યથી કરી બતાવ્યું છે. સાહિત્યકારોની આસ્થા શબ્દો પર હતી, જ્યારે હસન બાના, સૈયદ કૃતુબ વગેરેની આસ્થા 'Islam is the solution' પર મંડાઈ હતી. આવી આસ્થામાં આ લોકોએ ૧૯૨૮માં 'મુસ્લિમ બ્રધરહૂડ' સંસ્થા સ્થાપી જેનો મકસદ રહ્યો 'ઈસ્લામી રાજ્ય - સમાજ અને સત્તા'. આજે એમની એ આસ્થા ઠગારી નીવડી રહી છે અને આ દિવસોની ક્રાંતિમાં - જનજાગૃતિમાં તેઓ અસહાય હાલતમાં પ્રેક્ષક બની રહ્યા છે. એમના મંત્રમાં થોડો ઘણો વિશ્વાસ હજુ સુધી હતો એ Facebook - Twitter પેઢીએ ખતમ કરી નાંખ્યો. સાહિત્યની અનોખી તાકાત આરબ જગતમાં પ્રવર્તી રહી છે. આ સઘળું જોઈ, અમીન રિહાનીનો આત્મા જરૂર શાંતિ અને સંતોષ અનુભવતો હશે.

અરબી અસ્મિતા - ઓળખ : 'સાજીલ અના આરાબિયા'

દુબાઈમાં ગરમીનો પારો દિવસે દિવસે ઊંચે ચડતો જાય છે. એરકન્ડિશન કમરામાં પૂરાઈ રહેવું ગમતું નથી. એટલી સખત ગરમી હોવા છતાં હરિયાળા બાગમાં પંખીઓના ક્વરવ વચ્ચે વાચન-લેખન જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં રત રહેવું વિશેષ ગમે છે.

વારુ, આરબ નવજીવનના આંદોલનમાં જરૂર તરુણો હજારોની સંખ્યામાં સામેલ થયા છે, નવજીવનના યજ્ઞમાં બલિદાન દેવાની તેમને તાલાવેલી છે. પણ ક્યાં છે 'સ્વતંત્ર પ્રતિભા ધરાવતા તરુણો ?' ક્યાં છે 'આરબ અસ્મિતાના ઉદ્ગાતાઓ ?' આરબ બુદ્ધિજીવીઓ - ઈતિહાસકારો માટે આ સંશોધનનો વિષય રહેવાનો છે.

બાહરીનના બંદર અને પાટનગર માનામારમાં એક યુરોપીય યાત્રીને આવકારતા એક ટુર ગાઈડ કહે છે : 'પધારીએ ! પધારીએ ! આ છે અમારું માનામાર. ઈરાની અખાત પરનું અતિ સુંદર બંદર અને મહાનગર. સામે એક મોટો ઐતિહાસિક કિલ્લો જુઓ.' યુરોપીય યાત્રી ટુર ગાઈડને સુધારતા કહે છે : 'ઈરાની અખાત નહીં, અરબી અખાત.' પછી ગુસ્સામાં ઉમેરે છે : 'તમારા જેવા અજ્ઞાની યુરોપીય યાત્રીઓને અહીંની ભૂગોળ અને ઈતિહાસની જરા ય ગતાગમ નથી.' ટુર ગાઈડ શિયા પંથી હતો અને તેને ઈરાની ઓળખ અને સંસ્કૃતિ પર

ગર્વ હતો.

ઈરાની અને અરબી અસ્મિતા - ઓળખ વચ્ચે છે આ ઐતિહાસિક, ઘણો જૂનો તનાવ, પરંપરાગત ધર્ષણ. પેલીસ્ટિનના એક ઘણા માનીતા જાણીતા આરબ કવિની કવિતાની પહેલી કડીથી શરૂઆત થાય છે : 'સાજીલ અના આરાબિયા.' - નોંધ લો, હું એક આરબ છું. એનો જાણે ઉત્તર આપતા હોય એ સૂરમાં એક ઈરાની રાજકારણના પ્રાધ્યાપક અને કટારલેખક કહે છે : 'આવી જુદાઈ. આવો તનાવ શા માટે ? ઈરાન અને અખાતના દેશોનું સહઅસ્તિત્વ એ ઈતિહાસ ને ભૂગોળની હકીકત છે.' તેમના જ શબ્દો જોઈએ : 'Iran exists as history and geography, along with other Gulf states.'

આવું વિશાળ વિચાર-દર્શન

ઈરાનના પ્રમુખ અને બીજા શાસકો ધરાવતા નથી. અખાતના આરબ દેશોની આબાદી અને આર્થિક વિકાસની અદેખાઈમાં અને ઈરાનના શાસકો પોતાના દેશની પ્રાચીન સંસ્કૃતિને ઈતિહાસના મદમાં આવી જઈ આરબ દેશોના રાજકારણમાં ચિનગારી ચાંપતા રહે છે. ઈરાનની આવી નીતિરીતિથી કંટાળી જઈ અખાતના એક રાજપુરુષે સ્પષ્ટ ચેતવાણીના સૂરમાં કહ્યું : 'અમારા અખાતી દેશોની રાજકીય સ્થિરતા - એકતા અને અરબી અસ્મિતા અમારી લક્ષ્મણ રેખા છે.' તેમના આ શબ્દો જુઓ : The stability and Arabhood of the Gulf states are our red lines.'

આગળ ચાલતા આ રાજકારણી પૂછે છે : શા માટે આ અદેખાઈ, આ મદ, આ ગર્વ ? જુઓ અમારી પાસે દુનિયાનો સૌથી મોટો ખનીજ તેલ - ગેસનો જથ્થો છે. ૪૧ ટકાથી પણ વધારે. જ્યારે ઈરાનનો છે ફક્ત ૧૦ ટકા. પરંતુ આવી અઢળક સમૃદ્ધિ અને આર્થિક વિકાસથી અમે ચગી નથી જતા. આજુબાજુના બધા દેશો, ખાસ કરી મુસ્લિમ દેશો સાથે, અમારે સારા સંબંધો વિકસાવવા છે અને તે અમારી નીતિ રહી છે. અમારે કોઈ મોટી સત્તા નથી થવું. ઈરાન એવાં સ્વપ્નાઓ ભલે સેવતું હોય. પરમાણુ શસ્ત્રો - શક્તિ હાંસલ તે ભલે કરે, પણ, 'not at the expense of the Arab states or against them.'

જીવનચરિત્ર એટલે માત્ર વખાણચિત્ર?

• દીપક મહેતા

ગાંધીજી વિષેના અંગ્રેજી પુસ્તક ગ્રેટ સોલ 'મહાત્મા ગાંધી એન્ડ લીઝ સ્ટ્રગલ વિથ ઈન્ડિયા' પુસ્તકને કારણે, બહેને તેના અવલોકનને પ્રતાપે હમણાં ઠીક ઠીક હોબાળો મચાવવાનો પ્રયત્ન થયો. છેલ્લા એકાદ વર્ષથી 'વાંચે ગુજરાત'નું અભિયાન ચાલવતી સરકારે તો આ પુસ્તક 'ન વાંચે ગુજરાત' એવો કૃતવો રાતોરાત બહાર પાડી દીધો. આપણા સમાજના અમુક ચોક્કસ પણ નાના વર્ગની માનસિક અને વૈચારિક અસહિષ્ણુતાનો પરચો વારંવાર જોવા મળે છે. શિવાજી વિષે બે ઘસાતા શબ્દો બોલાય કે લખાય તો મહારાષ્ટ્ર ઉકળી ઊઠ્યું છે એવું વાતાવરણ ખડું કરી દેવાય. સો વર્ષ કરતાં વધુ જૂની એવી સંશોધન સંસ્થામાં ભાંગફોડ કરાવાય. બીજી ભાષાઓની વાત જવા દઈએ, પણ ગુજરાતીમાં સંશોધાત્મક, વિગતવાર, ગુણદોષ બંને બતાવતાં જીવનચરિત્રો કે અભ્યાસો બહુ ઓછા જોવા મળે છે. નારાયણ દેસાઈએ ચાર ભાગમાં 'મારું જીવન એ જ મારી વાણી' નામે ગાંધીજીનું વિસ્તૃત, સમતોલ જીવનચરિત્ર લખ્યું ત્યાં સુધી ગાંધીજીની માતૃભાષામાં તેમનું એકે પ્રમાણભૂત જીવનચરિત્ર જ

આ વિચાર - વિમર્શ - ચર્ચામાં ઝૂકાવતા, અહીં, આરબ જગતના મોટા ઉદ્યોગપતિ અને વિચારકે એક ખૂલો પત્ર અરબ લીગ અને રાષ્ટ્રીય સંઘ(UN)ના મહામંત્રીઓને અને સમાચાર માધ્યમોના તંત્રીઓને પાઠવી અખાતનું નામ બદલવા અનુરોધ કર્યો છે. થોડા વખતથી અહીંના સમૂહ માધ્યમોમાં અખાત માટે 'ખાલીજ અલ-આરાબી' [Khaleej Al-Arabi] વપરાય છે. આ પત્રલેખક - ઉદ્યોગપતિ ખલાફ અલ હબતૂર વિશેષમાં લખે છે કે આ નામ વપરાય છે ત્યારે પ્રજા જાણી જાય છે કે અરબી અખાતના દેશોની વાતો આવે છે, ઈરાનની નહીં.

ખલાફ અલ હબતૂર, નામ બદલાવાની હિમાયત કરતાં કરતાં બીજાં ઘણાં કારણોની પણ છણાવટ કરે છે. અખાતના આરબ દેશોના બંદરો, મહાનગરો, પાટનગરો વગેરે દરિયા કિનારે સૈકાઓથી સ્થાપિત થયેલાં છે, જ્યારે ઈરાનનાં શહેરો અને પાટનગર દરિયા કિનારાથી હજાર માઈલ દૂર છે. અને અખાતના આરબ દેશોના દરિયા કિનારાની લંબાઈ તો જુઓ લગભગ ૩,૫૦૦ કિલોમિટર જેટલી. સૌઉદી અરેબિયા - ૮૪૦ કિલોમિટર; સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અમીરાઈને ૧૩૧૮ કિલોમિટર; કતાર - ૬૫૩ કિલોમિટર; કુવૈતને ૪૯૯ કિલોમિટર; બાહરીનને ૧૬૧ કિલોમિટર; ઓમાને ૫૧ કિલોમિટર અને ઈરાકને ૫૮ કિલોમિટર. જ્યારે ઈરાન ૪૦૦ કિલોમિટર જેવડી આરબ ભૂમિનો કિનારો દબાવીને બેઠું છે. આટલા લાંબા કિનારાની સામે ઈરાનનો કિનારો ફક્ત ૨,૦૦૦ કિલોમિટર જેવડો જ છે.

ખલાફ અલ હબતૂર કહે છે કે ઈરાની સંસ્કૃતિ - ઈતિહાસ જરૂર પ્રાચીન અને પ્રખ્યાત છે, પરંતુ ઈરાનના પાદશાહ રેઝા શાહ પહેલવીએ નામ બદલીને ઈરાન રાખ્યું હતું તો હવે પછી ઈરાની અખાત નામ રાખવા ઈરાને શા માટે આગ્રહ રાખવો જોઈએ.

ચર્ચાને સમાપન કરતાં ખલાફ અલ હબતૂર લખે છે : અમે આરબો દરિયાના મરજીવાઓ છીએ. દરિયો અમારાં લોહીમાં વહે છે. આ અખાત સૈકાઓથી અમારા વેપારવણજનો વાહક - સાક્ષી રહ્યો છે. સૈકાઓથી અમારું જનજીવન વિત્યું છે આ આ અખાતના દરિયા પર. 'Unlike most Persians, the sea is in our blood.' નિજી અનુભૂતિ આપતા તે વળી લખે છે : 'As a boy, I dived and swam in the waters of the Khaleej Al Arabi and I hope one day, this waterway is rightfully recognized as ours - Arabs. However, such name change does not affect the history of the Persian Empire in the same way that Iran does negate Persian heritage.'

['Kamal Kunj', 3 Buckingham Mews, SUTTON COLDFIELD, West Midlands B73 5PR, U.K.]

નહોતું! એ જ નારાયણભાઈએ અગાઉ પિતા મહાદેવ દેસાઈનું પણ અદ્ભુત જીવનચરિત્ર આપેલું. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર વર્ષોના અભ્યાસ પછી યશવંત દેસાઈએ આપ્યું, પણ તેના તરફ જોઈએ તેટલું ધ્યાન ગયું નથી.

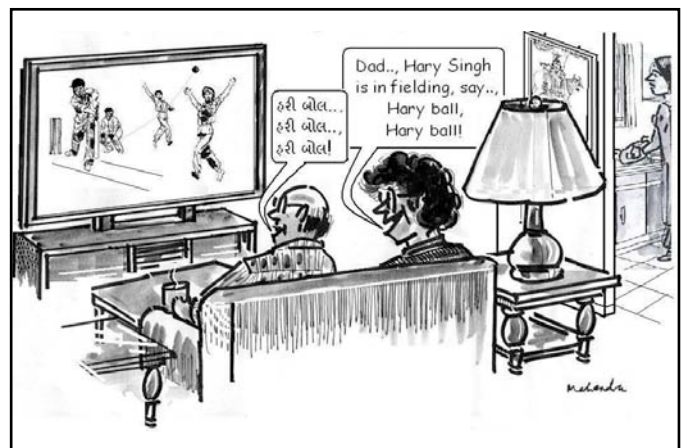
આપણે ત્યાં જે થોડાં ઘણાં કે ઘણાં થોડાં જીવનચરિત્રો લખાય છે તે પણ મોટે ભાગે માત્ર ગુણદર્શી હોય છે. અગવડભરી વાતો કે પ્રસંગોનો તો ઉલ્લેખ સુધ્ધાં ટાળવામાં આવે છે. કવિ દલપતરામે એ જમાનામાં પહેલી પત્નીને ફારગતી આપીને બીજાં લગ્ન કર્યા હતાં એ વાત ક્યાં ય વાંચવા મળે? પુત્ર નાનાલાલે લખેલા જીવનચરિત્ર સિવાય બીજાં ક્યાં ય નહીં. જુદે જુદે વખતે જુદી જુદી સ્ત્રીઓ સાથેના નર્મદના સંબંધોનો ઉલ્લેખ પણ ભાગ્યે જ થાય. મહીપતરામ નીલકંઠ ઈંગ્લેન્ડની મુસાફરીએ ગયા એ વાતને આગળ કરી તેમની સુધારકવૃત્તિનાં ડિમડિમ વગાડાય, પણ ન્યાત બહાર મુકાયેલા મહીપતરામ એક વાર નહીં પણ બે વાર પ્રાયશ્ચિત કરી, નાકલીટી તાણી ન્યાતમાં પાછા ફરેલા એ હકીકત પર ઢાંકપિછોડો થાય. મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદી જેવા કોઈ લેખક નિખાલસતાથી પોતાનાં લૈંગિક સ્ખલનોની વાત આત્મકથામાં લખે તો દાયકાઓ સુધી એ પુસ્તકનું પ્રકાશન અટકાવાય. ક્લાપી અને કવિ સંચિત વિશે રમેશ શુક્લ જેવા કોઈ સંશોધક બેધડક લખે તો તેમને માથે માછલાં ધોવાય. ઝવેરચંદ મેઘાણીનાં પહેલાં પત્નીએ 'અગ્નિસ્નાન કર્યું' એમ ઘણા લખે. પણ શા માટે તેમણે આવું આત્મીયક પગલું ભરવું પડ્યું એ વિષે કોઈ હરફ સુધ્ધાં ન લખે.

આ વર્ષ ઉમાશંકર જોશીની જન્મશતાબ્દીનું છે. એ નિમિત્તે પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે, ને થશે, પણ લગભગ બધાં જ વાહવાહાત્મક. વિસ્તૃત, સંશોધનમૂલક, દસ્તાવેજી જીવનચરિત્ર લખવાનું કોઈને સૂઝશે? આવાં જીવનચરિત્રોને અભાવે ઘણી વાર નાની નાની વાતના ખુલાસા પણ જડતા નથી. જેમ કે "પ્રસ્થાન" સામયિક ખાતર ગુજરાત વિદ્યાપીઠની નોકરી છોડી દેનાર, તેના તંત્રી તરીકે એક રૂપિયાનો ય પગાર ન લેનાર, પોતાના પુસ્તકની આવક તેને ચલાવવા ખાતર વાપરનાર રામનારાયણ વિ. પાઠકે સાડા અગિયાર વર્ષ પછી તેનું તંત્રીપદ એકાએક કેમ છોડી દીધું? આનું કારણ કદાચ એ છે કે વિગતોમાં ઉતરવાની આપણને ઝાઝી ટેવ નથી. જે જાણીતું હોય, માનીતું હોય તેનું જ ફરી ફરી કથન કરવાની ટેવ છે. જેનું જીવનચરિત્ર લખતાં હોઈએ તેના જીવનમાં, વાણી, વર્તન, વિચારમાં કશી ભૂલચૂક હોય જ નહીં એમ માનીએ છીએ. જીવનચરિત્રનો નાયક તો શામળ ભટ્ટની વાર્તાઓના નાયક જેવો બત્રીસલક્ષણો જ હોય એમ આપણે માનીએ અને એટલે ક્યારેક કોઈક બે વાત જરા જુદી કહે કે જુદી રીતે કહે ત્યારે આપણે છેડાઈ પડીએ.

આવે વખતે પૂછવાનું મન થાય કે શું જીવનચરિત્ર એટલે માત્ર વખાણચિત્ર ?

(સદ્ભાવ : 'વર્ડનેટ', "મુંબઈ સમાચાર" 28.04.2011)

e.mail : deepakbmehta@hotmail.com

e.mail : mahendraaruna1@gmail.com

મારું નસીબ જોર કરતું હશે; પંદર દહાડામાં જ મારા વિસ્તારના રુગણાલયમાં ફેર દાખલ થવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયો.

તબીબ દોસ્ત કૃષ્ણકાન્ત બુચ, એ દિવસોમાં, હરનિશ જાનીકૃત 'સુશીલા'નું સેવન કરતા હતા. સોમવારે ઈસ્પિતાલમાં ફુંગોળાયો એની આગલી સવારે એ મને કહે : 'હવે તમારે ય આવી અનુભવકથા માંડવી જોઈએ !'

તે વેળા મને ક્યાં ખબર હતી કે એ દિવસે જ પરિસ્થિતિ વળાંક લેશે; સ્વાસ્થ્ય ઊથલો મારશે અને મારે ફરજિયાત રજા પાડવી પડશે ! હવે થયું એવું કે રોંઢા સુધીમાં તો શરીરમાં કોઈ હોશકોશ રહ્યાં નહીં; કુંજ દાખડો કરીને મને દાક્તરને દવાખાને લઈ ગઈ. તપાસતાં જ તબીબે, લાગલા, ફરમાન કાઢ્યું : તમને ઘેર જવા દેવાય નહીં; હું ય તપાસીશ નહીં. તમને તાબડતોબ હોસ્પિટલમાં જ દાખલ કરવા પડે. ... તેમણે બેચાર ફોન ધૂમાવ્યા, ન ધૂમાવ્યા અને હોસ્પિટલમાં, તાકીદે, દાખલ થવાની ગોઠવણ કરી કાઢી. એમ્બ્યુલન્સ આવી અને ઓતરાદા ખંડે વાયરા ઊઠે ઊઠે એમ પેરામેડિક્સ મને તાણી ગયા.

'A & E'(એક્સિડન્ટ એન્ડ એમરજન્સી)માં ઝડપે લેવાયો. તરતપાસ અને સારવારનો આરંભ પણ વોર્ડમાં પથારીની વ્યવસ્થા થતાં મને ડિકન્સ વોર્ડમાં મુક્યો. રાતવાસો ત્યાં જ થયો. હું તો ચાર્લ્સ ડિકન્સના કેફમાં ધૂમ. ડિકન્સ તો વિક્ટોરિયન યુગનું ફરજંદ. બહુ જ મોટા ગજાના પત્રકાર અને સાહિત્યકાર. એમણે કેટલી બધી શિષ્ટ નવલકથાઓ આપી. 'ઓલિવર ટ્વીસ્ટ', 'એ ટેઈલ ઓફ ટુ સિટીસ', 'ડેવિડ કોપરફિલ્ડ', 'ગ્રેઈટ એક્સપેક્ટેશન', 'લિટલ ડોરિટ', 'પિકવિક પેપર્સ' અને બીજી ઘણી બધી. નિશાળમાં 'એ ટેઈલ ઓફ ટુ સિટીસ' તથા 'પિકવિક પેપર્સ' - બે નવલકથાઓ તો ભણવામાં પાઠ્યપુસ્તકો રૂપે હતી. ડિકન્સનો નશો ઊતરે તે પહેલાં જ મને ડ્રાઈડન વોર્ડમાં ખસેડ્યો. નવલકથાકારથી કવિ સુધી પહોંચવાનો જ જાણે કે આ માર્ગ. સત્તરમી સદીના આ જાજરમાન સાક્ષર. તે આખો યુગ 'ડ્રાઈડન યુગ' તરીકે અંગ્રેજી સાહિત્યમાં પંકાયેલો છે. એ મોટા ગજાના કવિ તો હતા જ હતા, પણ સાથે સાથે સાહિત્યના મોટા વિવેચક, અનુવાદક તેમ જ નાટ્યકાર તરીકેની પણ એમની આભા હતી. આમ હવે, જહોન ડ્રાઈડનમય બનવાનો આરોવારો આવ્યો ! ... બાલમુકુન્દ દવેએ ગાયું છે તેમ, 'એ જ મથુરા ને એ જ રે કાશી : ભોમકાનાં ભમનાર પ્રવાસી !'

... કાયા કેરા કોટડા હયમયી ઊઠેલા. લોહીનાં આંતરિક સ્રાવે જાણે કે મને અધમૂઓ કરી કાઢેલો ! પરિચારિકાઓ અને દાક્તરોની સીધી દેખરેખ હેઠળ મુકાઈ ગયો. આમ પલકારામાં જ વોર્ડના 'સી' ખંડમાંથી 'ઈ' ખંડમાં ફેરવાઈ ગયો. અને આમને આમ, મારા મહેરબાન, મારી દાસ્તાં, મારી સારવાર અને મારી કથણી કંતાતી ચાલી.

•••

એન્જિયોપ્લાસ્ટી થયા પછી, ઘેર આવી, સ્નેહીમિત્રોને જાણાવ્યું હતું : 'સાવજી ગરજે; ધાયલ સાવજી મરમરે !' ... મારા મનમાં ઝવેરચંદ મેઘાણીનું કાવ્ય, 'ચારણ કન્યા' રમતું હતું :

કડયપાતળિયો જોદ્રો ગરજે
મોં ફાડી માતેલો ગરજે
જાણે કો જોગંદર ગરજે
નાનો એવો સમદર ગરજે !

મારામાંનો સાવજી ગરજી શકે તેવી પરિસ્થિતિ જ નહોતી. વાડુ, અમેરિકાસ્થિત કિશોર રાવળનો એક જાણીતો વાર્તાસંગ્રહ છે : 'અમે ભાનવગરનાં'. તેમાં 'દાદાની દાદાગીરી' નામની પહેલી જ વાર્તા છે અને તેમાં બીજે જ પાને વર્ણન આવે છે :

'... ત્યાંથી જમણી બાજુ જવ તો પિલ ગાઉન. પિલ ગાઉનમાં સાડા ચાર જાનવરનું એક ઝૂ. એક વાઘ, એક બોખો સિંહ અને બે રાજાએ પકડેલા

દીપડા ! અને બાકીનું અડધું ક્યું તે ઓળખાય નહીં એવા રૂપમાં. ...'

અને હું તો બોખો નહીં, પરંતુ સૂકલકડી અને પંડે થાકેલો જાણ. મારામાંનો સાવજી ગરજી શકે તેમ હતો જ નહીં; અને છતાં આ વટ !

સાચું કહું, આ વચ્ચાળે મને રાણા સંગ સાંભરે. રાજસ્થાનમાં તે દિવસોમાં મેવાડ નામે રાજ અને તેને ચિત્તોડ નામે ભારે ઐતિહાસિક પાટનગર. પંદરમી સદીમાં મહારાણા સંગ્રામસિંહનું ત્યાં રાજ તપે. કહે છે કે એક પછી એક લડાઈમાં એમણે એક આંખ ખોયેલી, એક હાથ પણ ખોયેલો અને વળી, અઢાર અઢાર વાર એમનું શરીર જાખમાયું હતું. એ તો ઉમદા અને વીરપુરુષ. તેની સામે બાજુ, વળી, મનમાં રક્તબીજ પણ રોકાયા કરે. એ તો રાક્ષસ આગેવાન. બાળપણમાં આ બધી વાર્તાઓ સાંભળેલી, વાંચેલી. 'ભગવદ્ગોમંડળ' અનુસાર, જ્યાં લોહી પડે ત્યાં ફરીફરીને ઉત્પન્ન થાય તેવો રક્તબીજ દેવ્ય હતો. તેનું બીજું નામ રંભાસુર હતું. તે મહિષાસુરનો બાપ થાય. રક્તબીજની દુર્જયતાનું એક કારણ એ હતું કે, સંગ્રામમાં યુદ્ધ કરતાં તેને જ્યારે શસ્ત્રો વાગે અને લોહી નીકળે ત્યારે લોહી ધરતી ઉપર પડતાં તેમાંથી તેના જવા ફૂર અને શસ્ત્રોને ધરનારા અનેક પુરુષો ઉત્પન્ન થતા હતા.

તેથી ભગવતી ચામુંડાએ તેનાં માંસ તથા લોહીનું ભક્ષણ કરી તેને મારી નાંખેલો. ... ખેર ! ... મારું નસીબ પંદરમી સદીના પેલા સિસોદિયા વંશના સૂર્યવંશી રાજપૂત, મેવાડના રાણા સંગ્રામસિંહની પેઠે ઉમદા અને વીરવને વરેલું જ નહીં; અને સામે પક્ષે, રાક્ષસ આગેવાન રક્તબીજ જેવું, વળી, તદ્દન નીમ્ન કક્ષાનું ય નહીં. આમ આ બે વચ્ચે ઝોળાયા કરું !

લાંબા અરસાથી, અનેક વાર, લોહી-તપાસ ખાતાના પ્રતાપે, બંને હાથ વીંધાતા રહેલા ! તેનો ય થાક ચક્રવર્તી વ્યાજની જેમ વરતાતો હતો. આ ફેરે મારા કૃશ શરીરમાં કોરાયો (નિર્જલીકરણ = dehydration) પારાવાર થયેલો. આથી, પાણી અને લોહી શરીરમાં દાખલ કરવાને સારું બંને બાંયોમાં નસ

લગ્નમંગલ
(શારૂલવિકિડિટ છંદ)

દીપે દૈવત રાજયુગલ તાણું સૌભાગને ટાંકણે,
વાસંતી ફૂલની છટા વિલસતી રાણી તણે આંગણે.
આશીર્વાદ ફળો સદા ઉભયને ભૂદેવ વૃંદો તણા,
એવી છે શુભકામના દૃઢ્યની વિલ્યમને કેટને.

કેટ = કેથરિન નું ટૂંકું રૂપ. કેટ્ એટલે છેલ્લો વ્યંજન ઉચ્ચાર પ્રમાણે અર્થ જોઈએ. William — વિલિયમ્ બોલાતું નથી. વિલ્યમ્ જ બોલાય છે. છતાં છંદના માપ ખાતર કેટ્ અને વિલ્યમ્ એ બે અક્ષરો પૂર્ણ લખ્યા છે. રાણી એલિઝબેથના પૌત્રના ૨૯.૦૪.૨૦૧૧ને દિને થયેલા લગ્નપ્રસંગે આ શ્લોક સર્માપિત છે.

- રમણીકલાલ કા. ભટ્ટ

શોધવાની મુશ્કેલી પડી. મહામહેનને, અનેક ઘોંચાઘોંચ બાદ, મેળ પડ્યો. અને પછી, બંને ભુજ પર દોરડાં લટકતાં થઈ ગયાં. પાણી ઉપરાંત ખારું પાણી [saline] અને દવાના બાટલા ય એક પછી એક ઊતરવા માંડ્યા ! આની પીડાઓ સહેતો રહ્યો. મનમાં ને મનમાં, રાણા સંગની હિંમતમાંથી, સહનશક્તિમાંથી, બળ મેળવવાનો પ્રયાસ કરતો હતો. પરંતુ તેમાં ય હું ટૂંકો પડતો લાગ્યો. અને બીજી પાસ, મારે રંભાસુરથી તો સોસો જાજન વેગળા જ રહેવું હતું. વાસ્તવમાં, લોહીમાં શ્વેતકણ પાણી ઓછાં થઈ ગયેલાં. તેની સારાવાર પાણી સમાંતરે ચાલી. રોજ સવારે બેચાર શીશી લોહી લેવાનું અને પછી ચકાસવા તેને મોકલી અપાવું. હાથ પર એવાં કાણાં કરી મૂકેલાં કે હવે તેનો મને ત્રાસ વર્તાતો હતો ! આ વેદના સહન થતી નહોતી, અને આ પરિચારિકા, તેથીરતો, મને ડ્રાકૂલા જેવી લાગવા મંડી !

•••

‘એક દિલ સો અફસાને’ અને ‘દિલ હૈ કે માનતા નહિ’ નામના હાસ્યલેખો પણ હરનિશ જાનીએ આપ્યા છે. આ લેખો ‘સુશીલા’ નામના હાસ્યસંગ્રહમાં છે. રતિલાલ બોરીસાગરે લખ્યું છે તેમ, ‘હૃદયરોગ વિશેના લેખો ‘એક દિલ સો અફસાને’ અને ‘દિલ હૈ કે માનતા નહિ’ વિષયની દૃષ્ટિએ ભલે અપૂર્વ ન હોય પણ નિજી અનુભવમાંથી લખાયેલા હોવાને કારણે તેમ જ અમેરિકન પશ્ચાદ્ભૂને કારણે અપૂર્વ બન્યા છે. હરનિશ અમેરિકા જઈને પૈસેટકે સમૃદ્ધ થયા કે નહિ એની તો ખબર નથી, પરંતુ હૃદયરોગ અને ડાયાબીટીસ જેવા શ્રીમંતાઈવાળા રોગોથી કેટલા બધા સમૃદ્ધ બન્યા છે એની પ્રતીતિ એમના લેખો કરાવે છે. ...

અમારા ખંડમાં છ ખાટલા હતા એમાં અમે ત્રણ ગુજરાતીઓ, એક સ્કોટ, અને બે અંગ્રેજ. દાખલ થયાના બે’ક દિવસ તો મારામાં કોઈ શક્તિ નહોતી. બોલચાલની ય ક્ષમતા નહોતી બચી. ત્યાં વળી, મારી વધી ગયેલી દાઢીએ ગોથ ખાધી ! એક ગુજરાતી બીજાને કહે : આ નવો જાણ આવ્યો છે તે ચોક્કસ ભરુચી લાગે છે ! માંદાલીકોર હું મરકમરક થાઉં. બોલવાની કોઈ સેં હતી જ ક્યાં ! મારા પડોશી ખાટલાધારીને આ ઓછું રુચ્યું. તે મારી હલનચલનનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરવામાં પરોવાઈ ગયા. છેક ત્રીજે દહાડે તે વદ્યા : ના, આ ભરુચી નહીં, એની ચાલ જોતાં લાગે છે કે વિપુલ કલ્યાણી હોવા જોઈએ. એમનું મૂળ વતન અરૂણા તો નહીં ? મારાથી રહેવાયું નહીં; ઈશારો કરી મેં હા ભાણી. બસ. પડોશી રાજના રેડ ! ગુજરાતીના વિખ્યાત સાહિત્યકાર હસુ યાજ્ઞિકના પિત્રાઈ ત્રિલોચન યાજ્ઞિક મારા ખાટ-પડોશી હતા. શ્વાસોરછવાસની કોઈક બીમારીને કારણે સારવાર માટે તે અહીં હતા.

ત્રિલોચનભાઈ સાહિત્ય અને સંગીતના મરમી. યાદ ઘણું. એક જમાનામાં સારું ગાતા ય ખરા. કેન્યામાં તો તેમની ગાયકી પંકાયેલી. રાગરાગિણી આવડે. સંગીત જાણે કે તેમનાં લોહીમાં એકરૂપ થઈ ગયું હતું. થોડાંક વરસો પહેલાં, હસુભાઈ આ દેશની મુલાકાતે આવેલા, ત્યારે ત્રિલોચનભાઈ જ એમને લઈને ઘેર પધાર્યા હતા. આ બંધું હળવે હળવે સાંભરતું આવતું હતું. અને પછી તો અમે સાહિત્ય, સંગીત અને કળાની વિવિધ વાતોમાં જ પરોવાયેલા રહ્યા. હોસ્પિટલની માંદી હવામાં જલસો જામ્યો.

ત્રીજા ગુજરાતી પણ મૂળે પૂર્વ આફ્રિકાના. અહીં, એક મોટી કંટાકટરની પેઢીમાં, સુથારીકામ કરે અને રોજગારી કરે. તેમને વાતો કરવા ઝાઝી જોઈએ. રાતવરાત પણ મોટે મોટેથી નિરભિ બોલે જ રાખે. ગુરુતાગ્રંથિમાં રસતરબોળ, ગુજરાતીમાં હલવે અને અંગ્રેજીમાં વધારે પડતા વિશ્વાસે વહાણ તરતાં મેલે ! ધાણી કૂટે તેમ તેમની તડતડ સમાલોચનાઓ અને સૂચનાઓ ચાલુ ને ચાલુ જ હોય ! તેમની અડક્ટમાં પરિચારિકા ય આવવાનું ટાળે ! કોઈક પ્રકારના વધુ પડતા મદ્યસેવનને કારણે, વાણસી ગયેલી હાલતમાં, તેમને ઈસ્પિતાલમાં દાખલ કરવા પડેલા. મદ્યપાનની ટેવથી વહુ અને દીકરી પણ વાજ આવી ગયેલાં, તેમ પમાનું હતું. પરંતુ અહીં તો હાર્યો જુગારી બમાણું રમવાને જાણીતો હતો !

અમને દલપતરામ કવિનો એક દોહરો સાંભરતો હતો :

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેનું નામ;

અતિશે કરતો અડપલાં, જઈ બેસે જે દામ.

આ ગુજ્જ માડુ પોતીકી વાત કરતા હતા : એક વાર, તે અને તેના સાહુ ગોવાની સફરે જવા વિમાનમાં સાથે રહ્યા. આપણા જાણને માંસાહાર વર્જ્ય નહોતો; જ્યારે તેના સાહુ તો ધર્મના આદેશે નિરામિષાહારી હતા. જો કે આ બંનેને મદ્યપાન કરવાનું ખૂબ ગમતું. વિમાનમાં બંનેએ ધરાઈને દારૂસેવન કર્યું. વ્હીરકીની પ્યાલીઓ એક પછી એક ગટગટાવાતી રહી. થોડીક વાર પછી, ભાણું આવ્યું. શાકાહારીની જગ્યાએ ભૂલમાં માંસાહારી ભાણું આવ્યું. આપણા જાણ તો મૂર્ગે મોંએ મંડ્યા આરોગવા. તેમને ક્યાં તકલીફ હતી ? બીજાએ એક કોળિયો ભર્યો ન ભર્યો અને તે થૂ થૂ કરવા લાગ્યા, અને પછી ફાવે તેમ ઘાટાઘાટી પણ ! એર હોસ્ટેસ આવી કે લાગવા, તેણે ભાણાંનો તેના પર છૂટો ઘા ય કરી કાઢ્યો ! અને તેથી, તેમાં, પછી, આવી તવાઈ; તો પણ આપણા જાણ મૂગા ને મૂગા ! સિવાય એક ઓડકાર જેમાં પેલો નશો ઊડીને બહાર.

આ સાંભળી, ત્રિલોચન યાજ્ઞિક તો કુન્દનલાલ સાયગલે ગાયેલું એક પંજાબી ગીત ગાણાણવા લાગ્યા :

મેનું બિન પીતિયા નશા ચડ દે કદી ના

માહી નાલ દે અખ લડદી ના

ખેર ! ... તે ભાઈને, છેવટે, ઘેર જવાની રજા મળી. અને તેમના ઠેકાણે આવી પડ્યા ‘સિંધમ’ અટકધારી એક શ્રીલંકાના તમિળ સજ્જન. તે આવ્યા ત્યારે વેદના અને પીડાને કારણે દવાની અસર હેઠળ ઊંઘમાં હતા. મોડેથી તે ઊઠ્યા. માંડ માંડ ચાલી શકતા હતા. કોઈક બીમારીને કારણે બંને પગ થાંભલા જેવા બની ગયેલા અને રંગે રાતાયોળ. તેમને ભારે પીડા થતી હતી. કંટાળેલા લાગતા હતા. અને તે ઘડી ઘડી, ઘેર જવાની વાત ઉપાડીને ભૂમાભૂમ કરતા હતા. સહન નહોતું થતું ત્યારે માનુભાષામાં મા અને બાપને સંભારી લેતા. રાતે આમતેમ ધૂમી વળી, રાગ રસતા શોધી વળ્યા. પણ તેમની કોઈ કારી ફાવી નહીં !

બે દાયકાથી આ દેશમાં ફોટોગ્રાફરનો વ્યવસાય કરતા આ ભાઈશ્રી સિંધમ કહેતા હતા કે આ એક રાતમાં આ ચોથી ઈસ્પિતાલમાં તેમને દાખલ થવું પડ્યું છે ! તે કહે : છેલ્લા ત્રણચાર મહિનાઓથી રીબાઉં છું અને કમ સે કમ પાઠ વખત અહીં તહીં મારે ભટકવાનું થયું છે, પણ કોઈ ઊકેલ દેખાડતું જ નથી ! મૂત્રપિંડની કોઈક વ્યાધિને કારણે તે પરેશાન થતા હતા તેવું, છેવટે, સમજાતું હતું. દાખલ થયાના બીજે દિવસે જો કે તેમની વિશેષ તરતપાસ થવાની હતી.

આ દાખલામાં, તેમ જ આ પહેલાં, મારી એન્જિયોપ્લાસ્ટી કરાઈ તે વેળા, બીજાં એક જૈફ વયનાં ગુજરાતી બાનુને જે વીતતી હતી, તે પરથી સમજાતું હતું કે ‘નેશનલ હેલ્થ સર્વિસીસ’માં બંધું સમુસૂતરું લાગતું નથી. સૂક્ષ્મ પ્રકારના સંસ્થાકીય રંગભિદ[Institutional Racism]ની જાણે કે બૂ સતાવતી ન હોય, તેમ લાગતું હતું. બંને દાખલામાં, અંગ્રેજ ભાષાની ક્યાશ આડે આવતી લાગી અને ભાષા ન જાણનારને ભારે વેઠવાનું થાય, તેમ વર્તાતું હતું. દાક્તરની કક્ષા સુધી ગુજરાતીઓ ચોમેર છવાયેલાં જીવાનાં સાંપડે છે, જ્યારે પરિચારિકા સ્તરે ગુજરાતીભાષીઓનો અભાવ હોવાનું દેખીતું લાગ્યું. અને તેને પરિણામે, મોટી વયનાં લોકોને કેટકેટલું સોસાવાનું થાય છે ! આ બાબતે ગુજરાતી આલમ કેમ આટલી ઉદાસીન હશે ? ઈશ્વરને ખબર !

આટલું ઓછું હોય તેમ, અમારા વોડમાં રાતે મરણ થયું. અહીંની ઈસ્પિતાલોમાં, આવા સંતાપકાળને [bereavement]ને સારુ સગવડ અપાતી હોય છે. અમારા જ ખંડની સામેનો એક નાનેરો ઓરડો ખાલી કરાયો અને દિવંગતનાં નિજી લોકો અને સ્નેહીઓ ત્યાં આવતા ગયાં. ધીમે ધીમે ખાસું ટોળું થયું ! હશે યાળીસ - પચાસ માણસ ! મૃત માણસની ચોપાસ પ્રાર્થનાપૂજા અને સાથે રડારોડ.

વોડમાં લાકડાની ફરસબંધી. કોઈ તે પરે ચાલે કરે તો ય અવાજ થાય અને તેના જાણે કે વમળ કાને અથડાયા કરે. એક પછી એક, જાતભાતની પરિચારિકાઓની, દાક્તરોની, અન્ય સહાયકોની અને આગંતુકોની સતત આવનજાવન. કોઈ તપાસવા આવે. કોઈ દવાદાડૂ આપવા આવે. કોઈ ખવડાવવા પીવડાવવા આવે. તો કોઈ વળી દરદીને સાફસૂથરાં ય કરવાં આવે. આ સિવાય, કોઈ વળી, દરદીનાં ખબરઅંતર પૂછવા જ માત્ર આવે. અને દરેક

વખતે પેલી ફરસબંધી પરની ચાલનું ધ...બ...ધ...બ ચાલુ ને ચાલુ ! તેમાં ય જો કોઈકે ઊંચી એડીનાં પગરખાં પહેર્યાં હોય તો તેનો અવાજ દૂરથી પણ સંભળાયા કરે. આમ, આખો દહાડો એક પ્રકારનું બેસુરું સંગીત જાણે કે પીરસાનું લાગે ! ... પરંતુ આ બંધેબંધું આ ટાંકણે સાવ ઓછું થઈ ગયું હોય તેમ લાગ્યું. સૌ કોઈ મરાણનો મલાજો પાળવામાં રત.

‘ડિકન્સ’માંથી મને ‘ડ્રાઈડન’ વોર્ડમાં લઈ આવ્યા, ત્યારે મારી પડખેનો ખાટલો આ સજ્જનનો જ હતો. વિનયી, વિવેકી સ્વભાવના આ બુઝર્ગ શ્રીલંકાવાસી તમિળની અટક, ઘાયું કરીને, શિવલિગરત હતી. વરસોથી અહીં આ મુલકમાં હોવા જોઈએ. એમને છાતીમાં કેન્સર થયું હતું અને તે હવે શરીરમાં પ્રસરી પણ ગયું હતું. અને તેમને જોવા, મળવા, અસંખ્ય મુલાકાતીઓની ત્યારે પણ આવનજવન હતી. આમ તો કોઈ એક સમયે બેથી વધુ મુલાકાતીઓને ઈસ્પિતાલના વોર્ડમાં જોવા જવાની પરવાનગી હોતી નથી; છતાં અહીં તો ધાડું જ જોઈ લો ! સત્તાવાળાઓ, વચ્ચે વચ્ચે, બેપાંચ વખત, ટકોર પણ કરી ગયેલાં; અને તેથી ત્યારે ટોળું વિખેરાઈ જતું. સંખ્યા બે જોટલી થઈ જાય. પણ આ બધું થોડી જ વાર. પાછું તેનું તે જ. જાણે કે મુંબઈની પરાંની કોઈ ઈસ્પિતાલ !!

દિલાસે આવેલું ટોળું પછી તો પરસાળમાં ય વિસ્તરી ગયું ! દાકતરો અને પરિચારિકાઓને પણ અગવડ પડવા લાગી; પણ કરે શું ? આખો મામલો શીઘ્રભાવગ્રાહિતા[sensitivity]નો, લાગણીશીલતાનો હતો, વર્ણીય સંબંધોનો ય બનતો હતો. વિવિધ સાંસ્કૃતિક એકતા માટેની સમજણની પણ આ બાબત બનતી હતી. આપણી આ જમાત તકનો વિશેષપણે લાભ લૂંટતી હોય, તેમ સતત લાગ્યા કરતું રહ્યું. પોતાનું મનસ્વી જાળવવા જતાં કેટલાં બધાંને મુશ્કેલીમાં મુકવાનું આવ્યું ? આવા અતિરેકનો, ભલા, કોઈ ઊકેલ નહીં જ હોય ?

તે વચ્ચાળે, છેવટના મારા તે દિવસોમાં, તે જ રાતે, કકટ [Kucct] નામના એક તૂર્કી સજ્જનને લઈ આવ્યા. બેઠી દડીનું તગડું શરીર. દૂંદાળી ફાંદ. પતકોળા જેવું શીશ. ગળું ગરદન એક. તેમને શ્વાસોશ્વાસની ભારે તકલીફ. એટલે પ્રાણવાયુ આપવા પ્લાસ્ટિકની મોટી પારદર્શક નળી નાકને વળગાળેલી, તે હાથીની સૂંઢનો ભાસ જન્માવે. તેમને જોતાં, આરંભે, તો રમૂજ થઈ હતી. પણ ક્રમશઃ ગંભીરતા ય સમજવા લાગેલી.

આ સજ્જનની છાતીમાં ભારે કફ ભરાયેલો, શરીરમાં વળી તાવ ભર્યો હતો. પરિણામે, ઈસ્પિતાલમાં જવા એમ્બ્યુલન્સ બોલાવવી પડી. તેમણે જો કે ‘રોયલ ફ્રી હોસ્પિટલ’માં જવાની અગવડ રાખી હતી. પણ બન્યું એવું કે જ્યાં જગ્યા ખાલી જોઈ, તે હોસ્પિટલમાં એમ્બ્યુલન્સ દરદીને તાણી ગઈ. આમ તે જાણ આવી ચડ્યા ‘નોર્થવિક પાર્ક હોસ્પિટલ’માં ! તેમનો દીકરો ભારે ઉશ્કેરાટમાં

હતો. પણ તે સમય વર્તી ગયો, અને સારવારમાં લાગી પડ્યો હતો. પિતાને બરફ મૂકતો જાય, તેમના શરીરમાં નિર્જલીકરણ [dehydration] ન થઈ જાય તેથી પીણાં આપતો જાય, તાકાત જળવાય તેને સારુ ફળ પણ ખવડાવતો જાય. અને આમ અહીં તેમની સારવાર થઈ શકે. સૌ કોઈ ખરે ખરે. મોડી રાત સુધી આ આખો સિલિસલો ચાલુ ને ચાલુ. શ્રવાણની યાદ અપાવે તેવી સેવા કરતો આ દીકરો મોડી રાત સુધી ત્યાં રહ્યો, અને સ્વાભાવિક, સઘળી સારવારમાં, કેન્દ્રમાં અને કેન્દ્રમાં હતો. બાપને તાવ ઊતર્યો, થોડુંક સારું લાગવા મંડ્યું ત્યાર પછી, મધરાત બાદ, વહેલી સવારે, ઘેર જવાને નીકળ્યો હશે. પરંતુ સવાર પડી ન પડી અને તે ફરી હાજર.

તે વચ્ચે આ કકટ સાહેબને હજમત કરવાનું મન થયું. મંડ્યા જાતે કાતર અને અસ્ત્રો લઈને ફેરવવા. અશક્ત શરીરની ધૂજારીને પરિણામે બંને કાન પાસેથી લોહી નીંગવા લાગ્યું. એ અટકે જ નહીં ! પાછી દોડાદોડ ! લટકામાં દવાદારુ અને ધાંધલ ધમાલ !

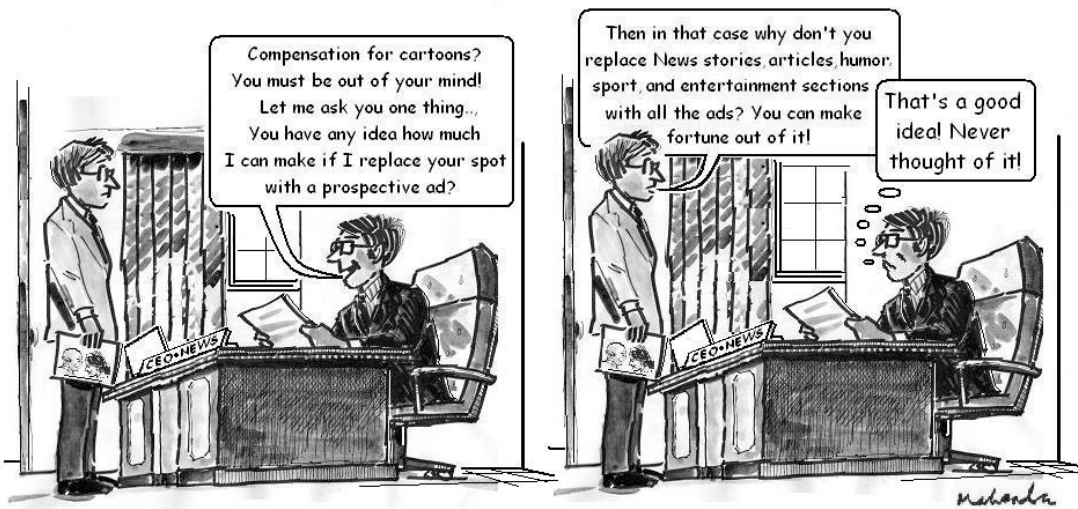
અમારા માટે આ આખો દિવસ અને રાત પૂરેપૂરું જોણું જ હતા. કેટકેટલા ખેલ થયા હતા ! રમૂજ હતી, પણ સાથે સાથે શરીરનો અને મનનો થાક પણ હતો. નીંદર પણ વેરણ થઈ હતી. તેની અસર શરીરને પહોંચતી હતી. લાવ; જોઈ મને -

રાત્રિની અરવ અંધારની આરસી
પાસ બેસી મને હું ઘડી ન્યાળતો.
મહદ્ આશ્ચર્ય
કે ઊઘડયાં લોચનો એમ થંભી ગયાં
પલકને વીસરી,
હોઠની રેખ જાણે કંઈ બોલવા માગતી
તેમ ખુલ્લી રહી ગે જરી,
સ્થગિત મારી સ્થિતિ,
વહેણના પાણીની જેમ કો બંધ આગળ
રૂંધાતી ગતિ;
વિમલ અંધારને આપને ન્યાળતો
હું જ મુજને અજાણ્યો પરો લાગતો !

- રાજેન્દ્ર શાહ

વેમ્બલી, ૦૭.૦૧.૨૦૧૧ / ૧૫.૦૩.૨૦૧૧

e.mail : vipoolkalyani.opinion@btinternet.com

વિશ્વમાનવ ઉમાશંકર

• વિપુલ કલ્યાણી

ઉમાશંકર કવિ તરીકે સતત વિકસતા રહ્યા છે. કારણ કે એ મનુષ્ય તરીકે પણ સતત વિકસતા રહ્યા છે. એમનામાં ઈતિહાસદર્શન હતું, પોતાના સમયની સભાનતા હતી, જિવાતા જીવનનો અનુભવ હતો.

નિરંજન ભગત ચિમનલાલ ત્રિવેદી ભોળાભાઈ પટેલ

(‘શ્રેષ્ઠ ઉમાશંકર’; ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય પ્રકાશન)

જે માણસ સૌને જણાવતા હોય : ‘વ્યક્તિ મટીને બનું વિશ્વમાનવી; માથે ધરું ધૂળ વસુન્ધરાની.’ એ, અલબત્ત, ‘વિશ્વમાનવ’ જ હોય. ઉમાશંકર, ખરેખાર, સતત વિકસતા માણસ છે. અને પાછા, એ ત્યાં જ અટકી જતા નથી; આગળ ફેંટાય છે, અને ‘વિશ્વશાંતિ’ કાવ્યમાં તો, વળી, કહી દે છે : ‘વિશાળે જગવિસ્તારે નથી એક જ માનવી : પશુ છે, પંખી છે, પુષ્પો, વનોની છે વનસ્પતિ !’ તો બીજી પાસ, એ ખુદ બુલંદે છે ; ‘હું ગૂર્જર ભારતવાસી’ અને ફરી પાછા, સમાંતરે, સીધુંસડાક પૂછી ય પાડે છે : ‘એ તે કેવો ગુજરાતી - જે હોય કેવળ ગુજરાતી ?’

હરીન્દ્ર દવેએ કહેલું, ‘ઉમાશંકર જોશી એટલે મૂર્તિમંત સંસ્કૃતિ.’ અને અહીં સભ્યતા, સામાજિક પ્રગતિ સમેતના પાસાઓ શબ્દના અર્થમાં તથા વિવિધ

અર્થઘણાઓમાં સો ટકા સામેલ. થોમસ પરમાર અન્યત્ર આલેખે છે તેમ, આ સભ્યતાને ઘડનારા ચારે ય પરિબળો - આર્થિક સાધનો, રાજકીય સંગઠન, નૈતિક પરંપરાઓ અને જ્ઞાન અને કલા પ્રત્યેની અભિગુચિ - ઉમાશંકર જોશીની સંસ્કૃતિમાં તાણાવાણાની જેમ સ્વાભાવિક વાણાયેલા જ અનુભવાય. ઉમાશંકરભાઈનું સર્જનકાર્ય, લેખનકાર્ય, સંપાદનકાર્ય, કર્મશીલકાર્ય આ સઘળાથી સતત તરબતર રહ્યું. ઉમાશંકર જોશીનાં દીકરી, સ્વાતિબહેન જોશી, “નિરીક્ષક”ના ૧૬ ડિસેમ્બર ૨૦૧૦ની પ્રતમાં, લખે છે તેમ, ‘સંસ્કૃતિ એટલે એમને મન બહોળા અર્થમાં લોકોનું સમાજમાં જિવાનું જીવન, જેમાં કેવળ ધર્મ અને કળા જ નહીં પરંતુ લોકોની માન્યતાઓ, વિચારો, નૈતિક મૂલ્યો અને સામાજિક-આર્થિક-રાજકીય સંસ્થાઓનો પણ સમાવેશ થાય. ભારતે રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવી એ પછીના શરૂઆતના સમયમાં એમણે અનેકવાર સાવચેતીનો સૂર કાઢ્યો હતો કે આપણા આધ્યાત્મિક વારસાની અને આપણી ‘ભવ્ય સંસ્કૃતિ’ની ગુલબાંગો પુકારવામાંથી આપણે ઊંચા આવવું જોઈએ. રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ કે સાંસ્કૃતિક રાષ્ટ્રવાદના ઝનૂનની અસર નીચે લોકશાહી રાષ્ટ્રો પણ સાંસ્કૃતિક સ્વાતંત્ર્યનો ભોગ માગે છે એ સામે એમણે સતત આંગળી ચીંધી છે. અમાનુષી કાળો બજાર અને ભ્રષ્ટાચાર, સડેલ નોકરશાહી અને સત્તાલોલુપ કોમવાદના મહારોગ સામે અવાજ ઉઠાવીને સમાજશરીર અને રાજ્યશરીરને સ્વસ્થ બનાવવા પર તેમ જ પોતાનાથી ભિન્ન ભાસતા સમાજ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા - અને

“ઓપિનિયન”/ Opinion

સન ૧૯૬૮નું વર્ષ. અમદાવાદથી પ્રગટ થતા “ગુજરાત સમાચાર” દૈનિકના ફોટોગ્રાફર સનત ઝવેરીએ, ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૮ દરમિયાન, લીધી આ છબિમાં, ગુજરાત યુનિવર્સિટીના તત્કાલીન ઉપકુલપતિ ઉમાશંકર જોશીને હાથે પારિતોષિક સ્વીકારતાં વિજ્ઞાબહેન પટેલ (હાલ ભંડેરી) દૃષ્ટિમાન થાય છે. યુનાઈટેડ કિંગડમસ્થિત ‘ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી’ના સહમંત્રીપદે લાંબા અરસાથી સેવાઓ આપતાં જાણીતાં ગુજરાતી શિક્ષિકા વિજ્ઞાબહેન ભંડેરી તે દિવસોમાં અમદાવાદમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ કરતા હતાં. તે વેળા યોજાઈ એક નૃત્યનાટિકાની હરીફાઈમાં વિજ્ઞાબહેને ભાગ લીધો હતો. તે પછીનું આ ચિત્ર છે.

એથીયે વધારે, બંધુતા-ની વૃત્તિની જરૂરિયાત પર એમણે ભાર મૂક્યો છે. સંસ્કૃતિ એ છેવટે તો, એમના શબ્દોમાં, કમબંધ જીવવાની ચીજ છે. સામાન્ય મનુષ્યના જીવન અને હકો સાથે એને આખરે નિસબત છે.’

વીર નર્મદ, મહાત્મા ગાંધી, રણજિતરામ મહેતા, કનૈયાલાલ મુનશી, કાકાસાહેબ કાલેલકર, વગેરેની પરંપરામાં ઘડાયેલા ગુજરાતી જીવાનમાં લખતા જગતપુરુષ રૂપે જ ઉમાશંકર જોશી પુરવાર થયા છે. ચાર દાયકા પહેલાં એમણે તથા સાથીદારોએ “નિરીક્ષક”નો આરંભ કર્યો તેના અંકોમાં, સન ૧૯૪૭માં આરંભાયેલા “સંસ્કૃતિ”ના પાને પાને આનાં બિંબ પ્રતિબિંબ જોવાનાં સાંપડે છે. એમની ‘સમયરંગ’ની લેખમાળાઓમાં કે એમના રેખાચિત્રોમાં પણ આપણે આ જ ભાળીએ છીએ. રઘુવીર ચૌધરી લખે છે તેમ, ‘સાતત્યમાં ઉમાશંકરને શ્રદ્ધા છે. આજ સુધીના એના અનુભવનો નિષ્કર્ષ છે : સાતત્ય.’ આ લખાણના સ્પર્શે, ચન્દ્રકાન્ત શેઠે કહ્યું છે તેમ, વાચક આધુનિક વિશ્વનો એક જવાબદાર નાગરિક

થવાની વૈચારિક ને ભાવાત્મક ભૂમિકા સહેજે પ્રાપ્ત કરી શકે.

અમેરિકાસ્થિત લેખક - અધ્યાપક ભરત લા. ભટ્ટના મત અનુસાર, ‘ઉમાશંકર જોશી પોતાને ગાંધીવાદી નહોતા ગણાવતા. પણ ગાંધીનો અહિંસા અને પ્રેમનો સંદેશ તેમ જ જગબંધુત્વ અને સમતાનો આદર્શ તેમણે પૂરા પચાવેલા. ... ઉમાશંકરભાઈ રાજકીય, ધાર્મિક કે સામાજિક પક્ષ, સંપ્રદાય, કે વાદમાં બંધાતા નહોતા. માનવીય ગૌરવના હિમાયતી અને કલા કરતાં સમગ્ર જીવનનો મહિમા કરનાર મનીષી હતા. યંત્ર વિકાસે અને ઔદ્યોગિક મૂડીવાદે જન્માવેલા ક્વેશોના તેઓ ખૂબ વિરોધી હતા. ઉમાશંકરભાઈની વિચારસૂચિનો ફલક વિશાળ. તેઓ ખરા અર્થમાં બહુશ્રુત વિદ્વાન હતા. જીવન અને જગતનું નિરીક્ષણ કરી તેઓ નકશીદાર અને વિચારપ્રગલ્ભ ગદ્ય આપતા.’ રઘુવીરભાઈ લખતા

હતા, ઉમાશંકર જોશી ‘એક સંસ્થા બન્યા છે, વ્યક્તિ મટયા વિના. ગુજરાતી ઘટ્યા વિના વિશ્વમાનવી બન્યા છે. મૈત્રી અને મુક્તિનું એમણે વિરલ સંતુલન સાધ્યું છે.’

સ્વાતિબહેન જોશીએ લખ્યું છે : ‘... સાહિત્ય એ એમની સમગ્ર જીવનદૃષ્ટિની એક અભિવ્યક્તિ હતી અથવા તો, એમના શબ્દોમાં મૂલ્યસંઘર્ષ પરત્વે પળભર પણ અલિપ્ત ન રહી શકતા કવિ એ હતા. એમણે પોતે જ કહ્યું છે તેમ શબ્દ એમને ક્યાં ક્યાં લઈ ગયો ? સત્યાગ્રહ ઘાવાણીઓમાં અને જેલોમાં, વિશ્વવિદ્યાલયોમાં અને કેળવણીના ક્ષેત્રમાં, દેશની સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક સંસ્થાઓમાં, ભારતની સંસદમાં, વિદેશના સાંસ્કૃતિક સમાજોમાં - સમાજને ખૂણે ખૂણે શબ્દની સાથે એ ગયા. શબ્દનો ઉપયોગ એમણે કેવળ સાહિત્યસર્જન માટે કર્યો ન હતો. શાસનકર્તાઓની અરાજકતા સામે, રાજ્યના આતંક સામે, રાષ્ટ્રવાદ અને કોમવાદ સામે, સાહિત્યકારની સાહિત્યની સંસ્થાઓની સ્વાયત્તતા માટે, સમાજના વંચિત વર્ગોના અધિકારો અને સામાજિક ન્યાય માટે, માનવમૂલ્યોના સમકાલીન સઘર્ષોની ધાર પર, શબ્દને એમણે ક્યારે ય વિસાર્યો ન હતો, પરંતુ એક અસરકારક ‘શસ્ત્ર’ તરીકે વાપર્યો હતો.’

‘સરનું સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલયે’, સન ૧૯૮૬ના અરસામાં, ‘નિશ્ચેના મહેલમાં’ નામે એક અફલાનૂન ચોપડી આપી છે. “આખંડ આનંદ”માં ઉમાશંકર

(અનુસંધાન પાન 9 પરે)

'તારી આંખનો અફીણી ...' એ ગીત ગાવું હોય તો નજર સામે કેવી આંખ હોવી જોઈએ ? એ આંખ કોની હોવી જોઈએ ? જવાબ સહેલાઈથી મળવો મુશ્કેલ છે. કદાચ કોઈ બોલી ઉઠશે - 'હરિણાક્ષી'. ઠીક છે, પણ ત્યાંથી દાદ થોડી મળશે ?

પરંતુ એ શબ્દો સરી પડે એવી કોઈની આંખ છે, છે જ. એ આંખના દીપક હમણાં જ બૂઝાયા. ફિલ્મી રસિયાને આણસાર આવી જ ગયો હશે. એ આંખો હતી ફિલ્મ અભિનેત્રી ઈલિઝાબેથ ટેઈલરની. થોડાં દિવસ પહેલાં, માર્ચની ૨૨મી તારીખે, ૮૭ વર્ષની વયે, એ આંખો સદાને માટે મીંચાઈ ગઈ.

તમે બાર વર્ષની 'વિઝ'ને (જે કે તેને આ નામ ગમતું ન હતું) જોશો તો તરત એ બાળકીની આંખો પરથી નજર નહીં હટાવી શકો. 'ટીનએજ' પહેલાંની વયે એણે 'નેશનલ વેલવેટ' ફિલ્મમાં કામ કર્યું, સાથે સાથે એ પછીની લાંબી કેરિઅરમાં પોતાનું નામ પણ એવું જમાવ્યું કે આજે જ્યારે તેનો જીવનદીપ બુઝાયો ત્યારે જાણે હોલિવુડમાં સોપો પડી ગયો ! એક સુવાર્ણ યુગનો અંત આવ્યો.

એની આ પહેલી જ ફિલ્મમાં એનું પાત્ર ઘોડાની ટ્રેઈનર વેલવેટ બ્રાઉનનું હતું. ચેલેન્જ ભારે હતી. ઘોડાને તો નકામો ગણી કતલખાનામાં ધકેલી દેવાનો હતો ! પરંતુ અજબ-ગજબની રેઈસ માટે એ ઘોડાને ટ્રેઈન કરીને જીત હાંસલ કરવાની હતી. અજબ-ગજબની રેઈસ એટલે રેઈસકોર્સની દોડ નહીં પરંતુ કાંટાળી વાડ અને ઊંચા માંચડા ઠેકાવવાનાં, ખાડા ઠેકાવવાનાં, પાણી ભરેલી ઊંડી-પલોળી તળાવડીઓ હવામાં ઊડીને ઓળંગાવવાની. ઈલિઝાબેથ ટેઈલરે જોકે બનીને આ બધું કરવાનું હતું. વૈતભરની છોકરડીનું શું ગજું ?

(અનુસંધાન પાન ૮ પરેથી)

જોશીએ શ્રેણીબદ્ધ ભજનો - પ્રાર્થનાકાવ્યોના આસ્વાદમૂલક વિવરણ-લેખો કરેલા. તેમાંથી વીસને આ ચોપડીમાં સમાવાયા છે. ઉમાશંકરભાઈ એકમાં લખે છે : '... જમ 'જયજયનું 'જજે', 'નિર્ભય'નું 'નિરભે' તેમ 'નિશ્ચય'નું 'નિશ્ચે'. નિશ્ચય એટલે પાકો નિર્ણય ('ફર્મ કન્વિક્શન'). પાકા નિર્ણયના આવા કોઈક મજબૂત મહેલમાં આપણે ય ક્યારેક પહોંચી ગયા હોઈશું, ત્યારે આપણે ય આ મનીષીને કહીશું : 'સારું થયું ને, તમને મળાયું તે ? ... પણ હવે હું નિશ્ચે નિર્ભય છું. ... કેમ કે તમારા 'શબ્દ'નું 'પાકું સરનામું' તમારી કનેથી હવે 'મળી ગયું છે.'

પાનબીડું :

'ઉમાશંકરને વાંચો અને આપણી સમક્ષ માનવસંવેદનાનું, માનવીની ચેતનાનું, બૌદ્ધિક પ્રતિભાનું, ઋજુતાભર્યા શાણપણનું એક અલગારી વિશ્વ ખડું થઈ જાય છે. ૨૪ વર્ષની વયે એ મહાત્મા ગાંધીને નિર્ભયતાથી વેધક અને ઊભડક પ્રશ્નો પૂછવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. સાહિત્ય - પરિપદને સાહિત્યની પરિપદ બનાવવાનો પડકાર તેઓ ગાંધીજીને ફેંકી શકે છે. કવિ - યુત્સુને લખેલા પત્રો કે બીજી અનેક કૃતિઓમાંથી એમનામાં રહેલા આધ્યાત્મિક ઊંડાણનાં દર્શન થાય છે - અને આપણું અંતરિયાળ રોમાંચિત થઈ ઊઠે એવા તેજોમય વ્યક્તિત્વનો આપણને સ્પર્શ થાય છે. રાષ્ટ્ર જ્યારે કટોકટીકાળમાં છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યું હતું ત્યારે એક શૂરવીરને છાજે તે રીતે નિર્ભયતાથી પોતાનો બુલંદી અવાજ સંસદભવનમાં રજૂ કરીને માત્ર રાજધર્મ જ નહીં પણ સર્જકધર્મ પણ બજાવ્યો. એમના વ્યક્તિત્વનો અને સાહિત્યસર્જનનો વ્યાપ વિશાળ છે. મહાબાબ લખનાર તો ધણાં મળે પણ એ લખાણો માતબર હોય, એમાં ઊંડાણ હોય અને કોઈ કસબીએ એમાં ઝીણું ઝીણું નકશીકામ કર્યું હોય એવાં લખાણો જ એના સર્જકને ઊંચે લઈ જતા હોય છે.'

- કિશોર દેસાઈ

સંપાદક : "ગુર્જરી ડાયજેસ્ટ"

e.mail : vipoolkalyani.opinion@btinternet.com

છોકરીનો લેબાસ ઉતારીને એ દમદાર જોકે બની; અને જંગ જીતી. પ્રેક્ષકોનાં દિલ જીતી લીધાં. પછી તો એક એકથી ચડિયાતા પાત્ર ભજવી ફિલ્મી દુનિયામાં રાજ કરી મહારાણી ઈલિઝાબેથ બની રહી. પરી જેવા તેનાં રૂપને તો શેક્સપિઅરનાં કોઈ ઉત્તમ સોનેટની ઉપમા જ શોભે !

કાળાં ભમ્મર ઘટાદાર રેશમી વાળ વચ્ચે શોભતો મનોહર ચહેરો અને અનન્ય એવી 'વાયોલેટ' હરિણાક્ષી આંખો. આ બધાથી પણ ચડી જાય એવી એની બે-નમૂન અદાકારી !

એની અદાકારીની ખૂબ તારીફ થઈ. 'લુ ઈઝ અફ્રેઈડ ઓફ વર્જીનિયા વુલ્ફ' ફિલ્મની, દાડનાં નશામાં ચૂર માર્યા. 'ટેઈર્મીંગ ઓફ ધ શ્રુ'ની તોફાની અને ખેપાની કેથેરીઈન, છ કલાકની લંબાઈની બનેલી ફિલ્મમાં સાત મિલિયન ડોલરની હિરોઈન 'ક્લિઓપેટ્રા' ! (રીલીઝ થતાં સુધીમાં કાપી કાપીને ત્રણ કલાકની રહી) 'ધ કેટ ઓન હોટ ટીન રુફ'ની.. મેગી (ધ કેટ) દરેક ફિલ્મમાં વિવિધતાભર્યું પાત્ર !

૧૯૬૩માં ક્લિઓપેટ્રા ફિલ્મ બની તે દરમિયાન રિચર્ડ બર્ટનનાં પ્રેમમાં પડી, લગ્ન કર્યાં. લગ્ન તો ન ટક્યાં પણ પ્રેમ એવો ટક્યો કે બંને ફરીથી લગ્નગ્રંથીથી જોડાયા ! એવો બીજો એક પતિ તો એણે એકટ્રેસ બહેન-પણી રેબી રેન્નોલ્ડ્સનો 'ચોરી' લીધલો ! લગ્ન ઉપરાંતના બીજાં ડઝનેક પ્રેમીઓની પણ નોંધ લેવી જોઈએ ! આમ ઈલિઝાબેથનાં જીવનમાં એની ૧૮ વર્ષની વય પછી 'ધણી'ઓ અને પ્રેમીઓ તો એક પછી એક આવ્યા અને ગયા પરંતુ એનાં સાચા સંગાથી કહી શકાય એવાં પાલનું પશુ-પક્ષી મિત્રો તો સદાકાળ એનાં જ થઈને રહ્યા !

કહેવાય છે કે હીરા - ડા.યમન્ડ્સ સ્ત્રીનો શાણગાર છે. સ્ત્રીનો જળ હળાજટ હીરા થી અનેકગણો વધી જાય. ઈલિઝાબેથની બાબતમાં એવું દેખાય કે એના દેહ પરનો હીરાનો શાણગાર હીરાને વધુ ચમકતાં કરી દે છે. એના પતિઓ કરતાં પણ એ ઝવેરાતમાં વધુ રાચતી ! એના

એક પતિએ તો એમ કહેલું કે રોજ સવારે બ્રેકફાસ્ટ વખતે તેને એક નવો હીરો ભેટ મળવો જોઈએ. એવી શોખીન ઈલિઝાબેથને એના પ્રેમી અને પાંચમા પતિ રિચર્ડ બર્ટને એને હીરાથી એવી નવાજકે હીરા અને ઈલિઝાબેથ એકમેકના પૂરક બની રહ્યાં ! ૩૩.૧૯ ફેરટનું ઝવેરાત એ તેની પહેલી ભેટ હતી. બીજી ભેટ હતી ૧૫૦૦૦/- પાઉન્ડની કિંમતનો 'તાજમહાલ' નામનો હીરો. અને સૌથી ઉત્કૃષ્ટ ભેટ હતી ૬૯.૪૨ ફેરટનો હીરો જે પછીથી 'ટેઈલર-બર્ટન'ના નામથી ઓળખાયો. સન ૨૦૦૨માં મૂલ્યાંકન કરાયું ત્યારે ઈલિઝાબેથ પાસે ૧૫૦ મિલિયન ડોલરની કિંમતનું ઝવેરાત હતું. આ બધું હવે લિલામ થશે અને એની સઘળી આવક ચેરિટીમાં વપરાશે. અગાઉ ૧૯૯૧માં તેણે 'ધ એલિઝાબેથ ટેઈલર એઈડ્સ ફાઉન્ડેશન'ની સ્થાપના કરી હતી. કોઈએ ન કર્યું હોય તેવું આ કાર્ય હતું.

“કુમાર” એક જીવંત દંતકથા ...

બચુભાઈની આંખમાં કુતૂલ કાયમ અંજલેવું રહેતું, વિસ્મયથી તેમની આંખો થોડી મોટી થઈ જતી - આને જ નામની સાર્થકતા કહેવાય!

*** **

• વિનોદ ભટ્ટ

“કુમાર”, આ એક ગુજરાતી સામયિકનું નામ છે જે દર મહિને નિયમિતપણે આજે પણ પ્રગટ થાય છે ને તે એક પણ બુકસ્ટોલ પર મળતું નથી, કેમ કે તેમાં ખંડણી, અપહરણ, ખૂનામરકી કે રાજકીય કોભાંડોની ચટપટી વાતો કે ચોકાવનારા સમાચારો છપાતા નથી.

“કુમાર” એ આવતીકાલના નાગરિકોમાં સંસ્કાર સિચનું એક ખાનદાન-ક્ષેત્રનું માસિક-પત્ર છે. આવડા મોટા અને આજે તો સાડા પાંચ કરોડની વસ્તી ધરાવતા ગુજરાતમાં તેને માંડ ચારથી પાંચ લજ્જર ગ્રાહકો મળ્યા છે. પાંચ લજ્જરથી વધારે ગ્રાહકસંખ્યા “કુમાર” ક્યારેય નથી જોઈ. એનો યશ પણ બચુભાઈ રાવત (મૂળ નામ ઉમેદસિંહ રાવત)ને આપવો ઘટે. તે એક જાગ્રત તંત્રી હતા, ઊંઘમાંય તેમને સપનાં તો “કુમાર”નાં જ આવતાં.

કોઈવાર ટપાલમાં એકસાથે દસ નવાં લવાજમ આવે ત્યારે તેમની આંખ ચમકતી. પાછલા બે-ત્રણ અંકો તે ચિંતા ને ઝીણવટથી તપાસી જતા. કશુંક ‘ચીપ’-સસ્તુ તો એમાં નથી આવી ગયું ને! એક છાપાના માલિક (અને રિવાજ લેખ) તંત્રીએ તેમની સમક્ષ એવો પ્રસ્તાવ મૂક્યો હતો કે “કુમાર” વેચવું છે? લાખ-બે લાખ નકલો છાપીને ફેંકી દઉં. ‘એટલે જ નથી વેચવું એવો ટૂંકો ઉત્તર બચુભાઈએ આપ્યો હતો. (“કુમાર” ધંધાદારી મેગેઝિન નથી.) “કુમાર” બચુભાઈનું લાડકું સંતાન હતું, એનું રાખેલું એટલું ધ્યાન તો તેમણે પોતાના છોકરાનું ય નહોતું રાખ્યું.

“કુમાર” બચુભાઈનું લાડકું સંતાન હતું, એનું રાખેલું એટલું ધ્યાન તો તેમણે પોતાના છોકરાનું ય નહોતું રાખ્યું.

એને મળેલી શ્રદ્ધાંજલિઓમાં સૌથી ઉત્તમ હતી તે આ —
લુમન રાઈટ્સ કેમ્પેઈનનાં પ્રેસિડન્ટ ઈલિઝાબેથને અંજલિ આપતાં કહે છે —

‘અમે ઈલિઝાબેથ ટેઈલરનાં અવસાનથી વ્યથિત છીએ. LGBT community માટે તેણે કરેલાં કાર્ય અન્ય કોઈ ન કરી શકે ! સમાજમાંના આવા લોકો તરફ તથા એચઆઈવી/એઈડ્સ જેવા ગંભીર રોગના ઈલાજ માટે કોઈ આગળ ન આવ્યું ત્યારે નિડર ઈલિઝાબેથ ટેઈલરે ૧૯૮૦માં ટહેલ નાખી લાખો ડોલર એકઠાં કરી આપ્યાં. એના જીવન અને એની પ્રવૃત્તિએ અનેકોના જીવન ઉગાર્યા છે.’

ઈશ્વર પ્રત્યેની અટલ શ્રદ્ધાના બળે તે આવાં કામ કરી શકી. ‘તમે ક્યારે પણ ઈશ્વરની પાસે હોઈ શકો.’ આ તેનો જીવનમંત્ર હતો.

આઠ લગ્ન, ૫૪ ફિલ્મો, બે ઓસ્કર; ચાર સંતાનો, દસ પૌત્રો અને ચાર પ્રપૌત્રોની લીલી વાડી છોડી, પ્રેક્ષકોનો અનહદ પ્રેમ સાથે લઈ, રૂપની રાણી અને રૂપેરી પડદાની મહારાણી ઈલિઝાબેથ ટેઈલર ‘એક્ઝિટ’ કરી ગઈ.

આપણી મશહૂર અભિનેત્રી દેવિકારાણીના અવસાન બાદ તેમની પ્રોપર્ટી માટે કેવા ઝગડાઓ થયા હતા તે આ લખતાં યાદ આવી જાય છે. કહ્યું છે ને કે જે કાંઈ સન્કાર્ય કરવું હોય તે સ્વહસ્તે કરી લેવું ! ઈલિઝાબેથ ટેઈલરે આ કામ આબાદ રીતે કર્યું. ફિલ્મોમાં ભલે કોઈએ ઘડેલી જિંદગી જીવવાનું હોય, પોતાની જિંદગી માટે એણે એક પ્રેસનોટમાં કહ્યું હતું, ‘હું મારી પોતાની જિંદગી જીવું છું, કોઈની ઉછીની આપેલી નહીં. જીવનનું અર્થઘટન મેં મારી રીતે કર્યું છે, મને એનો આનંદ છે.’

e.mail : shahrameshb@gmail.com

ગુજરાતી સાહિત્ય પર “કુમાર”નો પ્રભાવ ઘણો હતો. કોઈ કવિની કવિતા “કુમાર”માં પ્રગટ થાય ત્યાર પછી જ કવિ તરીકેની મહોર તેના નામ પર વાગતી. ભારતની અન્ય કોઈ ભાષામાં આ પ્રકારનું માતબર સામયિક ભાગ્યે જ હશે. જેમ ગેટે વિશે એક કિંવદંતી છે કે કાલિદાસનું નાટક શકુન્તલ વાંચીને તે એટલો બધો પ્રસન્ન થઈ ગયો હતો કે તે શકુન્તલ માથે મૂકીને નાચ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે એક દંતકથા મુજબ કવિ લાભશંકર ઠાકરની પહેલી કવિતા “કુમાર”માં છપાઈ ત્યારે એ એટલા બધા રાજી થઈ ગયેલા કે “કુમાર” માથે મૂકીને તે મન મૂકીને નાચેલા.

*** **

લેખ આપીએ એટલે બચુભાઈ રજરજ વાંચી જાય. ધાર્મિકપણે તે અક્ષરે અક્ષર વાંચી કાઢે. એટલું જ નહીં બે લીટીની વચ્ચે બીટવીન ધ લાઈન્સ - કંઈ જણાય તો તે પણ તપાસે પછી લે. એકવાર ગમ્મત થયેલી. મારા અક્ષર એકવાર લખાઈ ગયા પછી કેટલીકવાર તો ખુદ મને ય ઉકેલવામાં આપદા પડે છે. મારા એક લેખનો કોઈ શબ્દ બચુભાઈને ઉકલ્યો નહીં. એ શબ્દની સ્પષ્ટતા કરવા તેમણે મને સંદેશો મોકલ્યો. હું રૂબરૂ ગયો મારા હાથમાં લેખ મૂકતાં મને પૂછ્યું : ‘આ કયો શબ્દ છે? સ્પષ્ટતા કરો.’ મેં

તરત જ કહ્યું : ‘સ્પષ્ટતા.’ તે ખડખડાટ હસી પડ્યા. પણ જે તે એ શબ્દ ન બોલ્યા હોત તો એ ‘સ્પષ્ટતા’ શબ્દ હું પકડી શક્યો ન હોત. પછી તેમણે ગુજરાતી સાહિત્યમાં કયા કયા લેખકોના અક્ષરો સારા નથી, જોડણી કાચી છે તેની વિગતે વાત કરી.

બચુભાઈનો વિશેષ પરિચય તો મને “કુમાર”માં છપાતી ‘વિનોદની નજર’ લેખશ્રેણીને લીધે થયો. આ ‘કેરિકેયર્સ’ લખવા અગાઉ તેમને એક વાર મેં વાતવાતમાં કહ્યું : ‘ઉમાશંકર, લાભશંકર, યશવંત શુક્લ વગેરેનાં વ્યક્તિચિત્રો કરવાનું મન છે.’ ‘એમાં કંઈ આડુંઅવળું લખાઈ જાય તો આપણા પર કોઈ માનહાનિનો દાવો ઠોકી દે ...’ કહી બચુભાઈએ મારા ઉન્સાહ પર ઠંડું પાણી રેડ્યું. એ ભયસ્થાનનો વિચાર કરતાં હું ય થોડો ગંભીર થઈ ગયો. થોડો સમય એમ જ પસાર થઈ ગયો.

ફરી પાછું માથું ઠંડું કર્યું એટલે યશવંત શુક્લનું વ્યક્તિચિત્ર લખીને તેમના હાથમાં મૂક્યું. વાંચીને તેમણે જણાવ્યું : ‘તમારે ઓછામાં ઓછા આવા ૨૫ લેખો કરી આપવા પડશે.’ આમ આ શ્રેણી શરૂ થઈ. રાવજી પટેલ, લાભશંકર ઠાકર અને આદિલ મન્સૂરી પરના લેખ લખતી વખતે મને થતું હતું કે બચુભાઈ આ નહીં છાપે. રાવજી તો એકવાર તેમની પાસે જઈને પોતાની સ્વીકારાયેલી કવિતા એવું કહીને પાછી લઈ આવેલો કે તમને મારી કવિતા નહીં સમજાય.

પણ આ વાત બચુભાઈએ મને રાવજી પરનો લેખ છાપ્યા બાદ કરી હતી. ‘રાવજીએ તમને આવું કહ્યું ત્યારે તમને માઠું નહોતું લાગ્યું?’ એવું મેં પૂછ્યું ત્યારે હસી પડતાં તે બોલ્યા હતા : ‘એમાં માઠું શું લગાડવાનું? ગાંડિયો હતો એ તો ... પછી પાછો ભૂલ થઈ ગઈ કહેવા પણ આવેલો, ચોખ્ખા દિલનો હતો એ.’ અને લાભશંકર પરનો લેખ “કુમાર”માં પ્રગટ થયો ત્યારથી પૂરા દસ દિવસ સુધી તેમણે લાભશંકરની નોટિસની ટપાલમાં રાહ જોઈ હતી. જોકે લા. ઠા.એ તેમને નોટિસ નહીં મોકલીને નિરાશ કર્યા હતા.

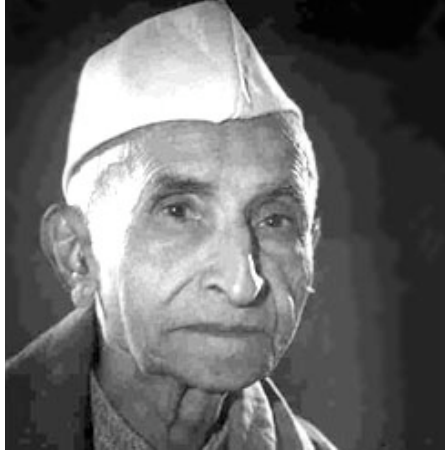
એંસી-એક્રાસીની ઉંમરે માણસ સામાન્ય રીતે સમાધાન કેળવે ત્યારે એ ઉંમરે બચુભાઈએ કોઈની પરવા કર્યા વગર કાનો-માત્રાની ય કાપકૂપ વગર મારા

લેખો છાપેલા ને એ બદલ લોકોની ગાળો પણ પેટ ભરીને ખાધી હતી. તે મને હસતાં હસતાં કહેતા કે “કુમાર” આ પ્રકારની બીજી એક પણ વિવાદાસ્પદ શ્રેણી છાપી નથી.

પ્રકૃતિએ ગંભીર હોવા છતાં બચુભાઈને હસતાં ય આવડે. ઠાવકી મજાક પણ કરી લે. એક લેખક “કુમાર” કાર્યાલયમાંથી અવલોકનાથે આવેલાં પુસ્તકો લઈ ગયા. આ પુસ્તકો વાંચીને “કુમાર”માં પોતે તેનો ‘રિવ્યૂ’ કરશે એવી કબૂલાત સાથે, પણ પછી તો દસેક મહિના સુધી લેખકે ‘રિવ્યૂ’ કે પુસ્તકો કશું જ આપ્યું નહીં. એ લેખકને બચુભાઈએ પત્ર લખ્યો : ‘તમે ગયે વર્ષે આ જ તારીખે “કુમાર” કાર્યાલયમાંથી રિવ્યૂ અર્થે જે પુસ્તકો લઈ ગયા હતા તેને આજે એક વર્ષ પૂરું થયું છે. આપણે તેની વર્ષગાંઠ ઊજવવી છે તો એ પુસ્તકો સાથે તમે ઉપસ્થિત રહેશો.’ તેમની વિનોદવૃત્તિનાં અનેક દૃષ્ટાંતો ટાંકી શકું પણ સ્થળ સંકોચને કારણે વધારે દાખલા નથી આપતો.

જો કે મારે નિખાલસપણે કહેવું જોઈએ કે મને સામાન્ય કટારચીમાંથી લેખક તો બચુભાઈના “કુમાર” જ બનાવ્યો છે. બચુભાઈ મને આત્મવિશ્વાસથી કહેતા કે તમે જે અખબારમાં લખી રહ્યા છો એ તમને પ્રસિદ્ધિ અપાવશે, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા તો તમને “કુમાર” જ અપાવશે. મારા ઘડતરમાં “કુમાર”નો ફાળો અમૂલ્ય છે, અનન્ય છે. બચુભાઈના સાહિત્ય-વારસ એવા ડો. ધીરુભાઈ પરીખના તંત્રીપણા હેઠળ “કુમાર”નો હજારમો અંક નવલિકા વિશેષાંક તરીકે ગઈકાલે જે દળદાર અંક પ્રગટ થયો એનો સવિશેષ આનંદ તો બચુભાઈને હશે.

(સદ્ભાવ : વિનોદ ભટ્ટ લિખિત ‘ઈદમ્ તૃતીયમ્’ કટાર, ‘સમ્રટે મેગેઝિન’, “દિવ્ય ભાસ્કર” ૧૦ એપ્રિલ ૨૦૧૧)

રવિશંકર મ. રાવળ

.....

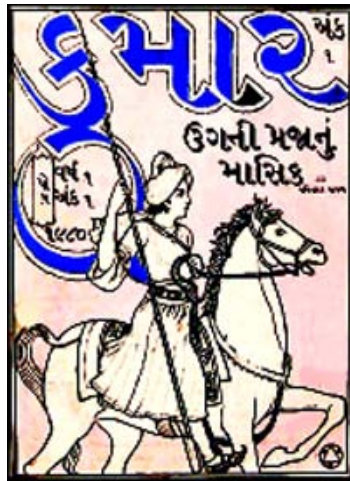
આવતી કાલના નાગરિકો માટેનું આજનું માસિક

• દીપક બી. મહેતા

વીસમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં શરૂ થયેલાં સામયિકોમાંથી ગાંધીયુગના અનેક લેખકોની નર્સરી ઉછેરભૂમિરૂપ બની રહ્યાં હોય તો તે બે સામયિકો, “કુમાર” અને “પ્રસ્થાન”.

બેમાંથી “કુમાર” પહેલાં શરૂ થયું અને વચમાંનો થોડો સમય બાદ કરતાં હજી આજે પણ ચાલુ છે. જ્યારે “પ્રસ્થાન” “કુમાર” કરતાં મોડું શરૂ થયું એટલું જ નહીં, તેની સ્થાપનાં સાડા અગિયાર વર્ષ પછી રામનારાયણ વિ. પાઠક તંત્રીપદેથી છૂટા થયા તે પછી ઝડપભરે “પ્રસ્થાન”નો મહિમા ઓસરવા લાગ્યો. જ્યારે પહેલાં રવિશંકર રાવળ અને પછી બચુભાઈ રાવતને તંત્રીપદે પ્રગટ થતું રહ્યું ત્યાં સુધી, એટલે કે ૧૯૮૦ સુધી, પૂરાં છપ્પન વર્ષ “કુમાર” નવા લેખકો માટેની કાર્યશાળા બની રહ્યું.

હાજી મહમ્મદ અલારખિયાના “વીસમી સદી” સાથે નિકટતાથી સંકળાયેલા રવિશંકર રાવળના મનમાં એક સચિત્ર સામયિક શરૂ કરવાનો વિચાર

નિબંધકારોનાં નામ “કુમાર”માં દેખાતાં થયાં.

૧૯૪૨ના ડિસેમ્બર અંકમાં રવિભાઈએ તંત્રીપદેથી નિવૃત્ત થવાની જાહેરાત કરી એટલું જ નહીં, “કુમાર”નું પ્રકાશન અચોક્કસ મુદત સુધી સ્થગિત રહેશે, એમ પણ જણાવ્યું. પણ એમ ન થયું, અને જાન્યુઆરી ૧૯૪૩નો અંક બચુભાઈ રાવતના તંત્રીપણા હેઠળ પ્રગટ થયો. આ જ અંકમાં “કુમાર” કાર્યાલય લિમિટેડની સ્થાપનાની યોજના રજૂ કરવામાં આવી. તંત્રીપદ સંભાળ્યા પછી “કુમાર”નો મૂળ ઢાંચો બદલ્યા વગર બચુભાઈએ કુશળતા અને સૂઝથી તેમાં ફેરફારો કરવા માંડ્યા. કાવ્ય વિભાગ પર વધુ ધ્યાન અપાવા લાગ્યું અને નવા કવિઓનાં કાવ્યો વધુ ને વધુ પ્રગટ થવા લાગ્યાં. ભોળાભાઈ પટેલે કહ્યું છે તેમ “કુમાર”નું પહેલું પાનું એટલે કવિતાનું પાનું.

“કુમાર”ના આ પહેલા પાના પર લગભગ અડધી સદીની ગુજરાતી કવિતા મ્હોરતી રહી છે. બચુભાઈ રાવતના તંત્રીપણાનો સમય ગાળો એ “કુમાર”નો સુવર્ણકાળ. ૧૯૮૦ના જુલાઈના અંકમાં બચુભાઈને અંજલિ આપતાં “કુમાર”ના ચેરમેન હીરાલાલ ભગવતીએ યોગ્ય જ કહ્યું હતું કે “કુમાર” અને બચુભાઈ રાવતનું એક એવું અદ્વિત સંધાઈ ગયું હતું કે આ બેમાંથી કોઈનો અલગ વિચાર ન થઈ શકે. બચુભાઈના અવસાન પછી ડચકાં ખાતું “કુમાર” થોડો વખત બંધ પડ્યું, પણ પછી ફરી શરૂ થયું. પણ તેની રોનક ઓછી થતી ગઈ. તે ઉત્તરોત્તર ઝાંખું અને ફિસ્સું લાગવા માંડ્યું. આનું મુખ્ય કારણ એ કે આવતી કાલના નાગરિકો માટેનું આજનું ‘માસિક’ વખત જતાં ગઈ કાલના નાગરિકો માટેનું ગઈ કાલનું માસિક બની ગયું. આવતી કાલના નાગરિકો બદલાયા, તેમનાં રસરુચિ, અપેક્ષાઓ, જરૂરિયાતો બદલાયાં, પણ “કુમાર” પોતાની ચાલ બદલી નહીં.

(સદ્ભાવ : ‘વર્ડનેટ’, “મુંબઈ સમાચાર” 7.4.2011)

e.mail : deepakbmehta@hotmail.com

ગુજરાતનો ઉર્દૂ દરબાર : ઉર્દૂના પ્રથમ ગ્રંથસ્થ-કવિ વલી મુહમ્મદ 'વલી' ગુજરાતી

• મુહમ્મદઅલી વક્ષ

'વલી' ગુજરાતીને શ્રદ્ધાંજલિ

તુને ચઢાયા તાજ ઉર્દૂ કે સર પે વલી.
તુને સજાયા તાજ ઉર્દૂ કે સર પે વલી.

* * * * *

ઉર્દૂ કે ગુલિસ્તાં કી રહી ગુજરાત મે ઝમામ.
ગાલિબો, મીરો ઈકબાવકાતુ હી રહા ઈમામ

— વક્ષ

ઝમામ=લગામ(વર્ચસ્વ)

વલી મોહમ્મદ 'વલી' ગુજરાતી(વલી દક્કની તરીકે પણ જાણીતા છે)નો જન્મ ઔરંગાબાદ, મહારાષ્ટ્રમાં સન 1667માં થયો. (સુરતમાં જન્મ થયાની પણ એક ઐતિહાસિક કહી છે). વલી પ્રવાસના શોખીન હતા. પ્રવાસને વલી વિદ્યા અને શિક્ષણનું એક માધ્યમ માનતા હતા. 1700માં એમનો દિલ્હીનો પ્રવાસ એ ઉર્દૂ ગઝલ માટે સુખદ ઘટના હતી. એમની ઉર્દૂ કવિતામાં રહેલી સાદગી, સંવેદન અને સંગીતમય સ્વરચના એ દિલ્હીના ફારસી પ્રેમી કવિઓમાં ઉત્તેજના સર્જા. કે 'રેખા(ઉર્દૂનું પ્રાથમિક નામ)માં પણ પદ્યની સર્જાકત્મકતા સુપેરે રહેલ છે. એમના આ દિલ્હીના પ્રવાસે દિલ્હીમાં ઉર્દૂ ગઝલની રચના, વિકાસમાં અને ઉત્પત્તિમાં સ્ફુર્તિ અને ઉન્માદ પેદા કર્યો.

વલી મુહમ્મદ'વલી' ગુજરાતી
(1667 - 1707)

વલી ફારસી ભાષાનાં કાવ્યોમાં રહેલ ઉન્માદ, જોમ, સજીવતા, વિકાસ અને કાલ્પનિકતાથી અજાણ કે અજાણ ન હતા. પરંતુ વલીની પ્રચંડ સર્જન શક્તિ, ઉર્દૂ પ્રેમ અને સામ્ર પરિશ્રમે એમને ઉર્દૂ કાવ્યના ભિખ્મપિતામહ અને શિલ્પી બનાવી દીધા. અને ઉર્દૂ શબ્દભંડોળને હિંદી, ફારસી, ઉર્દૂ અને અરબી શબ્દભંડોળથી માલામાલ કરી દીધું.

વલીએ ફારસીમાં પ્રણાલિગત દરેક કાવ્ય પ્રકાર મસ્નવી, કસીદા, નઝમ, વગેરે પર કામિયાબીપૂર્વક હાથ અજમાવ્યો. પણ ગઝલ એ એમનો પ્રિય કાવ્ય પ્રકાર રહ્યો, અને એમાં એમણે પ્રાણ પૂરી દીધો. એમણે 473 ગઝલો લખી હશે. જેમાં 3225 શેરો(અશાર)નું ભરતકામ છે. વલી એમની અભિવ્યક્તિમાં પુરુષના દૃષ્ટિકોણથી પ્રેમના નિરુપણમાં પ્રથમ કવિ છે. જ્યારે રૂઢિ પરંપરા પ્રમાણે પ્રેમની અભિવ્યક્તિ સ્ત્રી પાત્ર તરફથી વ્યક્ત કરવાનો શિરસ્તો હતો.

વલીનો ઈતેકાલ(નિધન) સન 1707માં અમદાવાદમાં થયો. અને ત્યાં જ સરખેજ રોડ નજીક દફન કરવામાં આવ્યા. 'વલી' એક સૂફી સંત પણ હતા. ઉર્દૂ કાવ્યની શરૂઆત જ એમના પૂરોગામી સૂફી સંત અને હઝરત નીઝામુદ્દીન અવલિયા(રહ.)ના ખાદિમ અને અંતેવાસી હઝરત અમીર ખુસરોની પવિત્રતા, લોકસેવા, મદનિષેધ અને વૈષ્ણવજનોની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યામાં સમાવિષ્ટ મહા પુરુષોથી થઈ છે. ગાલિબના મદ્યપાને શાયરોને એવો સંકેત આપ્યો કે એ પણ શાયરીનું કોઈ અનિવાર્ય અંગ છે. અને તે પછી ઘણા અપવાદો બાદ કરતાં કેટલાક શાયરો ગાલિબની આ કુટુંબને શાયરીનો કોઈ છંદ સમજી વળગી રહ્યા; અને હજી પણ વળગેલા છે.

આ 'વલી' ગુજરાતી જે ઉર્દૂ ભાષાના પ્રથમ ગ્રંથસ્થ કવિ હોવાનો માથે તાજ રાખે છે, તેમની ગોધરા કાંડ પછી આપણે શી વલે કરી ?

જર્મી આ ગઈ આસ્માં કસે કસે

વલીનો વતન પ્રેમ :

દિલ્હી ગયા પછી વલી ગુજરાતને ખૂબ યાદ કરવા લાગ્યા. દૂર રહેતી કોઈ પ્રેયસી માટે તડપે એમ વલી તડપતા રહ્યા અને તેમણે દર્દભરી ગઝલ લખી. વલી દિલ્હીથી તેની બધી શાનો શૌકત, અને મિત્રોને છોડી ગુજરાત પરત થયા.

ગુજરાત કે ફિરાક સે હૈ ખાર ખાર દિલ
બેતાબ હૈ સીના મને આતિશ બહાર દિલ.
મરહમ નહીં હૈસકે જખમકા જહાન મેં
સમશીએ હીજર સે હુઆ હૈ ફિગાર દિલ.

અનુવાદ : ગુજરાતના વિરહથી મારું હૃદય કંટકોથી ખુંપાઈ ગયું છે. મારા હૃદયની વસંત અગ્નિની જ્વાળાઓમાં લપેટાઈ ગઈ છે, અને બેચેન છે. માર ધાવનો આ વિશ્વમાં કોઈ મલમ દ્રષ્ટિગોચર થતો નથી. આ વિયોગની તલવારથી મારા હૃદયના ટૂકડે ટૂકડા થઈ ગયા છે
ઉર્દૂના સુવિખ્યાત ક્રાંતિકારી શાયર મખ્દુમ મહ્યુદ્દીને આપેલી એક હૃદયંગમ કાવ્ય અંજલિ :

यकी बख्शा जुबां को जिसने पहले उसके जीने का
वह पहला “नाखुदा” हिन्दुस्तानी के सफ़ीने का
दिये रौशन किये मन्दिर में काबे के चिरागों से
हज़ारों जन्तों आबाद कर दीं दिल के दागों से
वह मिरासे जहां वह खुल्दा का पैगाम आता है
दकन की सरज़मीं पर ज़िन्दगी का जाम आता है

વલીની ગઝલો સત્તરમી સદીના અંત અને અઠારમી સદીના આરંભની ગઝલો છે. ઉર્દૂની ટંકશાળી વાણી આકાર લઈ રહી હતી. રેખા નવું રૂપ ધારણ કરીને આવી રહી હતી. વલીએ ભાષાને નવો રમણો ઓપ અને વણાંક આપ્યો. ખ્વાજા અમીર ખુસરો, ચકબસ્ત અને વલી કુતુબની હિન્દુસ્તાની, રેખા, ઉર્દૂનાં માથે આધુનિક કલાસીકલ રંગ ચઢાવ્યો.

સન ૧૬૬૭માં મહારાષ્ટ્રના આરગાબાદમાં જન્મલા અને 'વલી ઓરંગાબાદી' કે 'વલી દખ્ખણી' તરીકે ઓળખાયેલા પરંતુ સૂફી શાયર તરીકે જેમણે સુરત અને અમદાવાદની અવારનવાર મુલાકાત લીધેલી હોવાના કારણે અને ગુજરાતીમાં મોડર્ન ઉર્દૂ ગઝલ સૌ પ્રથમ વાર લખી, ગુજરાતી ગઝલનો ઈતિહાસ રચનાર 'વલી ગુજરાતી' તરીકે અમર થઈ ગયા. સન ૧૭૦૭માં વલી ગુજરાતીના મરણ બાદ અમદાવાદની કલાપ્રેમી જન્મતાએ વલીની કાથમી યાદમાં શાહીબાગમાં એક મઝાર બનાવી હતી જે ૨૯૫ વરસ સુધી ટકી રહી. આપસી મજલબી પ્રેમનું આ પ્રતીક અને ગુજરાતી ગઝલની બુલંદી, ૨૦૦૨ના કોમી દાવાનળમાં ઝનૂની તત્વોએ નેસ્તનાબુદ કરી નાખી, અને તેની જગ્યાએ હુલ્લડિયા હનુમાનની સ્થાપના કરી દીધી. પણ તેથીય વિશેષ અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ શાસકોએ તો એને પણ તોડીને બુલડોઝર ફેરવી રસ્તો બનાવી દીધો. ઘઝૂયા પર નમક તે આનું નામ. ધર્મ અને સાહિત્યનો ભેદ ન પારખનારની મનોવૃત્તિ રાક્ષસમાં રૂપાંતરિત થાય છે

તે વિશ્વયુદ્ધમાં પુરવાર થઈ ગયું છે. જો વલી ગુજરાતી આ જાણતો હોત તો ક્યારેય અમદાવાદમાં પગ મૂક્યો ન હોત કે ગુજરાતમાં ગઝલની રચના ન કરત. રોમ જ્યારે ભડકે બળતું હતું ત્યારે એનો શાસક નીરો ફીડલ-વાંસળી વગાડતો હતો. ઈતિહાસને ભૂલોનું પુનરાવર્તન કરવાની બૂરી આદત છે. એવું જ ગુજરાતમાં બની ગયું - ગાંધીનગરના શાસકે પણ કવિતાઓ લખી છે. હવે વલી ગુજરાતીની જેમ શ્રીમાન રાજવી કવિવર્ચની શી વલે થાય છે તે તો કાળચક્ર જ કહેશે. પોતાની ભૂલોને છાવરવા ત્રણ વર્ષના વહાણાં પછી ગુજરાત સરકારને જ્ઞાન લાખ્યું તે ૨૦૦૫ની સાલથી 'વલી ગુજરાતી ગઝલ એવોર્ડ' શરૂ કર્યો છે. આજ દિનમાં જલન માતરી, આદિલ મનસુરી, રાજેન્દ્ર શુક્લ અને છેલ્લે ચિનુ મોદીને આ સન્માન મળેલ છે. પ્રજાને સતત ભ્રમમાં રાખવાનો અને સાહિત્યકારોને બટકું આપવાનો સિલસિલો શરૂ થઈ ગયો છે. પણ ક્યાં છે વલી ગુજરાતીની મઝાર?

સુદીપ હોમ્પિટલ, વરાછા પોલીસ સ્ટેશન પાસે, સુરત-૩૯૫૦૦૬

દિલ્હીમાં વલીને વતનની યાદ સતાવવા લાગી. અને વતન પ્રેમમાં અને વિરહમાં એમને લખેલી નીચેની ગઝલ, એમને સરખેજ, અમદાવાદ સાથે કેવો લગાવ હતો તેનું પ્રતિબિંબ છે.

ગુજરાતકે ફિરાક સે -

• વલી ગુજરાતી

ગુજરાત કે ફિરાકે સોં હૈ ખાર-ખાર દિલ
બેતાબ હૈ સુનેમન આતિલબલાર દિલ
મરહમ નહીં હૈ ઈસકે જખમકા જહાંમને
શમ્શેરે-હિજ સોં જો હુઆ હૈ ફિગાર દિલ
અવ્વલ સોં થા જઈક યહ પાબસ્તા સોજ મેં
જ્યોં ખાત હૈ અગિનકે ઉપર બેકરાર દિલ
ઈસ સૈરકે નશે સોં અવલ તર દિમાગ થા
આખિરકું ઈસ ફિરાક મેં ખીંચા ખુમાર દિલ
મેરે સુનેમેં આકે ચમન દેખ ઈશક કા
હૈ જ્હેશ-ખું સોં તનમેં મેરે લાલાખર દિલ
હાસિલ કિયા હું જગમેં સરાયા શિકસ્તગો
દેખા હૈ મુઝ શકીબે હોં સુબહેબલાર દિલ
હિજરત સોં દોસ્તોંકે હુઆ જો મેરા ગુજર
ઈશ્રત કે પૈરહન કું દિયા તાર-તાર દિલ
હર આશના કી યાદ કી ગર્મીસોં તનમને
હરદમમેં બેકરાર હૈ મિસ્લે-શરાર દિલ
સબ આશિકોં હજૂર અછે પાક સુખ
અપના અપસ લહૂસોં કિયા હૈ ફિગાર દિલ
હાસિલ હુઆ હૈ મુજકું સમર મુજ શિકસ્ત સોં
પાયા હૈ ચાક-ચાક હો શકલે-અનાર દિલ
અફસોસ હૈ તમામ કિ આખિરકું દોસ્તોં
ઈસ મૈકદે સોં ઉસકે યલા સુખ બિસાર દિલ
લેકિન હજર શુક વલી હકકે ફૈજ સોં
ફિર ઉસકે દેખનેકા હૈ ઉમ્મેદવાર દિલ

શબ્દાર્થ

ફિરાક = વિયોગ, ખાર-ખાર = કોંટા-કોંટા, બેતાબ = અધીર, સુનેમન = શૂન્ય, આતિલબલાર = આગ બરસતા, શમ્શેરે-હિજ = વિયોગ કે ખડ્ગ, ફિગાર = ઘાયલ, જઈક = નિર્બલ, પાબસ્તા = પાદનિગડિત, સોજ = જલન, ખુમાર = મદાવસતા, જ્હેશ-ખું = ખૂન કે ઉભાલ, હાસિલ = પ્રાપ્ત, સરાયા = સિર સે પૈર તક, શિકસ્તગી = પરાસ્તતા, શકીબે = સન્તોષ, સુબહેબલાર = વસંત કી સુબહ, ઈશરત = પ્રમોદ, પૈરહન = પરિધાન, આશના = મિત્ર, તનમને = શરીર મેં, મિસ્લે-શરાર = અંગારે કી તરહ, સમર = ફલ, મુજ શિકસ્ત = મેરી હાર, ચાક-ચાક = ટુકડે-ટુકડે, શકલે-અનાર = અનાર-જૈસી હકકે, ફૈજ = ખુદાકી દયા

તુઝ લબ કા :

• વલી મોહમ્મદ 'વલી' ગુજરાતી

રૂહ બખૂશી હૈ કામ તુઝ લબ કા
દમ- એ ઈસા હૈ નામ તુઝ લબ કા
હુસ્ન કે ખિજૂર ને કિયા લબરેજ
આબ એ હૈવોં સું જામ તુઝ લબ કા
મન્તક ઓ હિકમત ઓ મઆની પર
મુશતમલ હૈ કલામ તુઝ લબ કા
રગ એ યાકૂત કે ફલમ સે લિખેં
ખત પરસ્તોં પયામ તુઝ લબ કા
સબજા ઓ બર્ગ ઓ લાલા રખતે હૈં
શૌક દિલ મેં દવામ તુઝ લબ કા
ર્ગક એ શકર હુએ હૈં કામ ઓ જબાન

જબ લિયા હૂં મૈં નામ તુઝ લબ કા
દિલરુબાકી અદા-વલી ગુજરાતી
દિલ કો લગતી હૈ દિલરુબા કી અદા
જ મેં બસતી હૈ ખુશ-અદા કી અદા
ગર્ચે સબ ખૂબરૂ હૈં ખૂબ વલે
કત્લ કરતી હૈ મીરજા કી અદા
હક-એ-બેજા બજા હૈ ગર બોલૂં
દુશ્મન-એ-હોશ હૈ પિયા કી અદા
નકુશ-એ-દીવાર કૂં ન હો આશિક
હેરત-અફજા હૈ બેવફા કી અદા
ગુલ હુયે ગર્ક આબ-એ-શબનમ મેં
દેખ ઉસ સાહિબ-એ-હયા કી અદા
ઐ "વલી" દર્દ-એ-સર કી દારૂ હૈ
મુઝકો ઉસ સંદલી ફુબા કી અદા

(સદ્ભાવ : <http://my.zazi.com/kavita/106-yayavar-april-2011/639-yayavar-april> : યાયાવર : શુક્રવાર, 08 એપ્રિલ 2011)

'સુચિ કહે' અસામાજિક અમેરિકનો વિશે

• રઘુવીર ચૌધરી

'રુઝ કોને વળે છે? તને કે મને?' 'જેવું બોલો છો એવું લખો' વિખ્યાત સર્જક મધુ રાયે સુચિ વ્યાસને કહેલું. અને એ માની ગયાં. એમનું પુસ્તક 'સુચિ કહે' મુંબઈના અશોક પ્રકાશન દ્વારા સને ૨૦૧૦માં પ્રગટ થયું છે. અમેરિકા અને ગુજરાતનાં વિવિધ સામયિકોમાં સુચિબહેનની કૃતિઓ પ્રગટ થયેલી છે. એમાંથી અહીં ત્રીસ કૃતિઓ મૂકી છે.

'સત્યઘટના આધારિત વાતુઓ'માં બાર રચનાઓ છે. એનું પણ સ્વતંત્ર સચિત્ર પુસ્તક થઈ શક્યું હોત. વ્યક્તિઓ, સ્થળો વગેરે વિશે આઠ રચનાઓ એમની નોખી શૈલીને કારણે ધ્યાન ખેંચે છે. વતન રાજકોટ અને અમેરિકા વિશે છ રચનાઓ છે. બે વારતાઓ અને એક નિબંધ છે. આ બંધાને સમાવીને સુચિબહેન આત્મકથા લખી શક્યાં હોત તો એ પણ યાદગાર નીવડત.

સુચિબહેન અત્યારે તો દાદી અને નાની છે પણ એમણે યૌવન છોડ્યું નથી કે યૌવને એમને છોડ્યાં નથી. આકૃતિ અને ગતિ-સ્ફૂર્તિમાં ઊર્જા ઝળકે છે. મધુ રાય કહે છે : 'જેની બત્રીસી સદા ખિલખિલાટ છે, જે જેની આંખો હંમેશાં ટીખળથી ચમકે છે, જેની ભડભાદર બોલી ભાયડા જેવી બિનધારત છે, તે સુચિ વ્યાસ ...'

'આ પુસ્તકમાં આડેધડ જે કાંઈ પણ વિષય મળ્યો એના પર લખ્યું છે.' - લેખિકા પોતાના લેખન માટે 'આડેધડ' શબ્દપ્રયોગો કરે છે. એમાં નિખાલસતાની શક્તિ છે. પહેલો જ લેખ "નવનીત સમર્પણ"માં છપાય છે. ભાષાની શક્તિ જેવી જ નોખી છે, સુચિબહેનની અનુભવની મૂડી.

પ્રથમ રેખાચિત્ર છે 'ફલાય રાઈટ'. અમેરિકામાં રહેનારને જે જોવા મળે એવું આ પાત્ર છે. ખૂનખાર ગુનેગારોને કાઉન્સિલગ કરવાની જવાબદારી સ્વીકારી અને ફિલાડેલ્ફિયાના એક ચિકિત્સાલયમાં એમને એક અધરો કેસ સોંપવામાં આવ્યો. એ પુરુષનું મૂળ નામ હતું રોબર્ટ જુલિયન પણ એ

ઓળખાતો હતો ફૂલાય રાઈટ તરીકે. 'ફૂલાય રાઈટ એટલે ધસમસતું વાવાઝોડું,' - લેખિકાની વર્ણનશક્તિ જુઓ.

'આ વાવાઝોડાને પંખાની સંયમિત હવામાં કેમ રૂપાંતરિત કરવો એ જ સમસ્યા હતી. ફૂલાય રાઈટ બ્લેક અમેરિકન જમાતનો સરદાર હતો. ઊંચો, કઠાવર, દેખાવડો, હાથમાં ચાંદીની મૂઠવાળી લાકડી રાખીને હરતોફરતો ખલનાયક હતો. ફૂલાય રાઈટનું આગમન થાય ત્યારે બાઅદબ બામુલાઈઝા જેવા પોકારો સાથે દુંદુભિનાદ થતા. એવું લાગે કે જાણે રાજની સવારી આવી રહી છે. ફૂલાય રાઈટ પાસે હજારો ડિઝાઈનર સૂટ હતા. કપડામાં મેથિંગનો ભારે શોખીના જેવા સૂટ એવા બૂટ, મોજાં, ટાઈ અને વોકિંગ સ્ટિકના ઢગલા. પોશાકની બાબતમાં ફૂલાય રાઈટ બહુરૂપી હતો. કોઈ વાર આરબ થાય. કોઈ વાર સાવ આફ્રિકન થાય તો કોઈ વાર સુટેડ-બુટેડ જેન્ટલમેન જેવો બની નીકળે. આખું વેસ્ટ ફિલાડેલ્ફિયા એનાથી થયરે. સાચું પૂછો તો ફૂલાય રાઈટ વેસ્ટ ફિલાડેલ્ફિયાનો ડ્રગ લોર્ડ કહેવાતો!' (પૃ-૪ સૂચિ કહે)

અન્ય ગુનાઓ સાથે ડ્રગનો ભોગ બનેલાં કે બનાવનારાં અસામાજિક તરીકે ઓળખાતા માણસોને કાનૂની સજાથી સુધારી ન શકાય તો 'ક્રિમિનલ' - ચિકિત્સાલયોથી સુધારી શકાય એ માટે અમેરિકા જોગવાઈ ધરાવે છે. રક્ષણ આપનાર કર્મચારીઓ ભલે હોય, પ્રત્યક્ષ પરિચય કેળવી ગુનેગારોને સુધારવાનું કામ કપરું છે જ. સુચિબહેન હરિને પ્રાર્થના કરે છે : 'મારી રક્ષા કરજે.'

'બરોબર સાડા બાર થયા નથી અને કટ્ટીના જેવું વાવાઝોડું ફૂંકાયું હોય એમ ફૂલાય રાઈટની સવારીને પહેલા આવતા સાંભળી અને પછી જોઈ! ફૂલાય રાઈટ આવી રહ્યો છે એવા ગગન સુધી પહોંચતા નારાઓ રણક્યા. આગળ પાછળ ફૂલાય રાઈટના સાથીદારો છડી પોકારતા આવતા હતા. આ દૃશ્ય જોઈ મારા પગ ધ્રુજી ઊઠ્યા. અમે તો નાનપણમાં દ્વારકાધીશના મંદિરમાં પહેલીવાર શ્રીકૃષ્ણની છડી પોકારતી સાંભળેલી અને અમેરિકાના પ્રેસિડેન્ટ નેશનલ સ્પીચ આપે ત્યારે તેની છડી પોકારતો માણસ ટીવી પર જોઈએ.

પણ બાપુ, આ તો ફૂલાય રાઈટની ડ્રગ લોર્ડની સવારી હતી. એનો માબો, એના હોકારા પડકારા અને એની ધસમસતી ચાલ રુઆબદાર હતાં. ઓહોહોહો રુઆબ અસ્સલ ગરાશિયા જેવો, આંખું લાલચોળ ઘોલર મરયાં જેવી. કલાકો સુધી કાતરણી કરેલ દાઢી. ધારદાર મૂછો. ક્રિમિનલમાં એણે ખલનાયકની સ્ટાઈલથી એન્ટ્રી મારી. આવા તૂફાની તમંચા સામે હું થયરી ગઈ. હું તો દોટ મૂકીને મીંદડીની જેમ મારા બોસની પુરશી પાછળ સંતારી ગઈ. સાવ સાચું કહું તો મૂતરી પડીશ એવો ભય લાગ્યો.' (પૃ-૫)

દુરાધ્ય કેસ સાંભળવાનો આવ્યો, પડકાર ઝીલ્યો એની સાથે સુચિબહેનની સર્જકતા પણ જાગી ઊઠી. એમનું માનુષ્ય સંકોચાયું. કેવી કેવી પરિસ્થિતિઓ અને ઘટનાઓએ ફૂલાય રાઈટનું આ વિકરાળ અને અસાધ્ય રૂપ ઊભું કર્યું છે એ સમજવામાં એ માણસ પહેલાં તો સાથ નથી આપતો પણ ધીરે ધીરે વિશ્વાસ અને પછી આત્મીયતા જાગે છે. હેરોઈન વેચવાના ધંધામાં 'પૂબ કમાયેલો આ માણસ ક્યાં ખાલી છે. દુઃખી છે એ સુચિબહેન તારવી શકે છે. એ માણસના જીવનમાં માત્ર દાદીમાની હૂંક હતી.

બીજાં બધાં વ્યસની હતાં, દુરાચારી હતાં. ફૂલાય રાઈટ એમના સરવાળા બલકે ગુણાકાર જેવું રૂપ પામ્યો પણ લેખિકાની સહાનુભૂતિએ, માનુસહજ લાગણીએ એને સંવેદન વ્યક્ત કરતો કર્યો. એ 'મામા સુચિ' સંબોધન કરતો થયો. તદ્દન અંગત વાતો પણ સંકોચ વિના કહેવા લાગ્યો. એ ડોક્ટરને તિરસ્કારતો હતો એનું કારણ નોંધાયું છે. જીવનની છેલ્લી સંધ્યાએ એ પોતાના ઘરમાં જીવાને બદલે ૩૨૪ નંબરના દાદીમાના ઘરમાં જાય છે, જે હવે નથી પણ ફૂલાય રાઈટ એમની સાથે વાતો કરે છે. એ ચિર વિદાયનું વર્ણન કર્યા પછી લેખિકા જાતને પૂછે છે : 'હું ઈજ લિવિંગ? યુ રોર મી? રુઝ કોને વળે છે, તને કે મને?'

આ વિભાગમાં મોટાભાગનાં પાત્રો વિલક્ષણ છે. 'વાન્ડા'ના જીવનનો અંતિમ તબક્કો તો દર્દભર્યો છે પણ યુવાવસ્થામાં એ કેવી હતી? 'વેસ્ટ ફિલાડેલ્ફિયાની વંદેલી વાન્ડા યાને કે 'વિકેક વાન્ડા' તરીકે પ્રખ્યાત. વાન્ડાનું

આમ શેરીઓમાં રુમરુમનું નામ છે લેલા. સાચા અર્થમાં વાન્ડા ગામ આખાની લેલા જ હતી. ચપટી મારે તો પચાસ ભાયડા સેવામાં હાજર અને તાલી મારે તો કદાચ ફિલાડેલ્ફિયાના મેયરને પણ આવવું પડે હો!! 'પિતાના પાપનો ભોગ બનનાર વાન્ડા છેવટે પિતાની સેવા કરે છે અને માની ભૂમિકા અદા કરે છે. જીવનનાં બંને અંતિમ અહીં જોવા મળે છે. એનો સંકેત આપવો એ સર્જકનું કામ છે.

પત્રા નાયક, શીલ ભટ્ટ અને અન્ય વ્યક્તિઓ વિશે લખતાં શૈલી અને વિગતોની સમતુલા સંધાઈ છે. સુચિબહેનની ઈશ્વરને એક જ પ્રાર્થના છે કે એમણે સાજા કરેલા વીસેક દર્દીઓ અંતિમક્રિયા વખતે એમની પાસે આવીને બોલે કે 'સુચિએ દેખાડેલા માર્ગ પર અમે આગળ જઈએ છીએ. આ છે એમને મન સ્વર્ગનો વિજા, વાયા રાજકોટ.'

(સદ્ભાવ : 'સમરે મેગેઝિન', "દિવ્ય ભાસ્કર", ૨૪.૦૪.૨૦૧૧)

બક્ષીની પશ્ચિની ને હસ્તિની ને એવું બધું

• મધુ રાય

આજની બોલાતી ને છપાતી ગુજરાતીનું ગુજરાતી લાવણ્ય લુપ્ત થઈ રહ્યું છે ને ઘેલા રઘવાટથી આપણે અંગ્રેજી ઓઢી લીધી છે.

સાહિત્યનો જગન કરવા ગગનવાલા પહોંચેલા કેનેડા મધ્યે, મિસિસાગા નગર વિચ્ય, મેજબાન મિત્ર શૈલેષ આણિ મિત્રાણી નીતા દેસાઈના મિજબાનીખંડના મેજ ઉપર. મજિલસમાં હાજર હુતાં કવિરાણી પત્રા નાયિકા, નટરાણા નૈમેષ નાણાવટી અને એક મનુભાઈ દંપતી. વલસાઢ નવહારી બાજુના શૈલેષભાઈ અને મનુભાઈ મોજથી ગમ્મતે ચઢેલા, ટે ભાણીની બોલીમાં વાટચીટને ચિટચાટવડે. મૂળ સુરતનાં પત્રા આન્ટી હવે સાહિત્યમાં ભૂસકેલા હોવાથી દાડમની કળી-શા સ્વરે સાહિત્યિક ગુજરાતી ઉચ્ચારે છે. શૈલેષભાઈ ને નીતાબહેન હોં બિલકુલ સાર્થ ગુજરાતી બોલે છે. ત્યાં જૂનાગઢના નૈમિષભાઈ કહે છે કે આજની બોલાતી ને છપાતી ગુજરાતીનું ગુજરાતી લાવણ્ય લુપ્ત થઈ રહ્યું છે ને ઘેલા રઘવાટથી આપણે અંગ્રેજી ઓઢી લીધી છે.

ઉદાહરણ તરીકે, કોઈના લગ્નપ્રસંગે નૈમેષભાઈ લાકડાં લેવા ગયેલા ત્યારે વેપારીએ તેમને ધમકાવી કહેલું કે ચિતામાં વપરાય તેને 'લાકડાં' કહેવાય. લગ્નમાં અગિન પ્રગટાવવા 'સરપણ' સળગાવાય. રસોડામાં 'ઈંધણ' વપરાય, અને યજ્ઞના કુંડમાં 'સમિધ' પધરાવાય. ગગનવાલાએ અગાઉ ક્યાંક લખેલું છે કે હવાઈ ટાપુની વનોકયુલરમાં નાનું નાળિયેર, લીલું નાળિયેર, મલાઈવાળું નાળિયેર, નાળિયેરીમાં લટકતું, નીચે પડેલું ને સડેલું નાળિયેર દરેક માટે જુદાં જુદાં નામ છે.

તે રીતે એસ્કિમો લોકો પાસે બરફ માટે ને સંસ્કૃતમાં કળશ માટે પણ 'પંકજમ વગેરેથી માંડીને 'ઈન્દીવર' જેવી, અનેક મોહક સંજ્ઞાઓ છે. લંડનમાં 'ઓપિનિયન' નામનું ગુજરાતી માસિક ચલાવતા વિપુલ કલ્યાણી વારેવારે 'વારુ' ને 'સારુ' વગેરે દેશ્ય શબ્દોને પંપાળે છે તે શબ્દદાઝ કહેવાય છે.

ફિલાડેલ્ફિયામાં સાહિત્યનો જગન પેટાવીને બેઠેલા રા.રા. પ્રો. બાબુ સુથાર કહે છે કે તેમણે બન્ટીના, બાવટાના, કોદરાના કાળા રોટલા ખાધા છે, ને ત્રણેના લોટનું સોગરું આરોગ્યું છે. પંચમહાલમાં લાલાશ પડતા ચોખા 'વરી ડાંગર' ખીચડીમાં વપરાતા. ડાંગરની છાલસમેત ચોખાને દળીને 'ભટર'ના રોટલા બનતા. આ અનાજ ગરીબોનો રોટલો હતાં ને હવે લુપ્ત થઈ રહ્યાં કે ગયાં છે. સગપણના શબ્દો સાળો-સાળાવેલી, સાઢુ, દિયર, જેઠ, પિતામહ, માતામહ વગેરે હવે કોઈ બોલતું નથી.

હાલાર જિલ્લામાં ચામાં બળેલા દૂધનો 'સ્વાદ' આવતો હોય તેને 'સા' કહેવાય છે. એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિથી દબાયેલી રહે તેને મનમોહનભાઈ ઓલી મોટીબેનના 'ઓ'માં આવી ગયા છે, તેમ કહેવાય છે. ગુજરાતની બોલીઓના પંડિત કાનજી પટેલને દૂરભાષ દ્વારા ઢંઢોળતાં ભાન થાય છે કે વડોદરાના 'રાખવા' લોકો 'ધરતી'ને 'કળ' અને પંચમહાલના ભીલ પહેલવાનો

સુવાવડને 'વદલુંવાળું', માટલાને 'ભાયરો', મોટા માટલાને 'પાટીઓ', પર્વતને 'મગરો' કહે છે. ને મહીનદી 'હોહ' મારઅ છઅનો એટલી મહીનદી મહાનાદ કરતી વહે છે તેમ જાણવું.

ગુજરાતીમાં સંસદની બેઠકને સંસદનું 'રાવાણું', સાપ માટે 'એરુ', ને તમામ ઝેરી જાનાવર માટે 'ગેડલું' સંબોધન છે. રાજાનો ફટાચો કુંવર પાટકુંવરને ઝેરી નજરે દેખે તેને કહેવાય 'કાળમખાઈ'. ઘઉંનું ઘાસ 'ખંડુળું', ચણાનું 'ખારિયું', અને બીજાં અનાજનું ઘાસ 'હૂસું', 'ભાગળું', 'પળું' કે 'કુંસકી' કહેવાતું. જુવાન જાણને 'મોતિયાર', હેલિકોપ્ટરને 'અધ્ધરિયું', ભેદી નાખે તેવી ઠંડીને 'ભેદિયું' અને વિચાયેલી ભેંસના પહેલા દૂધ માટે 'કંટું' કે 'ખરેયું' અલકાઝા હતા.

અને બ્રધર્સો! 'રીડ ગુજરાતી'નામના ગુજરાતી બ્લોગના એક વાચક પ્રજ્ઞાજી (Pragnaju) પ્રતિભાવે છે કે ચંદ્રકાન્ત બક્ષી સ્ત્રીના ચાર ભેદપ્રભેદ વર્ણવે છે: 'પક્ષિની', 'ચિત્રિણી', 'હસ્તિની' અને 'શંખિણી'. બ્લોગસાગરના ગોતાં મારતાં મારતાં 'રામકબીર ભજન'ના બ્લોગમાં મેરુદંડ મીન્સ કે કરોડરજજુના આઠ ચક્રોની વાતે ગગનવાલા ચક્રાય છે: મૂલાધાર, સ્વાધિષ્ઠાન, મણિપુર, અનાહત, વિશુદ્ધ, અજ્ઞાચક્ર, સહસ્ત્રાર અને સુરતિમલ અથવા બ્રહ્મચક્ર. પ્રશ્ન-ઉપનિષદાનુસારેણ શરીરમાં બોતેર કરોડ, બોતેર લાખ, દસ હજાર, બસો એક નાડીઓ હોય છે. ગુજરાતી લેક્સિકોનાસારેણ શરીરમાં 'ઈડા', 'પિંગલા' અને 'સુપુમ્ના' મુખ્ય છે અને 'કૂલુ', 'સરસ્વતી', 'પયરવની' તથા 'અલંબુપા' ગૌણ છે.

તે માંહેની ગાંધારી નાડીનું સ્થાન ડાબા નેત્રમાં છે. તેમાંથી જ્ઞાની થવાય છે. માલકૌંસ રાગની આઠ પુત્રવધૂ માંહેની એક રાગિણી પણ છે. 'ગંધારી' તે ખટ, આશાવરી અને દેશીથી મિશ્ર છે. તેની જાતિ સંપૂર્ણ છે, એટલે ખરજ શુદ્ધ, રખિવ તીવ્ર, ગંધાર કોમળ, મધ્યમ કોમળ, પંચમ શુદ્ધ, ધૈવત કોમળ, નિખાદ કોમળ એ પ્રમાણે સાતે જાતના સ્વર આવે છે. તે ગાવાનો વખત દિવસના પહેલા પહોરનો છે, યુ ફોલો કે? આ બધા 'નવા' શબ્દોના 'હોહ'થી મૂચ્છાં આવે તે 'વાર' કહેવાતી છે.

રામકબીરના બ્લોગમાંથી વધુમાં લાધે છે: શરીરમાંના પાંચ પ્રાણ: 'વ્યાન' લોહીના પરિભ્રમણનું 'ઉદાન' સર્વે ચીજને ગ્રહણ કરી અંદર પહોંચાડવાનું 'સમાન' ભોજન પચાવવાનું 'અપાન' મળમૂત્રના એવમ્ બિનજરૂરી વાયુના નિકાલનું તથા 'પ્રાણ' હૃદયમાં પ્રાણવાયુ પહોંચાડી અને ઉચ્છ્વાસ દ્વારા વપરાયેલા વાયુના નિકાલનું કાર્ય સંભાળે છે. પુરાણોમાં બ્રહ્મલોક, શિવલોક, સત્યલોક, વૈકુંઠલોક વગેરે લોકનું વિવરણ છે. કાળ ચાર છે, સત્ય, ત્રેતા, દ્વાપર અને કળિ, હાલ કળિકાળ છે અને રા.રા. બક્ષીના મતે કળિકાળના પક્ષિની આદિ ચારે પ્રકારની સ્ત્રીઓનાં લક્ષણ 'ઓક્સિસ ગર્લ'માં દર્શાય છે.

ગુજરાતીના 'મોતિયાર' કતારચીઓ અત્રે કહેતા હોય છે, 'વેલ.' વેલ, કેનેડાલોકમાં ગગનવાલાના નેક્યુ સેટલ થયા છે. નેક્યુપત્ની પોતાના વૈભવી, ગંજાવર કોન્ડોમીનિયમ કોમ્પ્લેક્સના વૈભવ ગણાવતાં કહે છે કે 'આયાં એક સ્મોલ થિયેટર ઓલ્સો છે, ને મમ્મીલોકો આંયાં આવીને 'ચિલ' કરે છે. ગગનવાલા 'કાળમખાઈ'થી તેની સામે જોઈ કહે છે, 'ઓરસસ!' જય પક્ષિની, જય બક્ષી!

(સદ્ભાવ : 'નીલે ગગન કે તલે' સ્થંભ, 'કળશ', "દિવ્ય ભાસ્કર", ૦૪.૦૫.૨૦૧૧)
e.mail : madhu.thaker@gmail.com

અડંગ ને અખંડ અભ્યાસી : રમેશ મ. શુક્લ

• દીપક મહેતા

કહે છે કે પું નામના નરકથી બચાવે તે પુત્ર. વિસ્મૃતિ, ગેરસમજણ, આણસમજણ, અનાવટ વગેરેના નરકથી નર્મદ, કલાપી જેવા આપણા સારસ્વતોને બચાવનાર સંશોધક, વિવેચક, સંપાદક તે ડૉ. રમેશ મ. શુક્લ ગુજરાતી તથા સંસ્કૃતમાં બે વાર પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી મેળવી. ડીલિટની ઉપાધિ મેળવી, માનદ્ નહીં, સંશોધન ગ્રંથોના પ્રતાપે. ગુજરાતની કોલેજોમાં વર્ષો સુધી

અધ્યાપન કર્યું. યુનાઈટેડ નેશન્સના ઈન્ટરનેશનલ એસોસિયેશન ફોર ધ એજ્યુકેશન તરફથી ૨૦૦૩માં મેક્સમુલર ઈન્ટરનેશનલ એવોર્ડ ફોર સંસ્કૃત ટીચિંગ મળ્યો. ૨૦૦૪માં ગુજરાત સરકારે ગુજરાત ગૌરવ સન્માનથી નવાજ્યા. ૨૦૦૬માં અનંતરાય રાવલ વિવેચન એવોર્ડ. આજે ૮૨ વર્ષની ઉમ્મરે પણ ૨૮ વર્ષના યુવાનની સ્ફૂર્તિ, નિષ્ઠા અને મહેનતથી કામ કરે છે. આપણી ભાષાના આ અખંડ અને અડંગ અભ્યાસીને તાજેતરમાં ગંગાબહેન પટેલ જીવન ગૌરવ પુરસ્કાર એનાયત થયો. એ નિમિત્તે સુરતથી મુંબઈ આવેલા રમેશભાઈ સાથેની કેટલીક રસપ્રદ વાતો, આ રહી.

દીપક મહેતા : છોલા કેટલાક દાયકાથી તમે સંશોધન, વિવેચન, સંપાદનનું કામ અખંડ રીતે કરતા આવ્યા છો. તો રમેશભાઈ આ જ અંગે તમારી સાથે થોડી વાતો કરવી છે.

રમેશ શુક્લ : હું સર્જનાત્મક સાહિત્ય લખતો નથી. જો કે ૧૯૬૪ સુધી હું કવિતા લખતો હતો. પ્રગટ પણ થતી હતી, પણ પુસ્તકરૂપે તે પ્રગટ થઈ નથી, ફરવાનો પણ નથી, કારણ મારી એ કૃતિઓમાં કાવ્યત્વ મને બહુ ઓછું દેખાય છે. મારાં વિવેચનો પણ અધ્યાપકીય બન્યાં નથી. મારું જ પુસ્તક, તેમાંની સામગ્રીને પ્રશ્નોત્તરરૂપે ગોઠવીને મારા જ પ્રકાશકે ગાઈડરૂપે બહાર પાડ્યું એવું પણ બનેલું. મારા પોતાના પ્રકાશક પર કેસ માંડવો પડ્યો. વિવેચનની શરૂઆત મેં ૧૯૫૩ના અરસામાં કરેલી, જ્યારે હું વિદ્યાર્થી હતો. ૧૯૫૪માં હું એમ.એ. થયો. રમાણભાઈ

નીલકંઠનું નાટક 'રાઈનો પર્વત' ભાણવામાં હતું. તેને વિષે લખેલો લેખ તે મારો પહેલો વિવેચનલેખ. સુરતની એમ.ટી.બી. કોલેજના મેગેઝીનમાં એ છપાયો.

દી. મ. : અગાઉ અંધારામાં રહેલી કૃતિઓને પણ શોધીને તમે પ્રગટ કરી છે. જેમ કે ...

૨. શુ. : જેમ કે 'સવિતાની કવિતા'. આ સવિતાને કવિ નર્મદ સાથે નિકટનો સંબંધ હતો. નર્મદના મકાનમાં તે રહેલી. તેની કવિતાઓ 'સમાલોચક' જેવાં સામયિકોમાંથી શોધીને મેં પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કરી. પંડિત ગિરધર શર્માએ કરેલો ઉમર ખ્યામની રુબાઈઓનો સંસ્કૃત અનુવાદ પણ તુલનાત્મક અધ્યયન સાથે પ્રગટ કર્યો છે.

દી. મ. : જાણ્યેઅજાણ્યે ફેલાવાયેલી ખોટી માહિતીને તમે ચીવટપૂર્વક ચકાસીને સાચી વાત પણ રજૂ કરી છે.

૨. શુ. : હા. 'સર્પદંશ' નામે ટૂંકી વાર્તા આપણા એક વિવેચકે નર્મદને નામે ચડાવીને તેને આઘ વાર્તાકાર ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો. આ વાર્તા મૂળ બુદ્ધિવર્ધક ગ્રંથમાં છપાયેલી. ભાષા નર્મદની નહીં, સુરતભરૂચના વણિકોની. માત્રા બંગાળી. ઘટનાસ્થળ કલકત્તા અને દિલ્હી. હકીકતમાં આ કોઈ બંગાળી વાર્તાનો અનુવાદ છે અને અનુવાદક નર્મદ તો નથી જ.

દી. મ. : નર્મદની આત્મકથા 'મારી હકીકત' વિષેની સાચી હકીકત પણ તમે જ રજૂ કરી, પહેલી વાર.

૨. શુ. : હા. પહેલાં એમ જ મનાતું હતું કે તે પુસ્તકરૂપે પહેલી વાર પ્રગટ થઈ છેક ૧૯૩૩માં પણ ૧૯૬૬માં છપાયેલી તેની નકલ મેં મેળવી, તેની કેટલી નકલ છપાયેલી તે માહિતી નર્મદના જ બીજા પુસ્તકમાંથી મેળવી અને 'મારી હકીકત'ને મેં તેના અસલરૂપે ફરી પ્રગટ કરી.

દી. મ. : સંશોધનના કામને કારણે તમને ધમકીઓ મળી હોય, તમારા ઘરમાં ચોરી કરાવાઈ હોય એવું પણ બન્યું છે, જે ભાગ્યે જ આપણા બીજા કોઈ સંશોધકની બાબતમાં બન્યું હોય.

૨. શુ. : હા, પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી માટે કવિ કલાપી અને કવિ સંચિત વિષે સંશોધન કરતો હતો ત્યારે આવું બનેલું, કારણ કલાપીની કવિતા અને તેમના

જીવન વિષે અજાણી કે છુપાવાયેલી હકીકતો મેં શોધી કાઢેલી. એ થિસિસ પુસ્તક રૂપે પ્રગટ થયો ત્યારે પણ વિવાદ ઊભો થયેલો.

દી. મ. : નર્મદના સમગ્ર સાહિત્યને સંપાદિત કરીને તમે પ્રગટ કર્યું એ કામ તો નર્મદનો કોઈ માનસપુત્ર કરે તેવું.

ર. શુ. : નર્મદનું મૌલિક સાહિત્ય તો ખરું જ, પણ તેના અનુવાદો, સંપાદનો અને નર્મદ વિષેના દુર્લભ લેખો વગેરે પણ તેમાં સમાવી લીધા છે.

દી. મ. : આજે ૮૧ વર્ષની ઉંમરે પણ તમે સતત સક્રિય છો.

ર. શુ. : હા, હમાણાં જ મહીપતરાય નીલકંઠના સમગ્ર સાહિત્યના પંદરસો પાનાંનું સંપાદન કરીને છાપવા મોકલી દીધા છે. ગયે વર્ષે ગુજરાતી ભાષાનો બૃહદ શબ્દાર્થકોશ બે ભાગમાં પ્રગટ કર્યો. અત્યાર સુધીમાં કુલ ૯૭ પુસ્તક પ્રગટ થયાં છે.

દી. મ. : હવે ઝટ સેન્યુરી પૂરી થાય એવી શુભેચ્છા સાથે આપનો આભાર, રમેશભાઈ.

(સદ્ભાવ : 'વર્ડનેટ', "મુંબઈ સમાચાર" 28.04.2011)

e.mail : deepakbmehta@hotmail.com

મનુષ્ય હોવાની કોમળતમ લાગણીનો આવિર્ભાવ દાદાજી છે

• હીમાંશુ પટેલ

દાદાજી એવું ગાતા

♥ પંચમ શુક્લ

'કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે': દાદાજી એવું ગાતા.

હજી ય જ્યારે સુનમુન થાઉં, મનમાં આવી પડયાતા.

હજી ય મારી છીંક મહીં હા,

..... એ છીંકણીની ગંધ તરે;

હજી ય પોચી કરચલિયાળી

..... રોજ હથેળી શીશ ફરે,

પગથી માથા સુધી ઓઢી સૂઈ ત્યાં શ્વાસે વાતા.

'કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે': દાદાજી એવું ગાતા.

ઉભડક પગ કે પચાસનની

..... મુદ્રામાં ઊતરી આવે;

અડવા જતા ધૂપવલય શું

..... ખુદને પણ એ પ્રસરાવે,

ગોટે વળતાં સપનાંઓમાં ત્રુટકે ત્રુટકે સંધાતા.

'કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે': દાદાજી એવું ગાતા.

(૧૪/૧/૨૦૧૧)

સહજ ગણગણાટ: http://www.esnips.com/doc/1aff3d89-7c0d-45f9-a2df-75f9a2ae92f1/dadaji_evu_gata

આસ્વાદ પણ અનુવાદ પ્રક્રિયા જેવો ક્રિડનીય પ્રશ્ન છે. કોની કે કોના દૃષ્ટિકોણથી કાવ્ય હયાત છે : સર્જક કે વાંચનાર[ની]ના?વેપારમાં હંમેશાં વાપરનાર (ભોક્તા-end user) મહત્વનો છે, જે અર્થતંત્રને હયાત રાખે છે, કાવ્યક્ષેત્રે કોણ? ઈનામ આપનાર કે પાક જણે વાંચવાનું છોડી દીધું છે ?! ગુજરાતી સંગ્રહો કેવળ ઈનામોથી જીવે છે અથવા યુનિવર્સિટીઓમાં પાઠ્યક્રમથી, તો પાદરા રોડ પર રહેતા ખેડૂત કે ફેક્ટરી કર્મચારી માટે કાવ્ય સંગ્રહ કેટલો મહત્વનો છે ? એ કેમ ગુજુ સંગ્રહનો end user નથી?!

(ગુજરાતી વેબ જગતના બ્લોગરો પણ ખરીદી વાંચતા નથી, પણ પ્રમોટ કરવા નીકળી પડે છે.) યુનિવર્સિટીમાં ભણવા આવતા વિદ્યાર્થીઓનો કેમ દૂર ઉપયોગ કરાય છે, પરાણે ખરીદવા! જે પછી ક્યારે ય શિક્ષક કે ખબરપત્રી તરીકે યાદ પણ નથી કરતા ભણેલા સંગ્રહને !!!

"ઓપિનિયન"/ Opinion

આ કાવ્યનો ઉઘાડ ઉપર જણાવ્યા જેવો જ છે. કૃષ્ણ-સત્તધારી ઈનામ (મુક્તિ!) આપનારી શક્તિ છે, એ કરે કે નક્કી કરે એ જ, દાદાજી - જે કૃષ્ણ જેવી જ સત્તા પણ હવે તેમને જાણ છે કે પેલા સમ તેઓ નક્કી નથી કરી શકતા તેથી તો કહી દે છે કે 'કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે'. ઈશ્વર સર્જક સત્તા છે અને દાદાજી end user છે, તેથી તો એમની હયાત શક્તિનો અસ્વીકાર કર્યો, દાદાજી નકારાત્મક અસ્તિ છે, સર્માપિત થઈ જવાની વૃત્તિ ધરાવતા. આપણી શારિરીક મર્યાદાઓ જ આપણા માનસિક પરિવર્તનનું કારણ છે કે મર્યાદાની સભાનતા?

પણ પંચમ શુક્લના દાદાજી નથી કોઈ સત્તા, સર્જક કે end user. એ તો સાવ સામાન્ય પરંપરાગત જીવન જીવતા માણસ હતા. બહાર ઓટલા પર રહાણે બેસતો જીવ. હાથમાં ખસતી માળા અને મનથી સર્માપિત જીવ.

અત્યાર સુધી ધરના મુખિયા તરીકે ચોફેરની કાળજી કરી, હવે નિરાંત, પોતાનામાંથી નીકળી પરમાં ઓતપ્રોત થવાની મથામણ કરતો, પરાણે શક્તિ ધરાવતો, માણસ, સમયથી દૂર સંબંધમાં તૂટૂ તૂટૂ થતાં તાંતણે અટકી રહેલો માણસ, પોતાને ન ઓળખવા તત્પર માણસ, એટલે તો રટ્યા કરતા'તા, હું કુંડું તે નહીં, અન્ય કરે તે ઠીક રહેશે હવે. દરેક માણસ ,અંત તરફ ગતિ કરતો, અનાસક્તિમાંથી આ ભાષા બોલે છે વા થાકમાંથી જે જીવાઈ ગયું છે તે હોવાનો થાક ! દાદાજીની ભાષા વૈવિધ્યમાંથી સરકી એકવિધતામાં ઢળે છે : પણ એ નીચોડની ભાષા છે. આજે, એમની ગેરહાજરીમાં એ સંસ્મૃતિની ભાષા છે. ઈ.જી. ગોલ્ડસ્ટાઈન એમના પુસ્તક ' કોગ્નિટીવ સાયકોલોજી'માં જણાવે છે તેમ આદાનપ્રદાન (ભાષા દ્વારા) માટે સંસ્મૃતિ આવશ્યક છે. (you need to keep track of the flow of conversation).

માણસ માત્ર ભૂતકાળથી પોતાની સાથે સંકળાયેલો છે, અથવા તો કશાક અન્ય સાથે, જે ભૂતકાળ છે કે સંસ્મૃતિ છે તે ખાનગી છે, કાં તો એ આત્મકેન્દ્રી છે અથવા કવિતામાં બને છે તેમ અનેકકેન્દ્રી છે. કવિ કેવળ પોતાની જ નહીં પણ સામ્ય દ્વારા અનેકમાં સંસ્મૃતિને વહેતી મૂકે છે. કવિતા એક કેન્દ્રમાંથી નીકળી અનેક કેન્દ્રી થાય છે અને પાછી ફરીથી એક કેન્દ્ર: કવિથી ભાવકમાં અને ભાવકમાં તેના સ્વકમાં, આમ કવિતા ચોફેરની ગતિ છે.

કાવ્યના ઉઘાડમાં 'સૂનમૂન થાઉં ..' એક અવસ્થા ઊભી કરે છે, જ્યાં ઘણુંબધું ભરેલું છે અને કશું નથી, કારણ વાક્યમાં બોલનાર અનુપસ્થિત હાજર છે. તેથી તો મનમાં પડવા પડે છે. સંસ્મૃતિમાંથી ઉદ્ભવેલું આ આમ તો વ્યક્તિચિત્ર છે દાદાજીનું પણ કાવ્યની નજરે, સર્જન પ્રક્રિયાની દૃષ્ટિએ, concrete experience છે, જ્યાં દૃશ્ય-શ્રાવ્ય અને sensory મેટાફરમાં પરિણમે છે - છીંક (શ્રાવ્ય), ગંધ (સેન્સરી) 'શીશ ફરતી હથેળી (દૃશ્ય), આ ત્રણેવ ભેગા થઈ એક સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વ ઉપસાવે છે અને છેલ્લે એ હયાત અનુભવ કેવળ બાહ્ય અનુભવ ન રહેતા આંતરિક (ઈન્ટરનલ) 'શ્વાસમાં આવ જાવ કરતો બની જાય છે અને સમગ્ર સંવેદના, ચિત્ર મેટાફર - a transfer - થઈ જાય છે, 'સૂઈ ત્યાં શ્વાસે વાતા ... સપનાઓમાં ત્રુટકે ત્રુટકે સંધાતા.'

કાવ્યની લાક્ષણિકતા ટૂંકી સંસ્મૃતિ શાશ્વત સંસ્મૃતિમાં ફેરવાય તેમાં છે, શારિરીક ચિત્રોથી અનુભવની સનાતનતા સુધી પહોંચવામાં છે, સમગ્ર કાવ્યનો કાવ્યાનુભવ એના transmigrationમાં છે, શબ્દના દેહપલટામાં વણાયેલો છે. સ્થૂળ ચિત્ર દેહાંતર દ્વારા તદ્દરૂપતા સાધે છે - કવિનો શબ્દ એકકેન્દ્રી થતો વંચાય છે. કવિની મનોદશા ત્રણેવ કાળમાં સંભળાય છે, ભૂતકાળમાં દાદાજી, વર્તમાનમાં દાદાજી સાથે સ્વયં અને ભવિષ્યમાં પોતે દાદાજી થવાના તે પણ !

મનુષ્ય હોવાની કોમળતમ લાગણીનો આવિર્ભાવ દાદાજી છે

૪-૭-૨૦૧૧

(સદ્ભાવ : <http://himanshupatel555.wordpress.com/> April 24, 2011)

હું કોણ છું ? - એ પ્રશ્નની સભાનતા મને છેક સત્તર વર્ષની ઉંમરે થઈ.

પૂર્વ આફ્રિકાના ઝાંઝીબાર ટાપુ પર પુષ્ટીમાર્ગી કુટુંબમાં મારો જન્મ. ઝાંઝીબાર અને પેમ્બાના ટાપુઓ પર સલ્તનત હતી ઓમાની અરબ સુલતાનની; પણ સત્તા હતી બ્રિટિશ રેઝિડેન્ટની. ઝાંઝીબાર એક બ્રિટિશ પ્રોટેક્ટરેટ હતું, જે કે હાલ એ ટાંઝાનિયાનો એક ભાગ છે.

આમ, મુસ્લિમ, આફ્રિકન, હિન્દુ અને બ્રિટિશ સંસ્કૃતિ વચ્ચે હું મોટી થઈ. ઈદમાં ચાર દિવસની રજામાં બધાં મેળામાં જઈએ, નવાં રમકડાં ખરીદીએ અને સ્વાહિલીમાં કથપૂતળીના તમાશા જોઈએ. નાનું ગામ હોવાથી મોહરમમાં શિયા મુસ્લિમોનું રૂદન પબ્લિક માર્કેટ સિસ્ટમ પર સાંભળીએ, તેમના તાજિયા અને જુલુસો જોવા જઈએ, ઈસ્માઈલી લોકોનાં સરઘસો જોઈએ; સવારે, બપોરે, સાંજે મસ્જિદોની બાંગ સાંભળીએ તેમ જ દિવાળી નવા વર્ષની ઉજવાણી ધૂમધામથી કરીએ. પુરુષોત્તમ મહિનામાં પરોઢિયે દરિયે નાહવા જઈએ અને કાંઠે ગોરમાનું વ્રત પણ કરીએ. નવરાત્રીમાં વાર્ષિક પરીક્ષાઓ નજીક હોય તો પણ દરરોજ રાસગરબાની રમઝટ માણીએ. ૧૫મી ઓગસ્ટ અને ૨૬મી જાન્યુઆરીના મેળાવડાઓમાં નૃત્યો, નાટકો અને ગીતોમાં ભાગ લઈએ. જન્માષ્ટમી, રામનવમીના ઉપવાસ કરીએ ને શીતળા પૂજવા મન્દીરે પણ જઈએ. ક્રિસ્મસના દિવસે ક્રાઈસ્ટને યાદ કર્યા વિના દૂર દરિયા કિનારે બીજાં એશિયનો સાથે પિકનિક પર જઈ ખાઈએ, પીએ, દરિયામાં નાહીએ અને બોલીવુડ ગીતોની અન્ટકડી રમીએ. ન્યુ ઈયર્સ ઈવના અંગ્રેજી પોતાની ઈંગ્લિશ ક્લબમાં ડાન્સ માટે જતાં હોય ત્યારે તેમની વેશભૂષા જોવા તેમની ક્લબની બહાર પણ ઊભાં રહીએ.

પુષ્ટીમાર્ગી નાનીમા એવાં યુસ્ત કે પંજાબી ડુરેસ પહેરેલી એવી મને રસ્તામાં અડી જાય અને ખ્યાલ ન રહે કે એ તો ભદ્રા હતી, તો ઘેર જઈને નહાય ! બાને પણ એવા સંસ્કાર મળ્યા હતા, અને બાપુજી થિયોસોફિસ્ટ. સર્વધર્મ સમાનતામાં માનવાવાળા. બા પાછળ પાછળ ખેંચાય; પણ નાનીમાની ટોક ટોક ચાલુ હોય : ‘આ ‘થિયો સુખી’વાળા સાથે તારો વર ભળ્યો છે તે મને નથી ગમતું.’

ઘરમાં ઠાકોરજીની સેવા થાય એને સ્વીકારી લઈએ; પણ ઘરે સ્ત્રીઓની મંડળી મળી હોય ત્યારે મામાની સમવર્થી દીકરીની જેમ અમે હાજર ન રહીએ. માની મંડળીમાં ગવાય ‘જય જય મહારાણી જમના’ અને અમારા વિદ્યાર્થીની મંડળમાં ગવાય, ‘તું ખાય નહીં તેથી તો તુજને છાપ્પન ભોગ ધરાવે, મન્દીર બહાર ભટક્યાં ભૂખ્યાંને કોઈ નહીં ખવડાવે; પાપપુણ્યની કોને પડી, આવી તે દુનિયા કેમ ધડી, ઓ દુનિયાના ઘડનારા ?’ મા કહેશે, ‘છોરી, આ કેવું

ભજન ! ઈશ્વરના તો ગુણ ગવાય, તેને દોષ ન દેવાય !’ હવેલીને ‘ભક્તાણું’ કહીએ. સાંજે દરિયે ફરીને દર્શન કરવા જઈએ અને શાસ્ત્રીય ઢબથી ‘દૃઢ ઈન ચરનન કેરો ભરોસો’ જેવાં, ઝાંઝ અને પાખવાજની સંગતે પુરુષોના કંઠે ગવાતાં કીર્તનોને વાગોળતાં ઘરભેગાં થઈએ. આભડછેટમાં મુસ્લિમ-આફ્રિકનને રસોડામાં ન આવવા દઈએ અને હિન્દુ કામવાળી રાખીએ. થોડી પ્રગતિ પછી આફ્રિકને માંજેલાં વાસણો પર પાણી ઢોળી, તડકે સૂકવવા ચોકમાં મૂકી દઈએ. બા કહે તેટલું કરીએ. માસિક પાળીએ; પણ ઘેર બેસી ન રહીએ. હિન્દુ ધર્મ પ્રમાણે સગવડિયું આચરણ અપનાવી લઈએ.

ભદ્રા વડગામા

ભણવા માટે આગાખાન સ્કૂલ, કે કોન્વેન્ટ સ્કૂલની વાત તો જવા દો; આર્યસમાજમાંની વટલાઈ ગયેલી છોકરીઓ જેડે મૈત્રી પણ ન રખાય ! એ લોકો તો ટૂંકી ચડી પહેરી કસરતો કરે! અમારા ભાગ્યજોગે આર્યસમાજ સ્કૂલ બંધ થઈ ગઈ અને બધી ગુજરાતી છોકરીઓ આવી અમારી હિન્દુ કન્યાશાળામાં. ઘણો ફાયદો થયો અમને બધાંને; પણ તે વખતે સમ્પ્રદાયીપણાની અટપટી વાતોની કંઈ સમજણ નહોતી. બહુ યુસ્ત નહોતાં તેવાં ઈથનાશરી કુટુંબોની છોકરીઓ પણ અમારી સ્કૂલમાં ભણતી. અલબત્ત, થોડી ફી આપીને.

બાકી પ્રાથમિક શાળામાં હિન્દુ છોકરીઓ માટે અભ્યાસ મફત હતો. દાનવીરો સ્કૂલ ચલાવતા, એટલે નાતજાતના ભેદ વિના બધી છોકરીઓ સાથે બેસી ભણતી. તેમાં તેલથી તસતસ થતા વાળમાં જૂ ફરતી હોય તેવી પણ છોકરીઓ હોય અને ગળામાં મેલના થર બાઝેલા હોય તેવી પણ. સ્કૂલના સંડાસમાં અશ્લીલ લખાણ પણ લખાતાં હોય જેને કશી પણ સમજ વિના અમે વાંચી પણ લઈએ અને શિક્ષિકા કહે ત્યારે જઈને ભૂંસી પણ નાખીએ.

આમ તો ઘરમાં બોલાય કરછી; પણ સ્કૂલમાં અભ્યાસક્રમ ગુજરાતી માધ્યમ દ્વારા શીખવાડવામાં આવે, તેથી ગુજરાતીનું માળખું સદ્ધર બન્યું. પાંચમા-છઠ્ઠા ધોરણથી અંગ્રેજી પણ

શીખવાડવામાં આવે; પણ પરભાષા તરીકે. લગભગ બધું ભારતીય ઢબે ચાલે. જેમને પ્રગતિશીલ કહી શકાય તેવી પારસી મુખ્ય શિક્ષિકા બહેનો પણ અમને ભણાવે. અમે જ્યારે આઠમા ધોરણમાં આવ્યાં ત્યારે પહેલીવાર પુરુષ શિક્ષકોની નિમણૂક થઈ હતી. અને ત્યાર પછી એક ગોઅન શિક્ષિકા હેડમિસ્ટ્રેસ બન્યાં હતાં. એમની નિમણૂકમાં ગવર્નીંગ બોર્ડના પ્રમુખ તરીકે બાપુજીનો પ્રભાવ પડ્યો હોય તેવું માની શકાય. તેમના આવ્યા પછી અંગ્રેજી શિક્ષણ પર જરા વધારે ભાર મૂકવામાં આવ્યો. આમ, પ્રાથમિક શાળાનો અભ્યાસ પૂરો કરી ગણિત અને અંગ્રેજી વિષયોની પરીક્ષા આપી અને યોગ્યતા પુરવાર કરીને સેકન્ડરી સ્કૂલમાં પ્રવેશ મેળવ્યો.

પ્રાથમિક અભ્યાસ પૂરો થાય પછી સરકારી સેકન્ડરી સ્કૂલમાં પ્રવેશ મેળવવા ગણિત અને અંગ્રેજીની પરીક્ષા આપવી પડે. ઝાંઝીબાર, પેમ્બા અને કોમોરો ટાપુઓની બધી સ્કૂલોની બાળાઓ એ પરીક્ષામાં બેસે. અંગ્રેજીમાં એક નિબંધ લખવાનો હોય. ઘણી છોકરીઓ અમુક ચાલુ-સામ્પ્રત લાગતા વિષયોમાં, અંગ્રેજીમાં લખાયેલા નિબંધો ગોખી લે અને ભાગ્યજોગે એ જ વિષય આવે તો ફાવી જાય. ભારતીય જનતાની ત્રણ સ્કૂલોની બાળાઓનો આમાં સમાવેશ હોય - હિન્દુ, વહોરા અને આગાખાન. એટલે ફારેક ચાર તો ફારેક પાંચ, વળી બહુ જ સારાં નસીબ હોય તો દસેક બાળાઓની આ એશિયન સ્કૂલોમાંથી ચૂંટણી થાય. આમાં ઘણી હોશિયાર બાળાઓ પણ ન લેવાય. જે ન છૂટકે કોન્વેન્ટ સ્કૂલમાં પ્રવેશ મેળવે, અથવા ભણતર છોડી દે.

જ્યારે સેકન્ડરી સ્કૂલમાં પ્રવેશ મળે ત્યારે તેર-ચૌદ વર્ષની ઉંમરે આખા અભ્યાસક્રમનું માધ્યમ અંગ્રેજી બને. મુખ્ય શિક્ષિકા, ઉપરાન્ત લગભગ બધી શિક્ષિકાઓ અંગ્રેજ. તેમની ભાષા, ઉચ્ચાર વગેરે સમજતાં અડચણ પડે પણ શીખી જવાય. પહેલીવાર આફ્રિકન અને અરબ છોકરીઓ સાથે ભળવાનું થાય અને ગુજરાતી મુસ્લિમ બહેનપણીઓ બને.

આવું હતું મારું હિન્દુ ભારતીય બાળપણ. ઘરમાં ગુજરાતી પુસ્તકોની લાઈબ્રેરી બાપુજીએ વસાવેલી, એટલે ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ના ચાર ભાગ તેર વર્ષની ઉંમરે વાંચ્યા હતા, જ્યારે અંગ્રેજી નવલકથા ‘એન ઓફ ગ્રીન ગેબલ્સ’ આખિઆખી છેક ચૌદ વર્ષની વયે વાંચી. માનશો, આ લખતાં લખતાં એની લેખિકા લુસી મોન્ટગોમેરી કેનેડિયન હતી તે વિકિપીડિયામાં જોઈને જાણ્યું!

સ્કૂલમાં ઈતિહાસ ભણાવાતો બ્રિટિશ કોમન્વેલ્થનો. એટલે ભારતીય સૈનિકોની ઝુંબેશને ૧૮૫૭નો બળવો માની, ક્લાઈવની બેટલ ઓફ પ્લેસીની જીત માટે ગૌરવ લેતી અંગ્રેજ શિક્ષિકાના ઝીણવટભર્યાં વર્ણનને માન્ય રાખી, ભારતનો

ખાવું કે ન ખાવું ?.... પીવું કે ન પીવું ? - નો સવાલ સૌને એનકેન પ્રકારે સતાવવા લાગ્યો છે !

આ ખીચડી ખાવાની કે કઢી પીવાની વાત નથી. જોઈને જ જીભ પર પાણી છૂટે એવી મનગમતી, રંગ-બેરંગી, યાદ પણ ન રહે એવા નામોવાળી વિવિધ વાનગીઓ આરોગવાની આ વાત છે. ગખ્ખા મારતાં મારતાં ગરમા ગરમ ગોટા ને મરચાંના ભજિયાં ખાવાની આ વાત છે. જમતી વખતે સ્નેહીજનોના અતિ આગ્રહથી મોમાં મૂકાયેલી મીઠાઈ ગળે ઉતારી જવાની આ વાત છે.

ઈતિહાસ અંગ્રેજી દૃષ્ટિકોણથી શીખ્યાં. ભારતની સ્વતંત્રા વિશે થોડી ઘણી સભાનતા. ચારપાંચ વર્ષની ઉમ્મરે પ્રભાતકેરીમાં જતાં, ગાંધીજીના મૃત્યુ વખતે મોટો હવન યોજાયો હતો એમાં ગયાં હતાં અને ગાંધીજીનાં અસ્થિ ઝાંઝીબાર લાવવામાં આવ્યાં હતાં ત્યારે તેના દર્શનાર્થે ખીચોખીચ ગરદી વચ્ચે પણ ગોદીએ ગયાં હતાં. પણ ૧૯૪૬માં પહેલીવાર ભારત ગયાં હતાં ત્યારે હિન્દુ-મુસ્લિમોનાં હુલ્લુડો શા માટે થતાં હતાં એનું કશું ભાન નહીં. આ અભ્યાસક્રમમાં ઝાંઝીબારનો ઈતિહાસ તો આવતો જ નહોતો; એટલે પછી પૂર્વ આફ્રિકાના ઈતિહાસમાં હિન્દીઓના કાળાની તો વાત જ ક્યાં આવી ?

ભારતીય સંગીતનો શોખ ખરો; પણ પહેલું અંગ્રેજી ગીત તો શીખી 'ગર્લ ગાઈડ્સ'માં જોડાઈ ત્યારે. અંગ્રેજી ઢબનું ઘરકામ પણ શીખી ગર્લ ગાઈડ્સની ટેસ્ટ્સ પાસ કરવા માટે અને સ્કૂલમાં 'ડોમેસ્ટિક સાયન્સ'ના વર્ગોમાં. લાકડીવાળા બ્રુમ(ઝાડુ)થી ઊભાંઊભાં ઝાડુ કેમ કાઢવું, ગરમ કપડાં કેવી રીતે ધોવાં, ઈસ્ત્રી કેમ કરવી, ખાટલો કેમ પાથરવો વગેરે, જે અહીં આવ્યા પછી ખૂબ કામ લાગ્યું.

૧૯૫૭માં વિશ્વની બધી ગર્લ ગાઈડ્સનો એક કેમ્પ ઈંગ્લેંડ ખાતે ગ્રેટ વિન્ડઝર પાર્કમાં ભરાયો હતો. ઘણી સ્પર્ધાઓમાંથી પાસ થઈ, ઝાંઝીબારની બે ગાઈડ્સમાં એક અરબ છોકરી અને એક હું ચૂંટાયાં. ત્યાં જવા માટે અમે પ્રતિનિધિ હતાં ઝાંઝીબાર પ્રોટેક્ટરેટના; પણ જ્યારે અમને કહેવામાં આવ્યું કે અમારે અમારો નેશનલ ડ્રેસ એક દિવસ ત્યાં પહેરવો પડશે, ત્યારે અરબ ગાઈડે તેનો અરબી લિબાશ પહેર્યો અને મેં પહેર્યાં આભલાંવાળાં ચણિયાઓની ને ઓઢણી - હું કચ્છી ખરીને ! વળી અમારે એક ગીત પણ ગાવાનું હતું. તમને લાગે છે કે મને ત્યારે એક પણ સ્વાહલવી ગીત આવડતું હોય ?

હું તો ત્યાં બિલકુલ ભારતીય બનીને ગઈ હતી; પણ ભારતથી તો ત્રીસથી પાંત્રીસ ગાઈડ્સની ટોળી ત્યાં આવેલી હતી ! સાંજના સ્ટેજ પર મનોરંજન કાર્યક્રમમાં મને કોઈએ ગુજરાતી ગીત ગાવા આમંત્રણ ન આપ્યું; પણ ભારતની ગાઈડ્સે તેમનાં નૃત્યો અને ગીતો પ્રદર્શિત કર્યાં. ત્યારે મને પહેલીવાર સમજાયું કે હું ઝાંઝીબારી હતી; ભારતીય નહીં. વળી, મારે રાણી એલિઝાબેથ સાથે હાથ મીલાવવાના, એવું નક્કી કરાયેલું હતું. હું રિહર્સલ સુધ્યાં કરીને આવી હતી; પણ પછી મને કહેવામાં આવ્યું કે ઝાંઝીબારથી વ્યસ્થાપકોને તાર મળ્યો હતો કે રાણી સમક્ષ મને નહીં; પણ અમારી અરબ ગાઈડને રજૂ કરવી. મને ત્યારે પહેલીવાર સમજાયું કે હું ભારતીય તો ન હતી; પણ અરબ સલ્તનતમાં ઉછરેલી સેકન્ડ ક્લાસ સિટિઝન હતી. રંગભિદનો આ પહેલો અનુભવ હતો. બ્રિટિશ પાસપોર્ટ હતો; છતાં ય બ્રિટિશ છું એવું તો ક્યારે ય માન્યું નહોતું, જે કે યુનિયન જેકના સફેદ પટા ક્યાં ક્યાં પહોળા અને ક્યાં સાંકડા હોવા જોઈએ તે જાણતી હતી અને તેનો ઈતિહાસ પણ.

તો પછી હું હતી કોણ ? ગળથૂથીમાં ભારતીય હિન્દુ ગુજરાતી સંસ્કારો પીને ઉછરેલી, આફ્રિકન પ્રદેશની ભૌતિક ઉત્પત્તિમાં પોપણ પામેલી, બ્રિટિશ શૈક્ષણિક પદ્ધતિનાં ઉચ્ચ પાસાંની કેળવણીમાં ફેલોલમન્ટ થયેલી અને આમ, બહુવિધ સંસ્કૃતિઓ હેઠળ 'સન્નુલિત વિકાસ' પામેલી એક પુખ્ત વયના પગથારે પહોંચેલી કન્યા, એ હું હતી.

(૨૭ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૧)

(સદ્ભાવ : 'સન્ડે ઈ-મહેફીલ' - 'વર્ષ: છઠ્ઠું - અંક: 217 - May 08, 2011)

e.mail : bhadra.v@btinternet.com

ઈન્ટરવલમાં સમોસાં અને ભેળ ખાવાની આ વાત છે. પાણીની જેમ સ્કોચ, બરબન, વીરકી કે બીઅર પીવાની આ વાત છે. એક પ્યાલી ચડાવ્યા પછી બીજી, અને ત્રીજી પ્યાલીના આગ્રહમાં ખેચાવવાની આ વાત છે. જીવવા માટે ખાવાની આ વાત નથી, પણ ખાવા માટે જીવવાની આ વાત છે. પરસેવો પાડ્યા પછી પાણી પીવાની આ વાત નથી, પણ એસ્કન્ડિશન્ડની શીતળતામાં શરીરમાં ગરમી લાવે એવા પીણા પીવાની આ વાત છે.

દિવાળી આવે અને ત્યાર પછી આવે 'થેક્સ ગિર્વીંગ' ને પાછળ પાછળ આવે પાછી નાતાલ. વળી, વચમાં આવી જાય 'મધર્સડે', 'ફાધર્સડે' અને આપણા કેટલાક ભોજન ભર્યા ધાર્મિક તહેવારો, કોઈની સિલ્વર એનીવર્સરી, સત્યનારાયણની કથા ને ગૃહપ્રવેશ, બેબી 'શાવર' ને જન્મદિનો, અને અંગત મિત્રોને ત્યાંના વાર્ષિક ખાવા-પીવાના પ્રસંગો. આ બધા દિવસોમાં ખાવા ને પીવાનું ખૂબ મળે એટલે પરાણે ખવાઈ જવાય છે, પીવાઈ જવાય છે. નાતાલના દિવસોમાં ઓફિસોમાં પરદેશીઓ એમના દેશની, પ્રાન્તની વિવિધ વાનગીઓ ખાસ પ્રસંદ કરી કરી ઘેરથી બનાવીને લાવે છે. વાનગીઓની એટલી બધી વિવિધતાઓ હોય અને વર્ષમાં એક વાર મફતમાં ખાવા મળે ત્યારે ડાયાબિટીસની, કોલેસ્ટ્રોલની ને વધતા જતા પેટની ચિંતા છોડી દબાવી દબાવીને ખાઈ લઈએ છીએ. દિવાળીના દિવસોમાં પણ ધર્મપત્ની અને મિત્ર-પત્નીઓના હાથે હાંશથી બનાવેલી, મોમાં પાણી લાવે એવી વિવિધ વાનગીઓને, પ્રસંશા કર્યા વગર (મીઠાઈના સ્વાદમાં તરબોળ બની ગયેલી જીભલડી ક્યાંથી બોલે!), ન્યાય આપીએ છીએ; રોગો સામે ઘડીભર આંખ આડા કાન કરીને !

મક્કમ મનવાળાઓ કે જેને ભાવિ રોગોની બીક છે અને રાખે છે, એવા લોકો એક દિવસ આ બધી ચીજોથી દૂર રહેવા જાય, પણ બીજા જ દિવસે કે બીજા અઠવાડિયે બીજાને ખાતા જોઈ એમનું મક્કમ મન પણ પલળી જાય છે, અને બધાની સાથે લાઈનમાં આવી જાય છે. એમને મનમાં થતું હશે કે ક્યાં સુધી મનની ઈચ્છાઓને પરાણે માર્યા કરવાની! મરવાની તારીખ તો કોઈ બદલી શકવાનું નથી. એ વાત સાચી, પણ મરતાં સુધી શારીરિક મુસીબતોનો માર એકલા એકલા ખાવો પડે, અને આ સ્થિતિમાં આજના છોકરાઓ અને વલુઓ આપણી સંભાળ ઘેર લેવાને બદલે જે ઘરડાના ઘરમાં લેવાનું રાખે તો એનો વિચાર કરી શારીરિક સુખાકારી માટે કંઈક તો જાતે જ કરવું પડશે; જેમ આપ મૂઆ સિવાય સ્વર્ગે (કે નરકે) નથી જવાનું. આપણી જીભના સ્વાદિષ્ટ સ્વાર્થમાં અત્યારે તો સપડાઈ જઈશું, પણ પાછળથી એ આપણને બહું ભારે પડી જશે કે જ્યારે આપણા હાથ-પગ, કાન ને આંખો આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર નહિ હોય. પાણી પહેલાં પાર બાંધવાની આ વાત છે !

દિવાળીના દિવસોમાં સામેથી ફોન કરી તમને ખાસ યાદ કરીને, બેસવા બોલાવ્યા હોય અને તમારી આગળ ચાની સાથે ડીસો ભરી ભરીને મઠિયા, ફાફડા, જલેબી, ફરસી પૂરી, કાજુની કતરી, ઘુઘરા, વગેરે પીરસ્યા હોય ત્યારે સામાવાળાને ખોટું ન લાગે માટે દરેક ચીજને ન્યાય આપી ખાવી પડે છે. આ વખતે તંદુરસ્તીનો જે વિચાર કરીએ તો લક્ષ્મી ચાંલો કરવા આવે ને મોં ધોવા જવા જેવું થાય. એ વખતે ગળ્યું ઝાપટવા માટે (ડાયાબિટીસવાળાને) ઘેર જઈ ધર્મપત્ની દબડાવે તો એનું દુઃખ ગોળીઓ સાથે ગળી જવું, પણ પેટની પુકારને પટકારાવી નહિ જોઈએ. જીભને ખુશ રાખવામાં પત્ની બે ઘડી માટે નાખુશ થાય એ ચલાવી લેવાશે, પણ જીભ જે નાખુશ થઈ ને દાંત વચ્ચે જે આવી ગઈ, તો થોડા દિવસો માટે ખાવાની મોટી ઉપાધિ આવી જાય એનો વિચાર ચતુર પુરુષોએ પહેલેથી જ કરવો જોઈએ !

ભારતમાં હતા ત્યારે તો આર્થિક પરિસ્થિતિને કારણે ખાવા પીવામાં આપો આપ કાપ મૂકાઈ ગયેલો. વાનગીઓની એ ભૂખ અમેરિકાના પૌષ્ટિક ને પોસાય એવા વાતાવરણમાં પોકાર કરે, અને તમે એ પોકારને ન સાંભળો એ બરાબર નથી! ભૂતકાળમાં ભોગ આપ્યો છે એટલે જ અત્યારે એ આપણને મળી રહે છે. ભૂતકાળમાં ખૂબ દુઃખ સહન કર્યું છે એટલે સુખનો છાંયડો આપણને

અહીં મળ્યો છે! મર્યાં ખાધાં છે એટલે મીઠાઈ મળે છે! કૂવાના પાણી લાંબા સમય સુધી પીધાં છે એટલે બોટલના મનપસંદ પાણી વગર લાયસન્સે મળે છે !

શારત્રોમાં કહ્યું છે કે જેનો જન્મ છે એનું મરણ પણ નક્કી જ છે. તે પછી, મરણની ચિંતા કરી કરીને મનને મારવું ન જોઈએ; ખાસ કરીને ખાવાની અને પીવાની બાબતમાં, અને તે પણ, બીજાને ત્યાં કે કોઈના અવસરમાં! ઘેર ધર્મપત્ની આપણા માટે, આજકાલ, મીઠાઈ બનાવે નહિ અને જે મહેમાનો માટે બનાવી લોય તે આપણને પૂરતી ખાવા પણ ન દે! બીજાને ત્યાં, ધર્મપત્ની આડે આવે નહિ અને અવસર વખતે એ સખીઓ સાથે ગામ ગપાટા મારવામાં આપણાથી આઘી લોય એટલે આપણું કામ થઈ જાય! મનુષ્ય જન્મ એક જ વાર મળવાનો છે (ભગવાનના સાચા ભક્તોની વાત અલગ છે!), અને આવી વાનગીઓ અને પીણાં પણ આ જન્મમાં જ મળવાનાં છે. બીજી યોનીમાં જન્મ લઈને જે ઘાસ અને કચરો જ ખાવાના લોય તે પેટની પૂજા અને જીભની સેવા કરી, ખાવાનું અને પીવાનું અહીં જ પતાવી દેવું જોઈએ એવું મને લાગે છે !

નાના હતા ત્યારે પણ આ બધું ખાવા ન મળ્યું. ભાણતી વખતે બહુ ખાવાથી ઊંઘ આવી જાય એટલે પૂરતું ન ખાવું. પરણ્યાના પ્રથમ વર્ષોમાં પત્નીએ ખ્યારથી અને આગ્રહથી મોંમાં મૂકીને ખૂબ ખવડાવ્યું. મિત્રો સાથે તણાઈને ખાવા-પીવા માંડ્યું અને હવે પેટ પણ વધવા માંડ્યું છે. સાથે સાથે, રોગો પણ માળા માન ન માન મૈ તેરા મહેમાન બની પધારી જાય છે.

વાંચીને કે મિત્રો પાસેથી સાંભળીને જે સમજાતું નથી એ અનુભવ કરવાથી સરળ રીતે સમજાય છે. ડાયાબિટીસ થાય ત્યારે ખાંડ ઓછી કરવાનું આપો આપ સમજાય છે. કોલેસ્ટ્રોલ વધી જાય ત્યારે કેરી રોટલી ગળે ઉતરે છે અને સમોસાં કે ગોટાની ગરજ પડતી નથી. પાણીનો રેલો પગ નીચે જેને આવ્યો છે એની આંખ ખૂલી ગઈ છે. એક વાર આ આંખ ખૂલી એટલે તમે પકડાયા સંયમના સાણસામાં અને પૂરાઈ ગયા પીડાના પિંજરમાં. ખાવા-પીવામાં સંયમ રાખનાર શરીરે સુખી રહે છે અને એને પીડાના પિંજરમાં પૂરાવું પડતું નથી !

અમારા એક મિત્રને ખાવાનો ખૂબ જ શોખ છે. ચોસલા જેઈને એમનું ચિત્ત ચક્રોળે ચડે છે, અને મન પરનો કાબૂ ગુમાવીને, લાઈનમાં ઊભા ઊભા એક ચોસલું તે ચાખવાને બહાને પેટમાં સરકાવી દેતા લોય છે. બધા ભલે ભાણામાં મીઠાઈનું એક ચોસલું સંયમ રાખી લેતા લોય, પણ આ બંદા તે બેન્ક્રાણ ઉપાડી લે! ખાતાં ખાતાં પિરસનારના આગ્રહમાં આવી એકાદ મોમાં મૂકાવે એ તે જુદું! જમ્યા પછી સિન્કમાં થાળી મૂકતાં મૂકતાં એકાદ તે એ જરૂર મુખમાં મૂકી દે. ડોક્ટરે એમને ડાયાબિટીસના દર્દી જાહેર કર્યા છે ત્યારથી, ચોસલા ખાવામાં એ નરમ જરૂર પડ્યા છે.

બીજા એક મિત્રને ખાવા કરતાં પીવાનો ભારે શોખ છે. એ પાણી તે પીતા જ નથી! કોંક કે સ્પ્રાઈટને એ પીણામાં ગણતા નથી! ‘હાઈ ડીરન્ક’ લીધા વગર એમને જમવાની રુચી જ પેદા થતી નથી! રસોઈમાં મરચું-મીઠું ઓછું લોય તે એ ચલાવી લે છે, પણ પીવા ન મળે તે એમનો મૂડ માર્યો જાય છે. જ્યાં ‘હાઈ ડીરન્ક’ મળવાનું ન લોય ત્યાં એ ઘેરથી લઈને જ જાય છે. ‘ચેકઅપ’માં ડોક્ટરે એમના લીવરની કરુણ કહાની સંભળાવી છે ત્યારથી એ ઢીલા પડી ગયા છે. પીણામાં એ હવે પાણીનો જ આગ્રહ રાખે છે.

ત્રીજા એક મિત્રની વાત પણ જાણવા જેવી છે. ખાવાના શોખને કારણે એમનું પેટ ખૂબ જ વધી ગયું છે. એ ઊભા લોય તે એમના પગના આંગળા એ પોતે જેઈ ન શકે! એમને કસરત કરવાનું કહી કહીને એમના પત્ની દૂબળાં પડી ગયાં છે, પણ ભાઈને પેટનું પાણી હાલતું નથી. બરડાનો ‘પ્રોબલેબ’ એવો તે એમને થયો કે ઓપરેશન કરાવ્યા સિવાય છૂટકો જ નો’તો. ખ્યાના ખાડામાં ઊતરીને એમને આપો આપ ઘણું સમજાઈ ગયું છે. એ હવે નિયમિત ચાલવા જાય છે અને ખાવા-પીવામાં એમણે ઘણો કાપ મુક્યો છે. ધર્મપત્નીનું એ હવે સાંભળે છે. પરિણામે, એમની પત્નીનું શરીર વધવા માંડ્યું છે!

અમારા આ ચોથા મિત્રને મરચાંનો ભારે શોખ છે. જમવા બેસતાંની સાથે જ એ યજમાનને પૂછે : ‘મરચાં બરચાં છે કે નહિ?’ એમને એ પણ વિચાર ન આવે કે યજમાનને પૂછાય કે નહિ, કે એમની પાસે હશે કે નહિ? એકવાર,

આથેલાં મરચાં નીકળ્યાં એટલે એની ઉપર એમનો મારો શરુ. અલ્સરના કારણે એમનો મરચાંનો મોહ હવે મરી પરવાર્યો છે.

અમારા આ પાંચમા મિત્ર ‘ચેકઅપ’ માટે ડોક્ટર પાસે ગયા ને જ્યારે ડોક્ટરે એમને તાત્કાલિક ‘બાયપાસ’ કરાવવાનું કહ્યું, ત્યારે એમના પર જાણે આભ જ તૂટી પડ્યું ! આખી જિંદગી કોઈ પ્રકારની પીડા ભોગવી ન લોય અને એકાએક આવી મોટી પીડા આવી પડે ત્યારે, મન ઘડીભર ગુંગળાઈ જાય છે. ગરમા ગરમ રોટલી પર ઘીનો પથારો ન લોય તે એ રોટલી ખાવાની મજા ન પડે. ‘લો ફેટ’ દૂધ એ કંઈ દૂધ છે! સમોસાં કે ગોટા વગરનું ભાણું ભાણું ન ગણાય. આવા એમના વિચારોમાં, મનની પાઈપો તે એમણે ખુદ્દી મૂકી, પણ તનની પાઈપો ઘીરે ઘીરે ‘ફેટ’થી પૂરાવા લાગી! પરિણામે, વધતી જતી બાઈપાસોના કેસોમાં એમણે એકનો ઉમેરો કર્યો. એમનો હવેનો આહાર આપણને પણ ન ગમે એવો બની ગયો છે, પણ એમને એ હોંસે હોંસે ચલાવવો પડે છે. આ રીતે, ખાવા-પીવામાં એમને એકદમ બ્રેક મારવી પડી એ કરતાં ધીમે ધીમે બ્રેક મારી લોત તે બાયપાસમાંથી કદાચ બચી પણ ગયા હોત!

જે ધર્મપત્નીઓ એમના પતિરાજીને ખાવા-પીવામાં રોકવાના મહાપ્રયત્નો કરી ચૂકી છે એમને હવે નિરાશ થયા વગર કોઈ નવો માર્ગ ખોળી કાઢવાનો છે. હવે તમે તમારા એમને એમની રીતે ખાવા દો, પીવા દો અને બને તે તમે એમને આગ્રહ કરી કરીને ખવડાવો અને પીવડાવો. જૂઓ પછી, એ સામે ચડીને તમને કહેશે, ‘તું તે મને ખાવા દેતી નો’તી, પીવા દેતી નો’તી અને હવે તું જ ખાવામાં અને પીવામાં દબાણ કરે છે !’ વગેરે વગેરે તમારે મૌન રાખી બસ સાંભળવાનું. આનું પરિણામ એ આવશે કે તમારી ઉપર એમને દયા આવશે અને એમની વર્તણૂકમાં આપો આપ જેઈતો ફેરફાર આવી જશે. જે, એમાં પણ સફળતા ન મળે તે એક બીજો રસ્તો પણ છે. માંસ નહિ ખાવાની શિખામણોની અસર સાંભળનાર પર અસરકારક નિવડતી નથી, પણ જે એમને કતલખાનાની એકાદ મુલાકાત કરાવવામાં આવે તે ઘણા બધા માંસ ખાવાનું આપો આપ છોડી દે. એમ, જે વાનગીઓ તમારે છોડાવવી લોય એ અંગે આવું કંઈક કરવાનું રહેશે. દા.ત. સમોસાં તરતી વખતે તમારે તમારા એને સમોસાં કેમ તળાય છે એ જોવા રસોડામાં બોલાવવા કે ખેંચી લાવવા. તળાવના છીછરાં પાણીમાં જેમ ભેંસ જઈ બેસી જાય અને નીકળવાનું નામ ન લે એમ, તાવડીના તેલના તળાવમાં બેઠું બેઠું સમોસું કેટલું તેલ પી જાય છે, એ એમને પ્રત્યક્ષ જોવા મળશે તે એમનો સમોસાં પ્રત્યેનો મોહ જરૂર ઘટશે. એવી જ રીતે મીઠાઈમાં કેટલી ખાંડ વપરાઈ જાય છે, એ તમારા એને પડખે રાખી બતાવશો તે એમનો મીઠાઈનો મોહ પણ મંદ પડવા લાગશે. કોંક ઘણો પીવાય છે, પણ કોંકના એક ડબલામાં કેટલી ખાંડ પીવાઈ જવાય છે એની જાણકારી કોઈ કરાવતું નથી. એટલે, કોંકના ડબલાં ઘરમાંથી ઘટવાના નથી.

રોગને પણ ખાવાનો અને પીવાનો ચસકો ઘણો છે. એને પણ જીભના સ્વાદ ઘણા છે. એટલે જ, એને ખાવાના અને પીવાના શોખીનો સાથે સારું ફાવતું લાગે છે. રોગ એકવાર ઘર કરી જાય પછી નીકળવાનું નામ લેતો નથી. કોઈ નિયમિત કસરત કરે, પ્રાણાયામ કરે કે યોગ કરે એ એને બિલકુલ પસંદ નથી. કસરત રોગ ને કાઢવા મથે એ રોગને ગમતું નથી, ને રોગ, માન ન માન મૈ તેરા મહેમાન બની શરીરમાં બેસી રહે એ કસરતને ગમતું નથી. રોગને ખબર છે કે ઘણી વ્યકિતઓને કસરત કરવી ગમતી નથી એટલે એને એ બાહ્ય બળો સામે તાકાત બતાવવાના પ્રસંગો ઊભા થયા નથી. આ બધાને કારણે રોગ શરીરમાં પડ્યો પાથર્યો રહી, એની સીમા વધારતો રહે છે.

રોગની ચિંતા કર્યા વગર ભાવતું ખાવું અને પીવું એ દિલવાલોનું કામ છે. એ માટે એમની પાસે જાગર છે. એવા દિલવાળાઓ પાસે રોગને જવું ખૂબ જ ગમે છે! જીવવા માટે ખાનારા પાસે રોગને જવું ગમતું નથી, એટલે જ, એ ખાવા માટે જીવનારને છોડતો નથી અને એની સોડમાં સંતાઈને ફૂલ્યો ફૂલ્યો રહી, ધીમે ધીમે એના પગ શરીરમાં પહોળા કરતો જાય છે, કે જેની ખબર આ દિલવાલોને પડવા દેતો નથી ! દિલવાળાઓ પાસે એટલે જ દર્દ જનું હશે અને એકવાર એમની પાસે પહોંચી ગયા પછી જલ્દી ખસતું નહિ લોય !!

e.mail : Chiman.Patel@kbr.com

- એતાનશ્રી

‘અમને મળશે એ દિવસ’

• “ઓપિનિયન”નો એપ્રિલ ૨૦૧૧નો અંક મળ્યો. આભાર. દાદા ધર્માધિકારીનો હિન્દી લેખ, ‘હનુમાન બનો’ તેમ જ તમારો સંવર્ધિત લેખ, ‘ગર્વ સે કલો : હું વાર્ધન્દરો છઉં !’ના પ્રધાન સૂર અને બોધપાઠ પ્રેરણાત્મક રહ્યા. તમારા લેખમાં ભૂલાતી જતી ગુજરાતી બોધકથાઓ [moral tales] અને તમારી આત્મકથાના અંશો સરસ રીતે વણાઈ ગયા છે.

પ્રકાશભાઈ ન. શાહનો લેખ, ‘એવા રે અમો એવા રે’માં અમેરિકન લેખક જોસેફ લેલિવેલ્ડના ગાંધીજી પરના પુસ્તક - Great Soul પર સરકારી પ્રતિબંધ મૂકવાની વાતો અંગે વિશ્લેષણ તથા વિચાર માગી લે છે. પ્રકાશભાઈની જેમ સમજ બહાર રહે છે કે આવા પ્રતિબંધ મૂકવાની વાતો કેમ આવે છે ? લેખક પોતે પણ આવી જ મૂંઝવણ અને અટ્ટપતા અનુભવે છે. તેઓ કહે છે કે મારી નેમ ગાંધીજીના જીવનનના એક પાસા પર પ્રકાશ પાડવાની રહી છે. ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વને ઘણાં પાસાંઓ રહ્યાં પણ મેં એમના સમાજ-સુધારકનાં પાસાં પર છણાવટ - ચર્ચા કરી છે. સમાજ સુધારક તરીકે ગાંધીજીને ઘણાં અરમાનો અને આશાઓ હતાં; પરંતુ ભારત દેશ જ્યાં વ્યક્તિપૂજા થાય છે પણ જૂની પરંપરા પર અડચણ રહે છે. એટલે પેલા શેક્સપિયરના એક નાટકના નાયક લીઅરની માફક ગાંધીજીની સમાજ સુધારક તરીકેની સફળતા સીમિત રહી.

જોસેફ લેલિવેલ્ડના શબ્દો આ રહ્યા :

‘The book concentrates on the role of a social reformer. His evolving sense of his constituency and social vision on an India at once worshipful and obdurate, ultimately forced him, like Lear, to see the limits of his ambition to remake his world. That was the real tragedy.’

વારુ, ફ્રેંચ અહમદ ફ્રેંચની આત્મકથાના અંશો અને ખ્યાજ અહમદ અબ્બાસની કલમે ફ્રેંચ સાહેબના જીવન - કવન પરની વાતો પણ માણી. અને ચેતન શાહનો - ફ્રેંચ સાહેબની કવિતા ‘હમ દેખેંગે’નો તરજુમો પણ રસપ્રદ રહ્યો. આરબ દેશોમાં જે જનક્રાંતિ આવી છે એનો નિર્દેશ કવિતાની પહેલી લીટીમાં આવે છે :

અમને મળશે એ દિવસ
સોગંદ છે
આવશે એ દિવસ
જ્યારે દમન અને અધર્મના
પહાડો વિખરાશે
રૂના વાટળની જેમ.

અહીં અટકું.

- ડાહ્યાભાઈ નાનુભાઈ મિસ્ત્રી

c/o : e.mail : deepikanevill@yahoo.com

સ્ટૂટગાર્ટનો એ કિશોર મને પૂછે છે

• ૧૬-૦૩-૨૦૧૧ના “નિરીક્ષક”માં (તેમ જ ૨૬ માર્ચ ૨૦૧૧ના “ઓપિનિયન”માં) ‘સ્ટૂટગાર્ટ-૨૧: એક સર્જનાત્મક વિરોધ’ શીર્ષક તળે જેલમ વચ્છરાજાણીનો લેખ વિચારતા કરી મૂકે એવો છે. જર્મનીનું મહાનગર સ્ટૂટગાર્ટ. ઉદ્યોગોથી ધમધમતું. આપણાં મહાનગરો યાદ આવે. આ મહાનગર વિકાસોન્મુખ મહાગતિ ઉત્તરોત્તર વધારી રહ્યું છે. શિલ્પ, સ્થાપત્ય, ઐતિહાસિક ઇમારતો, ૨૦૦ વર્ષ જૂનાં વૃક્ષો, શહેરનું જૂનું ભવ્ય રેલવે સ્ટેશન - આ એનો ભવ્યાતિભવ્ય વારસો. ભારે ઝડપી રેલવે સેવા અને નગરવિકાસના આયોજન હેઠળ આ વારસો જાળવવાય. મહાનગર વિકાસના ભવ્ય પ્રકાશથી ઝળહળી ઊઠે ને યુરોપનું નજરાણું બને. વિશ્વમાં નામ ચમકે પરંતુ વૃક્ષો કપાઈ જાય, રેલવે તૂટે, ઇમારતો તૂટે ... અબજોનો ખર્ચ જુદો. આ વિકાસ? અબજો શિક્ષણ, દવાખાનાં અને ઊજળી નોકરીતકો પાછળ વાપરી શકાય છે, એવા સૂર સાથે સત્તા સામે વિરોધ ઊઠ્યો. વિકાસની આ દોટ વિશ્વક છે. અહીં, ત્યાં, સર્વત્ર

આ થઈ જ શકે! અહીં, ત્યાં, સર્વત્ર આમ થાય તો વિકાસનો આંધળો રાક્ષસ ઘણું ઘણું હડપ કરી જાય જે માનવકલ્યાણ અને માનવવિકાસ સંદર્ભે ભ્રામક જ હોય. તરત, નરી આંખે ના દેખાય. જર્મનીમાં વિરોધીઓએ બગીચામાં બેસીને, વિરોધના સૂત્ર લગાડીને વિરોધ કર્યો. વૃક્ષો પર ઘર બાંધીને તથા વૃક્ષ ફરતે વિરોધ સૂત્રો ટીંગાડી ઊલાપોહ ચાલુ રાખ્યો. કબ્રસ્તાનમાં મીણબત્તી સળગાવી! બનાવેલું કબ્રસ્તાન! એમાં પ્રેમ, દયા, ક્રુણાની કબરો. એના પર મીણબત્તીઓનું અજવાળું ... આ પણ કેટલું બધું પ્રતીકાત્મક! વળી આ નાગરિકોની જાગૃતિ કેવી, બધા જ જોડાયા હોય, જોડાતા રહેતા હોય. બધા જ વર્ગના!

બાગ, વૃક્ષો અને કબ્રસ્તાનનાં એ દૃશ્યો ક્યાંયવાર લગી આંખ સામે રમતા રહ્યાં ... વિશ્વના એક છેડે રચાયેલાં આ દૃશ્યોમાં મેં મને જોયો કે હું ક્યાં છું? આવો જ સ્વનાત્મક વિરોધ મારો છે? આપણે ક્યાં છીએ? દૂરાતિદૂરના છેડે ઊઠતો આવો અહિંસક વિરોધનો વંટોળ આપણને વીંટળાય છે? એનો એકાદ કણ આપણને વાગે છે? અહીંય મહાનગરોની ભવ્યતા હતી અને છે એનું શું થઈ રહ્યું છે? અહીં વૃક્ષો જર્મીન અને જળ - જેમાં નદી, સરોવર, દરિયો, કૂવો આવી જાય! જર્મીન, જેમાં રહેવાલાયક, ખેતીલાયક જર્મીન આવી જાય ને વૃક્ષો, જેમાં ખેતરનાં વૃક્ષો, વનનાં વૃક્ષો અને શહેરનાં વૃક્ષો આવી જાય. આપણે જુદી રીતનો વિકાસ સાધવા માટે આ ભવ્ય વારસાનું શું કરી રહ્યાં છીએ? જળ પેદા કરી શકો છો? જર્મીન જન્માવી શકો છો? વૃક્ષ કઈ લેબોરેટરીમાં તૈયાર કરશો? આ બધાંનો ખુરદો બોલાવી રહ્યા છીએ. દૂરના એ વિરોધીઓના એ વિરોધવચનો અને એ વિરોધમુદ્રાઓ ને એ વિરોધ ક્રિયાકલાપો આપણને અડતાં નથી?

ઢળતી રાતના સપ્તાટામાં, આ મહાનગરના આ કાંઠે, ટ્યૂબલાઈટના આછા અજવાળે આમ આ કાગળ પર વિચારી રહ્યો છું ...

સ્ટૂટગાર્ટ હોય

કે મારા દેશનું કોઈ મહાનગર હોય! કે ગામ!

કપાય છે વૃક્ષો,

કપાય છે સ્થાપત્ય,

કપાય છે જળ-જર્મીન,

ત્યારે ત્યારે અચૂક ઘા પડે છે મારા પર!

વિવશ હાથ,

વિવશ પગ,

વિવશ જીભ!

‘આમ તે વિવશતા કેમ ચાલે?’

સ્ટૂટગાર્ટનો એ કિશોર

મારો ખભો હચમચાવી મને પૂછે છે

- સિલાસ પટેલિયા

(ઈ-૧૧, સૂર્યા ફ્લેટ્સ-બી, સ્વામીનારાયણ નગર સામે, નિઝામપુરા, વડોદરા - ૩૯૦ ૦૦૨, ભારત)

(સદ્ભાવ : “નિરીક્ષક”, પૃષ્ઠ - ૨૧, ૦૧.૦૫.૨૦૧૧)

ઈસ્લામી દેશોની સારી પરંપરા

• “નિરીક્ષક”ના ૧મેના (તેમ જ “ઓપિનિયન”ના ૨૬ એપ્રિલ ૨૦૧૧ના) અંકમાં ઈરાની અખાતના દેશોની સાંસ્કૃતિક અને નવજાગૃતિ વિશે ડાહ્યાભાઈ મિસ્ત્રીનો લેખ તમને વિચાર કરવા પ્રેરે છે. આરબ જગત અને તેની નજીકના આફ્રિકન દેશોમાં જે રાજકીય ચળવળ ચાલી રહી છે - સિરિયા, ટ્યૂનિશિયા, ઈજિપ્ત અને બહેરીનમાં સરકાર હિંસક બની છે - એમાં પ્રજાએ અહિંસક ચળવળ તરફ પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. અહીંયા ગાંધીનાં મૂલ્યોનાં દર્શન થાય છે.

તેલના કારણે આરબરાષ્ટ્રોની વર્તમાન સમૃદ્ધિ વધી છે. તેનો ચળકાટ દેખાય છે. આરબ દેશોની વિઘાકલા અને ઈસ્લામી પરંપરાની સારી બાજુ નવમી અને દસમી સદીમાં જોવા મળતી હતી. તે વખતે બગદાદ એ વિદ્યાનું સારું કેન્દ્ર હતું તે સમયે આરબ દેશોમાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને વિચારવંત વ્યક્તિઓનો એક સારો સમૂહ હતો. ઈતિહાસમાં નોંધ છે કે એ સમયે બગદાદમાં એક જ રસ્તા પર ૧૦૦થી વધુ બુક સ્ટોલો હતા.

ખલીલા અલ-મામુનથી શરૂ થયેલી જ્ઞાન પરંપરા અલ-કિદી, ઈબ્ન હુતવલ, અબુ-અલહસન, ઈબ્ન રસીદ, ઈબ્નસીમા, અબુકાજીમથી ઉમ્મરે ખ્યામથી પણ આગળ વધે છે. ઈસ્લામની સારી પરંપરા ટકાવી રાખવામાં આ વ્યક્તિઓનો મોટો ભાગ છે.

ડાહ્યાભાઈને આ લેખ મારફત સારી માહિતી આપવા બદલ ધન્યવાદ.

- દામજી માણેક ગડા
મુલુંડ (મુંબઈ)

(સદ્ભાવ : "નિરીક્ષક", પૃષ્ઠ - ૧૮, ૧૬.૦૫.૨૦૧૧)

... તેથી નિરાશ થયો

• તમારા માટે આદર જન્મે છે, ઉત્તમ. મારા અભિનંદન સ્વીકારજો; સત્તરમાં વરસની શુભકામનાઓ ય સ્વીકારજો. આ પહેલાંની પેઠે આ અંક પણ મને બહુ ગમ્યો છે. દાદા અર્માધિકારીના 'બે જ વસ્તુ' જેવા ટ્યુકડા લેખો જેમ ગમ્યા છે તેમ તમારા અને ભદ્રાપુ વછરાજાણીના લાંબા લેખો ય પસંદ આવ્યા છે. ચિત્રો ય એટલા જ ગમ્યાં છે.

જૈન છું. પરિણામે ૧૮મે પાને વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધી અંગે 'વિશ્વ ધર્મ સંસદ'ના ફોટા નીચે આપેલા લખાણમાં વિશેષ વિગતો ન જોઈ તેથી નિરાશ થયો. આ પરિપદની સમિતિએ વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધીને એમની સક્રિય કામગીરીને સારુ રોષ્ય ચંદ્રક એનાયત કરેલો તેની તેમ જ ઈસાઈ જૂથ વડે વિવેકાનંદની ટીકાઓ થતી હતી તેનો સામનો કરવા બાબતની વિગતો આવરી શકાઈ હોત. ગઈ સાલ વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધીની સ્મૃતિમાં બહાર પડેલી ટપાલ ટિકીટ બાબતના પ્રથમ આવરણ પરબીડિયા પરે ય આ ચિત્ર અંકિત કરાયેલું.

કુમારપાળ દેસાઈએ વીરચંદ્ર ગાંધી અંગે બહોળું સંશોધનકામ કરેલું છે. એમનાં ત્રણ પુસ્તકોનું સંપાદનકામ પણ કરેલું છે. ઘણાં સમસામયિકોમાં વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધી અંગે કુમારપાળભાઈએ લખેલા ખાસ લેખો ય પ્રગટ થયા હતા.

- પ્રકાશ મોદી

e.mail : 4prakash@gmail.com

હવે રજત જયંતીની રાહ જોવી રહી

• આ સંસ્મરણીય વર્ષગાંઠ નિમિત્ત મારાં અભિનંદન સ્વીકારજો. "ઓપિનિયન"માં જે પ્રકારનું પત્રકાત્વ ખેડવામાં આવે છે અને સાહિત્ય પીરસવામાં આવે છે, તેથી ભણેલી ગણેલી ગુજરાતી જમાતને ચાહવાનું ગમે, તેમને પસંદ આવે અને સ્વીકાર કરવાનું ગમે તેવું આ સામયિક છે.

ગુજરાતી લખાણમાંનું ઉત્તમ પ્રગટ કરવાની નિભય ઝુંબેશ ચલાવવા માટે જાણીતા થયેલા વિપુલભાઈનાં અથાક મહેનત, ચીવટ તથા જોમ જોસસા માટે હું તેમને શાબાશી આપું છું.

અને હવે હું "ઓપિનિયન"ની રજત જયંતીની ઉજવણી થવાની રાહ જોઈશ.

- હરીશ ત્રિવેદી

e.mail : harisht895@sbcglobal.net

વહેલું સાનબૂધ બની રહ્યું

• સોળે સાન આવે, પરંતુ "ઓપિનિયન" વહેલું સાનસૂધ બની ગયું.

"ઓપિનિયન" સત્તરમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે તે વેળા મારી હાર્દિક વધાઈ સ્વીકારજો. તમે તેને ખરી વાટે વાળી ગયા છો. મારે કહેવું જ જોઈએ કે દિવંગત પંકજ જોશી, ટી. પી. સૂચક, કવિ ડાહ્યાભાઈ પટેલ, વિનય કવિ, પોપટલાલ પંચાલ, નૂરબાનુ મણિયાર તેમ જ મનેશચંદ્ર કંસારા જેડેનો મારો સંબંધ આ સામયિકને પ્રતાપે જ બંધાયો હતો.

અને વાનર, હનુમાનજી ચિરંજીવ જ છે. તેમ "ઓપિનિયન" પણ સમયાતીત બની રહે તેવી મારી ઝંખના છે. આ વેળાની પણ તરબતર કરતી સામગ્રી વાંચવી બહુ જ ગમી. આભાર.

- પ્રવીણ સી. પટેલ 'શશી'

[80 Corona Court, OLD BRIDGE, NJ 08857-2854, U.S.A.]
e.mail : pcpatelxshashi@aol.com

તમે પણ ભયજનક વિસ્તારમાં છો; અરે, ત્યાં રહેવાને ઠેરવાયા છો

• વિચારપત્ર તરીકે ઘણા મહત્ત્વના બનાવોને આવરી લેતી યાત્રાની એક વધુ ટૂંકે "ઓપિનિયન"ને પહોંચાડવા માટે અમારા અભિનંદન સ્વીકારજો. તમારી અનુકરણીય પ્રામાણિકતા, નૈતિક હિમ્મત, ચીવટ, લડવડિયાપણું, તેમ જ સહિષ્ણુતાને લીધે બહુ જ કાળજીપૂર્વક કંડારેલી તમારી આ યોજનાએ કેટકેટલા વાવાઝોડા સહ્યા છે. વળી, આ વાટમાં જેમણે જેમણે યાત્રી બની સાથસહકાર આપ્યો છે તે દરેક પણ સંપૂર્ણ આદર અને અભિનંદનના અધિકારી છે.

અને છતાં, નોંધી રાખજો : 'સાઉન્ડ ઓફ મ્યુઝિક'વાળા રોલ્ફે ચેતવણી આપી જ છે ને કે તમે ય કરાડની ધારે ઊભા હોઈ શકો છો. જાણજો કે તમે પણ ભયજનક વિસ્તારમાં છો; અરે, ત્યાં રહેવાને ઠેરવાયા છો, કેમ કે આ દુનિયા ખરેખાર ભાવશૂન્ય છે અને તેની બનાવટ જાડી ચામડીવાળી છે.

આવી આવી હાલત છે અને હું તમને આ યાત્રાની સુખાકારી વાંચ્યું છું. તમારો પ્રવાસ મંગલકારી બનજો.

- દાઉદભાઈ એ. ધાંચી

e.mail : ghanchida27@yahoo.co.in

અડીખમ પ્રયાસો

• તમારો પત્રાચાર ગમે છે. તમારું બાળક જૈકે ઉમ્મર તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યું છે તેથી તમને સંતોષના ઓડકાર આવતા હશે. મૂલ્યો માટે અને આદર્શ સારુ સતત લડનારા તરીકેની તમારી પહેચાન છે.

વળી, હિમ્મતપૂર્વક તમે સ્પષ્ટ વક્તા અને લેખક બની રહ્યા છો. જાહેર જીવનમાં આવી મિશાલ આજ દોહ્યલી થવા બેઠી છે. નાગરિક સમાજનું ઘડતર કરવાના તમારા સામયિક દ્વારા કરાતા રહેલા અડીખમ પ્રયાસોની નોંધ હવે પછીની પેઢી સગૌરવ લેશે.

વિલાયતમાં રહેતા રહેતા - સમાજ અને સાહિત્ય વાટે - ભારતની સેવા કરવામાં ય તમે પાછળ રહ્યા નથી. હવે પછીના વરસો માટે ય તમને અનેકાનેક શુભ કામનાઓ હજો.

- ગૌરાંગ દીવેટિયા

e.mail : gaurangdivatia@hotmail.com

વિકાસને તે થોડો અવરોધે છે

• 'હું વાઈન્ટરો છું' સારો લેખ બન્યો છે. તે યોગ્ય પણ છે. પરંતુ મને આ લીટી ભોંકાઈ : 'મંગલ ચાચા, લાજ માસી નામના એક હિંદુ પંજાબી'. આ લેખ વાટે જાતિ, ધર્મ અને પ્રાન્તવાદ સરીખા સંકુચિત પરિસરથી ઉપર ઊઠવાના મનોરથ રહ્યા હોય તો તે ભણીના વિકાસને તે થોડોઘણો અવરોધે છે, તેમ મને લાગ્યું છે.

આ અંક ઘણી બધી રીતે ઉત્તમ રહ્યો છે. તેમાં ય વળી ફેઝ અહમદ ફેઝ બાબતની સામગ્રી અને એમણે આપી નઝમ : 'મુઝ સે પહલી ...'. બહુ જ સરસ.

- નરેન્દ્ર ફણશે

e.mail : captnarendra@gmail.com

તેવા ભયને તમે સૌએ જાકારો આપ્યો છે

આ અવસરે "ઓપિનિયન"ને ઘણી લાંબી તેજસ્વી આવરદા પ્રાપ્ત થાય તેવી શુભ કામનાઓ વાંછીએ છીએ. એક ગુજરાતી તરીકે હું આ સામયિક થકી ગૌરવ પણ અનુભવું છું. તમારા સાથીસહોદરોના સહકાર માટે ય મને ગૌરવ ઉપજે છે.

રતિલાલભાઈ ચંદરિયા, ઉત્તમ ગજ્જર, મહેન્દ્ર મેઘાણી સરીખી વ્યક્તિઓની હારમાળામાં તમે ય આદરભરે સમાવિષ્ટ છો તેમ હું સ્પષ્ટપણે માનું છું. તમે સૌએ એક ભયને નિર્મૂળ કર્યો છે - ઈન્ટરનેટ તેમ જ ઈ.મેલના યુગમાં ગુજરાતી સાવ નિસ્તેજ બની બેસશે તેવા ભયને તમે સૌએ જાકારો આપ્યો છે.

કોઈક પ્રકારના ફાંદામાં ગુજરાતી જઈ પડશે અને મુરઝાઈ જશે તેવી એક વેળાની શંકાકુશંકાને સ્થાને આપણી માનુભાષા ગુજરાતી પરિપકવ બની છે અને તે કેટલી સુંદર બની છે તે જોઈને કોઠે દીવા ઝગમગે છે !!!

આવા ડિજિટલ જગતમાં તમે અગત્યના સ્થંભ છો; આથી, તમને આ સત્તરમી વર્ષગાંઠે મન મૂકીને વધાઈ આપીએ છીએ.

- મહેન્દ્ર પટેલ (ભુચ્ય)

e.mail : psmahendra@gmail.com

છાપભૂલો નિવારી શકાત તો રસાળતાથી વાંચવાની મઝા આવત

• લગભગ '૯૫-૯૬ની સાલમાં, ભાવનગર જયંતભાઈ મેઘાણી પાસેથી પહેલવહેલી વાર “ઓપિનિયન”નો અંક અને પરિચય મળ્યો. પછી અવારનવાર એ વાંચવાનું બનતું. ત્યારે તો નોકરીની ભાગદોડને લઈ એક જગાએ ઠરીઠામ ન રહ્યો. પરંતુ, હવે રાજકોટ સ્થાયી થવાને લઈ અને “ઓપિનિયન” પણ ડિજિટલ પુનરાવતાર પામવાથી નિયમિતપણે વાંચવાનું બને છે.

એમાં ય આ વખતે તમે “ઓપિનિયન”ના sweet seventeen પ્રવેશ નિમિત્તે ‘Sound of Music’ના ગીતને યાદ કરી લીધું. મજા પડી ગયો. એ મૂવીની જેમ જ તમે પણ “ઓપિનિયન” મારફત અમારામાં ઘર કરી ગયા છો.

Diaspora ગુજરાતી લેખકોની વાનગી, ફેઝ જેવાં ગમતા રચનાકારનાં સંસ્મરણ હો કે પછી, I shall not Hate જેવાં પુસ્તકના લેખક ડો. ઈઝુએલ્દીનનો પરિચય તમારી મારફત મળે. અમારી મુઠ્ઠાવસ્થા અને પરિપક્વતા બેઉને સિંચવાનું રૂડું કામ તમે કરો છો. આ અંકમાં સહુથી અદકેરું ગમ્યું હોય તો એ અમારા માંઘલા વાઈન્ટરા સાથે રૂબરૂ કરાવ્યા તે ગમ્યું. અભિનંદન અને આભાર.

એક સૂચન કરું ? આ અંકમાં છાપભૂલો થઈ છે, તે નિવારી શકાઈ હોત તો આડખીલી વિના રસાળતાથી વાંચવાની મઝા આવતે.

સદ્ભાવ અને દિલના ધન્યવાદ સાથે.

- ભરત કાપડિયા

e.mail : aasthabk@gmail.com

લોગ સાથ આતે ગયે ઓર કારવાં બનતા ગયા

• તંત્રી તરીકેની તમારી એકનિષ્ઠા તેમ જ તમારા દૃઢનિશ્ચયીપણાને કારણે “ઓપિનિયન” આ સોળ વર્ષની આવરદા અનુભવી છે. અને પરિણામે, હવે, ઉર્મંગ તથા હોશિ તમે સત્તરમી સાલમાં પ્રવેશો છો. પ્રકાશન ક્ષેત્રમાં ખુદ હોવાને લીધે જાહેરાત લીધા વિના ટકી રહેવું કેટલું દુષ્કર છે તેનો મને અનુભવ છે. એમ છતાં, તમે નવી કેડી કંડારી જાણી છે અને પૂરવાર કરી જાણ્યું છે : ‘મન હોય તો માળવે જવાય’ ! વ્યક્તિગત રીતે તમે સાબિત કરી દેખાડ્યું :

મैं अकेला ही यवा था जनीये - मंजिल मगर

લોગ સાથ આતે ગયે ઓર કારવાં બનતા ગયા

અભિનંદન. અદમ ટંકારવી, યાકૂબ મહેક, ઈમિતયાજ પટેલ અને ‘ગુજરાતી રાઈટર્સ ગિલ્ડ’ના (સ્થાપના - ૧૯૭૩) સૌ કોઈ અધિકારીઓ તેમ જ સભ્યો પણ મારી સાથે આ વધાઈમાં સામેલ રહે છે.

- સિરાજ પટેલ ‘પગુથન્વી’

મંત્રી : ‘ગુજરાતી રાઈટર્સ ગિલ્ડ’

e.mail : siraj_patel@ntlworld.com

આ નમ્રતા નોંધવાલાયક જરૂર છે, પણ એની જરૂર છે ખરી ?

• તમારા સતત અને અ-થાક પ્રયત્નની પ્રશંસા કરીએ એટલી ઓછી જ છે. અભિનંદન. તમે ટકેલી ફિલ્મના ગીતની કડી તો ચિરંજીવ છે, બલ્કે આખી એ આખી ફિલ્મ જ ચિરંજીવ છે.

વિચાર આવે છે કે તમે, પ્રકાશભાઈ શાહ, કિશોરભાઈ દેસાઈ – અને આવા જ બીજા મિત્રો - જાહેર જનતાનો – દુનિયાનો - આભાર શું કરવા માગતા હશો? આપનારા તો તમે છો. જતને ઘસી નાખવાનો, ન્યોચાવર થઈ જવાનો પુરુષાર્થ તો તમે કરો છો. છતાં તમે આભાર શેનો અને કોનો માનો છો? તમારી સહુની આ નમ્રતા નોંધવાલાયક જરૂર છે, પણ એની જરૂર છે ખરી?

અસ્તુ.

- અશોક વિદ્વાંસ

e.mail : ashok@vidwans.com

આપણી પસંદગી એક સરખી છે

• ધન્યવાદ. મધુકર રાંદેરિયાકૃત કવિતા : ‘કમ્મર કરી છે’ જેઈ વાંચીને આનંદ થયો. “સલામતી”ના ૧૦૮માં અમે તે કવિતા આ પહેલાં પ્રગટ કરી હતી. તમે જેઈ જ હશે. આપણી પસંદગી એક સરખી છે.

- જગદીશ પટેલ

e.mail : jagdish.jb@gmail.com

મૂળ પાઠનું તે આવું રૂપાંતર !

• ‘સાત સમુંદર પાર આપણો સહવાસ’ નામે લક્ષ્મીનો લેખ જોયો. મૂળ પાઠનું તમે તે કેવું રૂપાંતર કરી કાઢ્યું છે ! તમને સલામ હજી, ભાઈ સાહેબ; આ રીતે તો તમે કોઈને ય લેખક બનાવી દઈ શકો છો ! ! ! !

બહુ સારો થયો છે. લેખક માટે મૌલિક; પણ જાણ કે તમે તેના માનસપટ્ટે વિચરતા હો. વળી, તમે ખૂટતી વિગતો ય ઊમેરી લીધી છે. બહુ જ સરસ.

- સુદર્શન આયંગર

e.mail : sudarshan54@gmail.com

પ્રગતિશીલ આગેવાની અને બીજું બધું ...

• અભિનંદન. તમારી જવાબદારીઓ તેમ જ આવા આવા યુવાનો પાસેથી મેળવાતા આનંદની આ જુબાનીરૂપ છે. પ્રસંગવશાત્ મારી એકની એક દીકરી આશના પણ સત્તરમાં વર્ષમાં પ્રવેશો છે. આથી હું ય તમારા માનસ-સંતાનને હંમેશા સંભારતો રહીશ ! આ ઉનાળે હું ફરી પાછો ગુજરાતને પ્રવાસે જઈ રહ્યો છું. આશના પણ મારી જેડે હશે. સગાંસંબંધીઓની તે નાડ જાણશે, આખિ દેખ્યા પ્રસંગો જેડે તાદાત્મ્ય સાંધશે અને આમ આવું આવું અનુભવશે.

મારાં નાનીમાના કાકા - મણિલાલ ડોક્ટર (તમે જાણો છો તે મુજબ એ ફિજીના, મોરિશિયસના ગાંધી તરીકે જાહેર થયેલા. થોડાં વરસો એ બિહારમાં હતા અને વળી એડન પણ ગયેલા.), ભીખુભાઈ કે પછી ખુદ તમારા જેવા કેટલાક, પરદેશ વસેલા ગુજરાતીઓમાં, જુદી જુદી ભાતના પ્રગતિશીલ આગેવાનો મળ્યા છે. આ સૌ જે ગુજરાતમાં જ હોત તો ગુજરાતની સિકલ, ભલા, કેવીક બની હોત ? અને આ સઘળું આપણી ડાયરપોરિક જીવનની જ ચાડી ખાય છે. આપણી એકરૂપ બનેલી દૂરંદેશી અને તેવાં જ આપણાં મૂલ્યો આપણું ઘડતર કરતાં આવ્યાં છે ને !

આ બધું સરસ છે, પરંતુ સરખેસરખી સમાજવાદી સમાજરચનાવાળી પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય હોવા છતાં, આપણે વાસ્તવમાં એકબીજાને સહાયક નીવડી શકતા નથી. લાગે છે કે સમાંતર વિશ્વમાં રહેતા આપણા દરેકની જાણે કે લાગણી ભેદાતી આવી છે.

- ગૌતમ દેસાઈ

e.mail : gdaid1@gmail.com

તાજગી + તરવરાટ + આદર્શ + ઊર્જાશક્તિ = “ઓપિનિયન”

• “ઓપિનિયન”નો આ અંક પણ વાંચવો ગમ્યો છે. “ઓપિનિયન” સોળ વરસ પૂરાં કર્યાં અને હવે તે સત્તરમાંમાં પ્રવેશ કરે છે તેથી સારું લાગે છે. તમારી દૂરંદેશી તેમ જ કાર્યપધ્ધતિ માટે તમને સહૃદય અભિનંદન. “ઓપિનિયન” પોતાની તાજગી, પોતાનો તરવરાટ, પોતાના આદર્શો તેમ જ પોતાની ઊર્જાશક્તિને જાળવી રાખે, તેવી અપેક્ષા સેવીએ. તમારી આગેવાની હેડળ તેની ક્ષમતા તથા શક્તિની વૃદ્ધિ થાય તેમ પણ વાંચીએ !

- ઉષા ઠક્કર

e.mail : ushathakkar@yahoo.com

આ સિવાય, દુનિયાભરમાંથી, પાંચપાંચ ખંડના વિસ્તારોમાંથી, આ સૌએ પણ વર્ષગાંઠની મુબારકબાદી પાઠવી જાણી છે અને નિર્વયાજ પ્રેમ ઠાલવ્યો છે :

સુરેશ અને ચંદ્રા શાહ, મહેન્દ્ર શાહ, મધુ રાય, ધવલ શાહ, વિવેક ટેલર, દીનેશ શાહ, ધીરુભાઈ શાહ, પ્રવીણા કડકિયા, અનંત આર. પટેલ, ગોપાળકૃષ્ણ ગાંધી, રમેશ બાપાલાલ શાહ, નિખિલ મહેતા, પૂર્વી ગજ્જર, અનસૂયા સોઠા,

સુપ્રમા સંઘવી, એલ. કે. શર્મા, નરગીસ સાદૈન, ધર્મેશ ભટ્ટ, ચંદા અને ધનસુખ હિન્ડોયા, વિપુલ, અને ચન્દ્રકા - ભનુભાઈ વસા, કાસિમ અબ્બાસ, જય ગજ્જર, મધુ - ઉત્તમ ગજ્જર, ઉષા એસ. શાહ, કુમાર માલવંદે, કુસુમ વિનોદ શાહ, જય કાન્ત, ચીમન પટેલ 'ચમન', પંચમ શુક્લ, ફાફક ધાંચી, રમાણ સોની, નીલેશ રાણા, યતીશ મહેતા, જબીર મન્સૂરી, સતીષ વી. જૈશી, સોનલ શુક્લ, દેવયાની - હર્ષદ ટોપીવાળા, જે. વી. ઠક્કર, યુસુફ દેસાઈ, પરેશ વૈદ્ય, જયસુખ થાનકી, જયંતીલાલ એસ. શાહ, કપૂરચંદ ચંદરિયા, જય ચૌહાણ, દયાબહેન - મનસુખલાલ શાહ, નીલમ દોશી, માસૂમ કરોલિયા, જે. જે. ગાંધી, મયંક બક્ષી, મહેક ટંકારવી, મધુકર એન. ગોગટે, ચેતન શાહ, સંસ્કૃતિરાણી દેસાઈ, દીપા નેવિલ, ઈમ્તિયાઝ પટેલ, હરીશ રઘુવંશી, તેમ જ અમીત ઝવેરી.

થોડું આચરકૂચર

• દીપક બારડોલીકર

(૧)

કેવો ડાયસપોરા
ને કેવી વાત !
અમે છીએ અમદાવાદી
ને તમે છો ભૈ કાકિયાવાડી
વાત કરો બે કાકિયાવાની
માલમલીદાની !
ડાસપોરાને મારો વાત
- બન્ને હાથે લૂટો ભાત !

(૨)

મારા હાથોના નખ
નહોર બનવા
સળવળે છે ત્યારે
હું મિત્રો પાસે જતો નથી.
શનુઓને શોધું છું !

(૩)

વયોવૃદ્ધ મૃત્યુએ
એવો પછાડયો
કે
ચાલીને જઈ શક્યો નહીં
બોડી બિલ્ડર !
ઘરથી કબર સુધી !

(૪)

આ પીડિતોની
ચકળવકળ આંખો કહે છે
કે એમનાં અંતરની બોડમાં
બેઠો છે
એક વીફરેલો વાઘ !
આજે નહીં તો આવતી કાલે
એ ફાડી ખાશે
જગીરદારોના
જુલમભેડિયાને !

(૫)

કિસાન
કેરી વેચે છે,
આંખો વેચતો નથી !
મારી કલમ
મારો આંખો છે !

(૬)

તેની યાદોનું
એક ટોળું છે !
ફોન સામે પડ્યો છે,
પણ અફસોસ,
નંબર નથી !

(૭)

એની તસ્વીર
એક ઝંજીર !

(૮)

એક ગોવાળિયો
શહેરમાં ગયો
અને
પાંચના પંચાવન
કરતો થૈ ગયો !

સૌમ્ય - મળતાવડા - નિરાભિમાની

• આદરણીય મુરબી મનુભાઈ માધવાણીનું અવસાન થયું જાણી અત્યંત દુઃખની લાગણી અનુભવી. સદ્ગત જયંતભાઈ અને મનુભાઈ બન્ને મારા ખૂબ લાંબા સમય સુધી સંપર્કમાં હતા. બન્ને ખૂબ સૌમ્ય, મળતાવડા અને અત્યંત ધનીક હોવા છતાં ય તદ્દન નિરાભિમાની હતા.

એમના જવાથી સમાજે એક સારો 'માનવ' ગુમાવ્યો છે, જે જગ્યા પુરાય તેવી નથી. પ્રભુ એમના આત્માને ચિર શાન્તિ અર્પો એ જ અંતરની પ્રાર્થના અને એમના કુટુંબીજનોને આવી પહેલું દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ અર્પો, એ જ પ્રાર્થના.

- રમેશ પટેલ 'પ્રેમોર્મિ'

(વડોદરા)

e.mail : sardarrp@yahoo.com

.....

(અનુસંધાન છેલ્લા પાન પરથી)

કેટલાયે ટુરિસ્ટો હોય - તો કોઈએ ફોટો સુધ્યાં નથી પાડ્યો ? ફ્રેન્ચ લોકો તો એ માનતા જ નથી. ઈરાનના પ્રમુખ કહે છે કે બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં હિટલરે એકે જ્યુઈશ વ્યક્તિને નથી મારી. હોલોકોસ્ટ એ તો અમેરિકા અને ઈઝરાયલના મગજનો તુક્કો છે. પર્લ હાર્બર પર ૧૯૪૧માં જાપાને કરેલા અમેરિકી નેવલ કાફલા પરના હુમલાને પણ ખોટો ઠરાવનારાઓનો તોટો નહોતો. અમેરિકાએ જાપાન પર હુમલો કરવા માટે બહાનું જ જોઈતું હતું. એટલે જાપાનના હાથે પર્લ હાર્બરમાં માર ખાધો. અને આમ બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં સાથી દેશોએ ભિગા મળીને લડાઈમાં પ્રવેશ કર્યો. આ ૯/૧૧ની વાતો તદ્દન ખોટી કહેનાર હવે એટલું તો કહે છે કે એ બનાવ બન્યો હતો; પરંતુ એવું કહેવાનું નથી ચૂકતા કે 'એમાં અમેરિકાનો જ હાથ હતો.'

છેલ્લે, અમેરિકી પ્રમુખો આવશે અને જશે. પ્રેસિડન્ટ ઓબામા ઈલેક્શન જીતે કે ન જીતે; પરંતુ બિન લાદેનની વાતો તો સદીઓ સુધી જાતજાતની વાતોના તરંગોમાં ઝોલા ખાશે. અફઘાનિસ્તાનની કંદરાઓ અને ગુફાઓમાં લોકોને રાતે બિન લાદેન હરતોફરતો નજરે આવશે. કદાચ કોઈ બહાદુર ગુજરાતી (અફઘાન નહીં) બિન લાદેનની ગુફાઓના દર્શન કરવાના પણ ચાલુ કરે. એક આડવાત, તમને ખબર છે - જાપાનમાં આવેલા સુનામીનું કારણ ? અમેરિકાના નેવેડા સ્ટેટમાંથી સેટેલાઈટ પર મોકલાયએલા તરંગોથી દરિયામાં ધરતીકંપ સર્જાયો હતો તે છે.

શું કરે, અમેરિકાની કુંડળીમાં જશ જ નથી ત્યાં !

(લખ્યા તારીખ - ૩ જુન, ૨૦૧૧)

[4 Pleasant Drive, Yardville, NJ - 08620 U.S.A.]
eMail : harmish5@yahoo.com

મનુભાઈ મૂળજી માધવાણી

(૧૫.૦૩.૧૯૩૦ - ૧૭.૦૫.૨૦૧૧)

દેશ અને દુનિયામાં પંકાયેલા ઉદ્યોગગૃહ

માધવાણી જૂથના નબીરા મનુભાઈ

ઘણા અર્થમાં ડાયસ્પોરાનું ઘરોણું હતા.

'ટાઈડ ઓવર ફોરગ્યૂન' નામે જીવનકથા

તેમ જ એમને પ્રિય ફોટોગ્રાફીનાં પુસ્તકો

ય એમણે આપ્યાં છે.

'ઓપિનિયન'ના આ ઉત્સુક વાચકને,

એક સૌમ્ય સદ્ગૃહસ્થને આપણી સૌની

આખરી વિદાય વંદના હજી.

‘બિન લાદેન હણાયો’ - નરો વા કુંજરો વા

• હરનિથ જાની

૧લી મે ૨૦૧૧ની રાતે બરાબર સાડા અગિયારે અમેરિકાના રાષ્ટ્રપ્રમુખ ઓબામા ટીવી પર આવ્યા અને સમાચાર આપ્યા કે બિન લાદેનને અમેરિકન નેવી સીલ યુનિટે કચડી નાખ્યો છે. દસ વરસથી ચાલતી સંતાકુકડીની રમત પૂરી થઈ છે. એમને ખબર નહોતી કે ખરી રમત તો હવે ચાલુ થશે. અને ખરે જ ઈન્ટરનેટ પર ખરાખરીની રમત ચાલુ થઈ ગઈ છે. હજુ પ્રેસિડન્ટ ઓબામાને બોલ્યે ચોવીસ કલાક થયા નથી અને દુનિયા આખીના મગજમાં જતજતના તરંગો પેદા થવા માંડ્યા. જગતને અમેરિકાની કોઈ વાતમાં વિશ્વાસ જ નથી. વિશ્વાસ હોય તો તે એક જ કે જ્યારે દુનિયામાં ક્યાંય કોઈ ખરાબ પ્રસંગ બને ત્યારે લોકો વિશ્વાસપૂર્વક કહેશે : ‘આ અમેરિકાએ કરાવ્યું. જરૂર આમાં અમેરિકાનો હાથ છે.’ પછી તે મલિકા શેરાવતના વસ્ત્રાહરાણનો પ્રસંગ હોય કે વર્લ્ડ કપમાં પાકિસ્તાનની હારનો હોય. મને વડોદરામાં એક પીએચ.ડી. સાયન્ટિસ્ટ ભાઈ મળ્યા. તેમણે કહ્યું કે, ‘વડોદરામાં પોલ્યુઝન શા માટે વધારે છે - તે ખબર છે ? અમેરિકન રોકેટો અંતરીક્ષમાં ફૂટે છે અને વડોદરાની હવા બગાડી પોલ્યુઝન પેદા કરે છે.’ જે તમે બિન લાદેનને ખરેખર માર્યો હોય તો બતાવો સાબિતી. બતાવો મુતદેહ. તેનો મુતદેહ હતો તો દરિયામાં કેમ પધરાવી દીધો ?

તમે જે એમ માનતા હો કે એ મુતદેહની દરગાહ, અલ કાયદા બનાવી દે તો ! તો અમેરિકાની ત્યાં જ ભૂલ થાય છે. આ જે મેન્સનમાં બિન લાદેનને ગોળીઓ મારી છે તે બિલ્ડિંગની પૂજા થશે. અને નવો ટેરરિસ્ટ ધંધાની શરૂઆત કરતાં પહેલાં અહીં પૂજા-અર્ચના કરવા આવશે અને સફળતા માટે માનતાયે માનશે.

આ બાજુ ભારતીય ન્યૂઝ એજન્સીઓ તૂટી પડી કે તમે ક્યા દરિયામાં પધરાવ્યો ? ઈન્ડિયન ઓશનમાં તો નથી પધરાવ્યોને ! ઈન્ડિયન ટીવી ચેનલોને તો જલસા જ થઈ ગયા ! ‘જે એ પાકિસ્તાનમાં રહેતો હતો તો ત્યાંની સરકારનો એને સપોર્ટ હશે જ. શું તમને એ વાતની પહેલાં ખબર નહોતી ? તો પછી પાકિસ્તાનને પૈસા કેમ આપતા હતા ? પાકિસ્તાનને મદદ તો કરો છો અને એ લોકો અમેરિકાનું કામ તો કરતાં નથી. તમારા ૨૦૦ કરોડ ડોલર પડી ગયાને !’ અમદાવાદનો રિક્સાવાળો પણ કહે કે આ અમેરિકા મૂરખ છે. લુચ્યા પાકિસ્તાનીઓને મદદ કરે છે અને ભારતને નહીં. અમેરિકાનો ઇતિહાસ જુઓ તો પાકિસ્તાનની સ્થાપના પછી દરેકે દરેક અમેરિકી પ્રેસિડન્ટે પાકિસ્તાનને પંપાણ્યું છે. આપણને લાગે કે અમેરિકાએ જ બ્રિટન પાસે ભારતના ભાગલા પડાવ્યા હશે. અમેરિકાએ જ દરેકેદરેક પાકિસ્તાન પ્રેસિડન્ટને ગાદીએ બેસાડ્યા છે અને ઉઠાડ્યા છે. ભારતને મદદ કરવામાં માલ નહીં. ભારતમાં કેટલા લોકોને લાંચ આપવી પડે ? અને લાંચ આપ્યા પછી પણ કામ થશે કે નહીં તેની ગેરંટી પણ નહીં - (એનરોન નામની અમેરિકી કંપની પાસેથી મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં, ઈલેક્ટ્રિક પ્લાંટ નાખવાના, દસ વરસમાં ત્રણ ત્રણ જુદા જુદા પક્ષોની સરકારોના પ્રધાનોએ કરોડોની લાંચ લીધી છે. છેવટે એનરોનને બેસાડ્યું.) અમેરિકાને ખબર છે કે ભારતમાં દરેકેદરેક પક્ષ ખાઉધરો છે. જ્યારે અહીં તો પાક. પ્રમુખને અને તેના આર્મીના મળિયાઓને જ ખુશ રાખવાના કે કામ પતી ગયું ! અમદાવાદની રિક્સાવાળાઓએ તો એટલું જ યાદ રાખવાનું કે અમેરિકાના પ્રમુખ અમેરિકાની જનતાનું હિત જશે. એ કાંઈ ભારતના રાષ્ટ્રપ્રમુખ નથી કે ભારતની ચિંતા કરે ! અરે ખુદ ભારતની સરકારે જ એ ચિંતા ભગવાન સોમનાથ મહાદેવને સોંપી દીધી છે.

હવે પાકિસ્તાનમાં બિન લાદેને પ્રસારવેલા તરંગો જોઈએ. અમેરિકાની રેઈડમાં પાકિસ્તાની કમાંડો પણ હતા. અમારી ધરતી પર બિન લાદેન હોય અને અમને ખબર ન હોય ? આ બધી માહિતી, અમેરિકાને અમે જ અમારી ખૂપિયા એજન્સી મારફત પૂરી પાડી હતી. પાકિસ્તાનમાંથી ઈન્ટરનેટ પર સમાચાર વહેતા થયા છે કે અમેરિકાએ બિન લાદેનભાઈને દસ વરસ પહેલાં ૨૧મી ડિસેમ્બર ૨૦૦૧ને દિવસે મારી નાખ્યા હતા. પરંતુ અમેરિકાને અફઘાનિસ્તાન અને ઈરાન સાથે યુદ્ધનું બહાનું જોઈતું હતું. પાકિસ્તાનના પ્રાઈમ મિનિસ્ટરે જાહેર કર્યું કે જે અમારી ઈન્ટેલજન્સ નાકામયાબ રહી તો અમેરિકાની અને જગત આખાની ઈન્ટેલજન્સ શું મરી

પરવારી હતી ? ત્યાં બિન લાદેન રહેતો હશે એની અમને જાણ નહોતી - આ વાતમાં કેટલું સત્ય છે તે ભગવાન જાણે; પરંતુ મારો પાડોશી પોતાના ઘરની આજુબાજુ અઢાર ફૂટ ઊંચી દિવાલ બાંધે તો એવું તો પૂછું કે, ‘ભાઈ, એવડો તે કેવડો મોટો તમારો કૂતરો છે કે તે આ વંડી ઠેકી ન જાય એવી કાળજી રાખો છો ?’ મારા બાલુકાકા કહે કે, ‘બિન લાદેન જેવી કોઈ ચીજ હતી જ નહીં. એ તો પાકિસ્તાન પૈસા પડાવવા હતા એટલે અમેરિકાને આ નામે ભડકાવ્યું હતું.’ મારા બાલુકાકાને ખબર હતી કે

અમેરિકાને, કોઈ શિયા મુસલમાને, સુન્ની મુસલમાન સદામ હુસેન વિશે ખોટી ભંભિરણી કરીને તેનું કાટવું કઢાવ્યું હતું. બાકી બિચારા પાસે ન્યુક્લિયર કે કેમિકલ્સ શસ્ત્રો હતાં જ નહીં. એક રીતે જોઈએ તો અમેરિકા કાન્યા કાનનું તો કહેવાય જ.

ખરું જોતાં અમેરિકાની જન્મકુંડળીમાં જશ છે જ નહીં. લાગે છે કે ૪થી જુલાઈ ૧૭૭૬ને દિવસે અમાવાર્યા હશે ને સાથે ખગ્રાસ સૂર્યગ્રહણનો યોગ હશે. અથવા તો અમેરિકા એવું કામ પસંદ કરે છે કે જેમાં જશ જ ન હોય. અમેરિકા અબજો ડોલરની મદદ દુનિયાના બધા દેશોને કરે છે; પરંતુ એના મિત્રો કેટલા ? બે જ : બ્રિટન અને ઈઝરાયેલ ! અમેરિકાને પહેલી વાર માણસને ચંદ્ર પર ઉતાર્યો ત્યારે દુનિયાએ શંકા ઊઠાવી કે ખરેખર માણસ ચંદ્ર પર પહોંચ્યો હતો ખરો ? સોવિયેટ યુનિયન તો માની ગયું; પરંતુ ફ્રેંચ લોકોએ જણાવ્યું કે અમેરિકાએ એરિઓનાના ડેઝર્ટ એરિયામાં એસ્ટ્રોનોટ્સને રેતીમાં કુદકા મરાવીને વીડિયો ઉતાર્યો છે. જે કે આજથી બેતાલીસ વરસ પહેલાં, સામાન્ય લોકોને તો વીડિયો શી બલા છે તેની જ ખબર નહોતી ! અમેરિકાએ તો ‘અમે માણસ ચંદ્ર પર પહોંચાડ્યો છે’ એવા સમ ખાવા પડ્યા હતા અને હજુયે ખાય છે. તેમ છતાં અમેરિકાની વાત ન માનનારા લોકોનો પોઈન્ટ પણ બરાબર છે જ છે કે, ‘જે તમે ખરેખર ચંદ્ર પર ગયા હતા તો પછીનાં છઠ્ઠાં ચાલીસ વરસથી કેમ ત્યાં ગયા જ નથી ?’

૯/૧૧નો બનાવ બન્યે દસ વરસ થયાં છે. ત્રણ હજાર નાગરિકો વર્લ્ડ ટ્રેડ સેન્ટરમાં ભુંજઈ ગયા. ચાર પ્લેઈન ભરેલા મુસાફરોનો પણ અંત આવ્યો તો ય એ વાતના તંતનો અંત નથી આવતો કે કોણે ત્રાસવાદી હુમલા કર્યા ? એમાં તો ઈઝરાયેલનો હાથ હતો. જુઓને, તે દિવસે કેટલીયે જ્યુઈશ ફર્મ બંધ રહી હતી ! બાકી દસ હજાર લોકો જે બિલ્ડિંગમાં કામ કરે તેમાં ફક્ત ત્રણ હજાર જ કેમ મરે ? અમેરિકન સરકારી ઓફિસરો તે દિવસે રજા પર કેમ ઊતરી જાય ? પેંટાગોન પર જે પ્લેઈન અથડાયું હતું તો ફોટો બતાવો. વોશિંગ્ટન ડી.સી.માં તો

(અનુસંધાન પાનાં 23 પરે)